

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

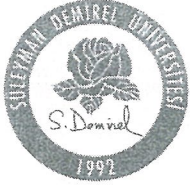
**GÖZETİM TOPLUMU OLGUSUNUN THE TRUMAN SHOW, DEVLET
DÜŞMANI ve KARTAL GÖZ FİMLERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ**

**Nazire Tuğba MUTLU
1430209534**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ümit AKCA**

ISPARTA-2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Düzeltilme Sonrası Girecek Öğrenci

Öğrencinin Adı Soyadı	Nazire Tuğba MUTLU
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tez Başlığı	Filmlerde Gözetim Toplumu Söylemleri
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Gözetim Toplumu Olupunun The Truman Show Devlet Düşman ve Katal Göz Filmleri Üzerinden Analizi

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 05/09/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof.Dr.Ümit AKCA	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi.Seyhan AKSOY	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi.Fatih KAHRAMAN	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9- (7) Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir. (8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gözetim Toplumu Olgusunun The Truman Show, Devlet Düşmanı ve Kartal Göz Filmleri Üzerinden Analizi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Nazire Tuğba MUTLU

05/09/2019

(MUTLU, Nazire Tuğba, *Gözetim Toplumu Olgusunun The Truman Show, Devlet Düşmanı Ve Kartal Göz Filmleri Üzerinden Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Gözetleme olgusu yeni bir kavram olmayıp insanlığın var oluşundan beri uygulanan bir davranış modeli olmuştur. Gözetleme teriminin “göz” kelimesinden türemesi gözetlemenin görme duyusu(izleme) ile yapıldığını düşündürse de gözetleme her yerdedir! ve enformasyon onun en yakın aracıdır. Uzun yıllar boyunca görme duyusu ile yapılan gözetleme davranışı günümüzde sadece insanlar vasıtasıyla değil, internet, MOBESE kameralar, takip cihazları, uydu sistemleri, ses tanımlama işlemleri gibi çeşitli teknolojik araçlarla da yapılabilmektedir. Gözetim davranışını çeşitlendiren ve farklılaştıran bu araçlar aynı zamanda sembolik bir güç anlamı da kazanmaya başlamıştır. Bu sembolik gücün merkezi insanlık tarihi boyunca egemen olan “iktidar”dır. İktidarın egemen gücü, iktidar olmayan diğer sıradan insanları yani “ötekileri” itaate zorlamaktadır.

Çalışmada; ötekileri itaate yönelten araçların vasıtası, kameralarla gözetim ve bu araçların mahremiyet ihlali üzerinde film örnekleriyle çıkarımlar yapılmaktadır. Filmler evreninde seçimini yaptığımız “Truman Show”, “Kartal Göz” ve “Devlet Düşmanı” filmleri, gözetim pratikleri olgusu üzerinde dururken aynı zamanda gözetim toplumu ve mahremiyet olgusunu güvenlik, özgürlük ve iktidar eşiğinde incelemektedir. Bu çalışmada, George Orwell’in “1984 Büyük Birader Sizi Gözetliyor” isimli romanından esinlenerek gözetleme olgusunun boyutları film örnekleri üzerinden benzetmeler ve betimlemelerle desteklenmeye çalışılmaktadır. Çalışma temasında kavramsal bütünlük sağlayan ve çizelgeyi belirleyen Jeremy Bentham’ın “Panopticon” ve günümüze ışık tutan Michel Foucault’un “Hapisanenin Doğuşu” ve “Büyük Kapatılma” eserleri önemli yer tutmaktadır.

Anahtar Sözcük: Gözetim Toplumu, Güvenlik, Mahremiyet, İktidar, Özgürlük

(MUTLU, Nazire Tuğba, *Analysis of Surveillance Society on The Truman Show, Enemy of the State and Kartal Eye Films*, Master Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

The case of surveillance has not been a new notion, it was a behavioral model that has been applied since the beginning of humankind. Although the term surveillance being derivated from the word “survey” seems to make people think it is being done by eyesight, surveillance is everywhere and information is its nearest tool. For years, the surveillance that has been done by eyesight not only can be done by people, but also with the technological devices such as internet, CCTV, tracking devices, satellite systems, voice recognition processes. These tools that diversify the behaviour of surveillance also started to gain a significance as a symbolic power. The center of this symbolic power is the “authority” which has been dominant throughout the history of mankind. The dominance of authority has been pushing ordinary people with no authority, meaning “others” to obedience. In this study, the extent of the case of surveillance is tried to be supported by similes and portrayals from movie samples based on George Orwell’s novel 1984: “Big Brother is watching you”.

Study; the means of obedience to the others, surveillance with cameras, and the breaches of privacy of these means are made with film examples. The films universe “Truman Show”, “Eagle Eye” and “Enemy of the State”, which we have selected in the universe of films, focus on the phenomenon of surveillance practices and also examine the phenomenon of surveillance society and privacy on the threshold of security, freedom and power. Jeremy Bentham's “Panopticon” and Michel Foucault's “Birth of the Prison” and “The Great Closure”, which provide conceptual integrity in the theme of the study and determine the schedule, have an important place.

Key Words: Surveillance Society, Security, Privacy, Liberty, Privacy

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAM ve KURAM

1. GÖZETİM VE GÖZETİM TOPLUMU KAVRAMLARI	7
1.1. Gözetim.....	7
1.2. Gözetim Toplumu	8
2. GÖZETİM ve GÖZETİM TOPLUMU KURAMLARI	11
2.1. “Panoptikon”: Jeremy Bentham’ın Hapishanesi	11
2.2. “Panoptikon Toplumu” Foucault’nun Kapatılması	13
3. TARİHSEL ve TOPLUMSAL BOYUTTA GÖZETİM PRATİKLERİ.....	16
3.1. Modernlik Öncesi Dönemde Toplumsal Denetim ve Gözetim	17
3.2. Moderniteye Geçiş Sürecinde Gözetim	19
3.3. Modern Toplumlarda Gözetim	22

İKİNCİ BÖLÜM ENFORMASYON VE ENFORMASYON TOPLUMU

1. ÖZEL YAŞAMIN ve MAHREMİYETİN İHLALİ	28
2. ELEKTRONİK GÖZLER BÜYÜK BİRADER YAZILIMLARI.....	31
2.1. Promis	31
2.2. Echelon	32
2.3. Carnivore	33
3. İKTİDAR GÜCÜ ve ÖTEKİLER.....	33
4. EMNİYET ve KONTROL: KAMERALAR.....	37
5. ÇALIŞMA ALANI ve SOSYAL SAHADA İZLENME.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GÖZETİMİN ÇOKLU YÜZÜ ve İLETİŞİM

1. İLETİŞİMİN ÇOKLU YÜZÜ (PANOPTİKON-SÜPERPANOPTİKON- SİNOPTİKON).....	43
1.1. J. Bentham’ın Hapishanesi: “Panoptikon”	43
1.2. Yeni Evrensel Gözetim Mimarisi: “Süperpanoptikon”	46
1.3. Evrensel Dünya, Evrensel Gözetim, Gönüllü İz Bırakanlar: “Sinoptikon”	49
2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve MEDYA BAĞLAMİ.....	51
3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINI ANLAMLANDIRMAK.....	52
4. İLETİŞİM ve MEDYA BAĞI	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
**FİLMLERDE GÖZETİMİN İŞLEVSEL PRATİKLERİ: GÜVENLİK-
ÖZGÜRLÜK-MAHREMİYET SORUNU**

1. GÜVENLİK ve ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA GÖZETİM “THE TRUMAN SHOW”	56
1.1 Sahte Dünyanın İçinde Herkes Seni Gözetliyor, Gözetiyor	56
1.2. Nasıl Sona Erecek?	61
1.3. Güvenlik ve Özgürlük Sorunu Arasında Gözetim.....	64
2. GÜVENLİK GÖZETİM ve MAHREMİYET BAĞLAMINDA GÖZETİM “DEVLET DÜŞMANI (ENEMY OF THE STATE)”	68
2.1. Ulusal Güvenlik ve Mahremiyet.....	69
2.2. Gözetim ve Mahremiyet Farkındalığı.....	79
2.3. Güvenlik, Mahremiyet ve Özgürlük	80
3. BÜYÜK BİRADER GÖZETİMİ “KARTAL GÖZ (EAGLE EYE)”	86
3.1. Büyük Birader Dinliyor	86
3.2. Büyük Birader İzliyor	96
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ.....	108

KISALTMALAR

ABA	: Applied Behavioral Analysis (Uygulamalı Davranış Analizi)
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayii
ATM	: Automatic Teller Machine (Otomatik Vezne Makinesi)
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CCTV	: Close Circuit Television (Kapalı Devre Televizyon)
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkez İstihbarat Teşkilatı)
CPS	: Cost Per Sale (Satış Başına İşlem)
CRM	: Customer Realitionsip Menagement(Müşteri İlişkileri Yönetimi)
Çev.	: Çeviren
d.	: Defter
DEA	: Drug Enforcement Administration (Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi)
DNA	: Deoksiribo Nükleik Asit
EFT	: Elektronik Fon Transferi
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
GPS	: Global Positioning System (Küresel Konumlama Sistemi)
IMEI	: International Mobile Equipment Identity
KGYS	: Kent Güvenliği Yönetim Sistemi
MERNIS	: Merkezi Nüfus İdare Sistemi
MHRS	: Merkezi Hekim Randevu Sistemi
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu

NSA	: National Security Agency (Ulusal Güvenlik Ajansı)
ss.	: Sayfa
S.	: Sayı
SASAD	: Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TCK	: Türk Ceza Kanuna
TR	: Türkiye
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Çalışma genel kapsamda gözetleme ve gözetlenmenin pratikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda siyasal-sosyal-bireysel olarak gözetlemenin nasıl yönlendirildiği ve teknolojinin bu bağlamda hangi noktalardan insani durumlardan yönetimi elinde tuttuğu üzerinde durulmaktadır. Tematik kısımda ise sonuçlara bilim kurgu niteliğinde filmlerle kavramsal bir şema oluşturulmaktadır. Genel anlamda gözetlemenin kontrolü ve mahremiyete olan ihlali çalışmanın içeriğinde dikkat çekmektedir. Ulaşılmaya çalışılan noktada; ihlaller, siyaset, kontrol, mahremiyet gibi kavramlar ışığında bir dize bağlamı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmanın oluşum aşamasından sonuna kadar değerli katkılarını esirgemeyen ve yüksek lisans tezime destek verip fikirlerini paylaşan, psikolojik destek olarak ruhen de beni dinleyerek güldüren, desteğini her zaman arkamda hissettiğim saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ümit AKCA'ya bu vesileyle teşekkür ediyorum.

Ayrıca güler yüzünü eksik etmeden yardımlarını esirgemeyen yanımda olan ve beni destekleyerek inandıran Radyo Sinema Televizyon bölüm başkanı Dr. Öğr. Üyesi Seyhan AKSOY'a teşekkürlerimi iletmek isterim.

Savunmama yardımları hususunda ve bana zaman ayırarak teşrifiyle bizi mutlu eden Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAHRAMAN hocama ayrıca saygılar ve sevgiler iletmek isterim.

Bu süreçte yanımda destek olan ve yardımlarını esirgemeyen yakın arkadaşlarım Deniz Ahlas ÖZKAN ve Güldane KORKMAZ'a yanı sıra her an yanımda olarak hiç yalnız bırakmayan anne ve babama en içten teşekkürlerimi iletmek isterim.

Nazire Tuğba Mutlu

ISPARTA - 2019

GİRİŞ

Gözetleme olgusu, günümüz toplumlarında anahtar görevi görmektedir. Çünkü postmodernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi kavramlar günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir.

Gözetleme olgusu içinde kamera teknolojisi en önemli noktada yer almaktadır. Kamera, gözetim teknolojilerinin yapısını değiştirmekle kalmamakta etki alanını da arttırmaktadır. Bu bağlamda ve çalışma kapsamında, yeni gözetimin merkezinde yer alan elektronik gözetim aracı görevi gören kameranın özelliklerine ve değiştirdiği gözetim uygulamalarına değinilmektedir. Gözetim olgusu ve pratikleri toplumsal olguda gözetimin konumunu da belirlemektedir. Her geçen gün gelişen teknoloji ve enformasyonel yapılanma sayesinde gözetim yeni boyutlar kazanmaktadır. Bugün gelinen noktada topluma hizmet eden bu araçlar aynı zamanda mahremiyet sorunsalını da ortaya atmaktadır. Bu noktada; teknolojinin verdiği hizmete istinaden bazı tartışmalar da doğabilmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin yaşamın birçok alanını etkilemesiyle birlikte, sanayi toplumundan sonra “bilgi toplumuna geçildiği savlarının daha yüksek sesle dile getirildiği görülmektedir. Günümüz modern çağında topluma uygulanan bu kapan modernitenin verdiği sıradanlığın içinde önemli bir alanı kapsamakta ve özgürlüğümüzü de bir o kadar kısıtlamaktadır. Konuya değinildiğinde; söz konusu güvenlik ve gereçleri, toplumsal anlamda hem tehlike hem de kolay yönetim biçimine hizmeti ifade etmektedir.

Topluma duyulan güvensizlik, sıklıkla “güvenlik” gerekçesiyle haklar ve özgürlükler üzerindeki kısıtlamalar olarak kendini göstererek toplumsal özgürlüğün bir parçası olan güvenliği tehdit etmektedir. İşyerleri, çalışanları ve toplumsal düzlemde bireylerin izlenmesine yönelik faaliyetler gelişen teknolojik imkânlarla birlikte giderek yaygınlaşmaktadır. İşletmeler çeşitli araç ve yöntemler kullanarak çalışanlarının performanslarını, davranışlarını ve kişisel özelliklerini izleyebilmektedirler. Sosyal ağlarda ve projelerde sürdürülen bu yöntem sayesinde yönetim, kontrollü ve tek elde

toplanmaktadır. Uygulanan yöntem ve pratikleri toplumsal bağlamda farklı değerlendirme ve yorumlara imkân sağlamaktadır.

Gözetim araçlarının ortaya çıkardığı işlevsel yönetim, tüm gözetim araçları ve uygulamaları üzerinde olumlu veya olumsuz olarak adlandırılacak sonuçlar doğurmaktadır. Bu kapsamda, çalışma ışığında gözetim çağrışımları ileten filmler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu çerçevede ele alınan filmler ve yorumlamaları fikir çağrışımları sunmaktadır. Filmler üzerinden ele alınan; “Truman Show”, “Devlet Düşmanı” ve “Kartal Göz” film örneklerinde, gözetimin yönetimine evrensel bir bakış sunulmaktadır. Bu kapsamda incelenen filmler, bireysel gözetimin özgürlüğü kısıtlayabileceği ya da bu kısıtlamanın içinde güvenlik ve yönetimin toplumsal düzeni hangi yöntemlerle koruduğu ve gözetimin mahrem alanlara işgali olabileceği gibi çağrışımlarla bir aydınlanma sağlamaktadır. Gözetim pratikleri sosyal hayatları içine alırken; bazı yönetim modelleri için de fikirler sunmaktadır. Mahremiyet sorununu ortaya atan gözetim toplumu aynı zamanda toplumsal düzlemde oluşabilecek birçok kargaşanın da önüne geçen kontrol ve himayenin kurulmasını sağlamaktadır.

Çalışmada yer verilen ve incelenen filmler bu noktada çeşitli kesitler sunmaktadır. Bu çerçevede, himaye edilen özgürlükler aynı zamanda emniyet ve asayişinde toplumsal düzen için gerekliliğini vurgulamaktadır. Toplumsal bir özgürlük için, var olan düzenin devam edebilmesi için; gözetimin yönetime yardımına değinen bir çalışma düzlemi oluşmaktadır. Bu kapsamda incelenen filmler ve kavramsal boyutları tarihsel platformda gözetimin var oluşu ve gerekliliği hakkında bilgi vermektedir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Enformasyon toplumu olarak adlandırılan toplumsal yapı giderek gözetim toplumuna dönüşmektedir. Bugün ise; bilgi parmaklarımızın ucunda durmakta ve yepyeni bir döneme açılmaktadır. Geçmişten günümüze gözetim her yeni değerler dizisi ile farklı boyutlara ulaşmakta ve her geçen gün daha da ileri bir gözetim imkânı sunmaktadır. Araştırmanın konusu; “Elektronik göz haline dönüşen gözetim toplumu özgürlüğümüzde, mahremiyet sahamızda, siyasi ve sosyal yapılanmamızda toplumsal olarak ne tür alışımlar doğurmaktadır?” sorusunda cevap aramaktadır. Gelineen noktada ise; devlet pratiklerinin aynı zamanda sosyal pratiklerin teknolojiyi kontrol edebildiği

noktasında birbirini yöneten yapı göze çarpmaktadır. Çalışmanın konusunda; gözetim pratiklerinin topluma etkisi ve mahremiyet sahasında gözetim araçları incelenmektedir. Toplumsal yapının gözetim araçları üzerinde değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu kapsamda; gözetim ve pratiklerinin toplumsal mahremiyeti etkilemesi, iktidarın düzen adına gözetim araçlarına duyduğu ihtiyacı ve bu düzenin kurucuları konuları incelenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı; bilgiye ulaşım ve iletişim alanında özgürlükçü bir ortama ulaşılacağı yeni dönemde, toplumsal gözetimin evrelerini izlemektir. Gözetim sayesinde, kargaşayı kontrol eden mekanizmanın mümkün kılınması beklenirken; aksine toplumun, giderek elektronik bir Panoptisizm içinde sıkı gözetime maruz kalmasını ifade eden filmler üzerinden kavramlarla anlatı sağlanmaktadır. Günümüzde tüm sosyal ağlar giderek gözetim toplumuna kayarken, kamusal ve özel yaşamda özgürlük ve hatta mahremiyet ihlalleri yanı sıra teknolojik yeni iktidar modelleri ortaya çıkmaktadır. İnsanların neredeyse tümünün kayıt altına alındığı, her hareketlerinin ve iletişimlerinin izlenmeye başlandığı günümüz için, ütopyanın karşı ütopyaya dönüşmesi anlamı ifade bulmaktadır.

Bugün bireyler, dünyaya geldikleri andan itibaren toplumsal yaşamın her aşamasında kayıt altına alınmaktadırlar. Post modern diye adlandırdığımız şu dönemde bu kayıtlar sistematik olarak her türlü izlenebilmekte ve kayıt altında tutulabilmektedir.

Enformasyon teknolojisi denilince; internette ziyaret edilen web sitelerinin izlenmesi, elektronik postalar, akıllı kartlar yoluyla ekonomik işlemlerin kayıt altında tutulması, şehirlerin ve ana yolların kameralarla donatılması, cep telefonlarının dinlenmesi, genetik mühendislikler, insan vücudu ve beynine hükmetmenin mümkün hale gelmesi vb. yöntemlerle iktidarların toplumsal denetim ve gözetim güçlerini ellerinde bulundurmaları sanal kurgunun ötesine geçmekte toplumda vücut bulmaktadır. Gözetim pratikleri açısından en çarpıcı örneğini ise; 11 Eylül saldırıları ile sarsılan güven ve toplumsal bir paranoya içinde bireylerin yaşadıkları endişe ortamı oluşturmaktadır. Bu durum yine kapılarını iktidar kavramına açmaktadır. Mahremiyeti kaldırarak her şeyi gözler önüne seren gözetim pratikleri artık bireylerin güvenlik sebebi ve kendi arzularıyla izlenmeleri anlamını taşımaktadır.

Çalışmada gözetim unsurları, kavramlar ışığında sinema üzerinden faydalanılan bir çerçeveye ele alınmaktadır. Gözetim pratiklerinin, sosyal ve siyasal hayatımız üzerindeki etkisi izlenmeye ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Toplumsal bakış ve mahremiyet unsuru noktasında gözetimin ne denli etkili olduğu kavramlarla desteklenmeye çalışılmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

Çalışma içeriğinde; “Truman Show”, “Devlet Düşmanı” ve “Kartal Göz” filmleri üzerinden teknoloji ve siyasetin bağlamsal yönü izlenmeye çalışılmaktadır. Gözetim toplumu ve özgürlükleri, gözetim araçlarının etkisi, toplumsal ve tarihsel bağlamda egemenlik ilişkileri gözetim sorunsalıyla desteklenmektedir.

Problemler bağlamında; tarihsel gözetime bir bakış ivmesi kazandırılırken; araçlarla gözetimin dönüşümü teması kullanılarak “Toplumsal kontrol ve denetim nasıl yapılmaktadır?” münazarası oluşturulmaktadır. Bu ışıkta bazı kavramlarla karşılaşılmaktadır. Bu çerçevede siyasal izlenme faaliyetleri, yönetsel koşullanmalar, siber alışımlar, kontrol mekanizmaları, mahremiyete intihali gibi ifadeler sorgulanmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Toplumsal modelin oluşumunda yer alan araçların sosyal yaşam pratiklerine bakılarak; gözetim araçlarının özgürlük, mahremiyet üzerindeki etkisi ve sosyal hayatımızdaki yeri açısından değerlendirme yapılmaktadır. Çalışma kapsamında iktidarın, asayişin, siyasal platformun ya da sosyal gözetim araçlarının kullandıkları teknolojik gereçlerin kullanım amaçları farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle çalışma toplumsal bağlamda ele alınmaktadır, herhangi bir genelleme arz etmemektedir.

Her şeyden önce çalışmanın bulguları, filmler ve araştırma alanı olan gözetim pratik olguları ve paradigmaları ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmanın oluşum sürecinde inceleme alanı ve senaryolar var olan sistemin göndermesi olabileceği gibi siyasi yapılanmanın ya da asayişin toplumsal dış görünümünden kesitlerle desteklenmektedir. Çalışma filmlerin yapılmış olduğu zaman dilimiyle sınırlıdır ki bu süreç teknolojik bir gelişimi kapsadığı için giderek değişim sergilemektedir. Elbette ki incelenen filmlerdeki

zaman sınırlaması genel geçerliliği sabit kılmaktadır. Süreç ve gelişimi her ne kadar değişim gösterse de gözetimin oluşturduğu sonuç ve kapsamı aynı dilde farklı ifadelerle gelişimine devam etmektedir.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Çalışma yöntem ve tekniğinde nitel yöntem analiz biçimi olan, betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniği; çalışmalar temelinde farklı olay ve olguların analizi hakkında çalışmaya özet bilgi sağlayabilmesi adına sıklıkla tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008). Betimsel analiz içeriği kullanımı, çalışma şemasında film örneklerinden seçilen örneklem 3 film “Truman Show”, “Devlet Düşmanı” ve “Kartal Göz” üzerinden sağlanmıştır. İçerik analizi yapılan filmler sayesinde gözetim, güvenlik ve mahremiyet konuları toplumsal hayata ya da gündelik hayata uyarlanmıştır. Bu sayede gözetimin işlevi ve pratiklerinin gerçek hayattaki rolü değerlendirilmeye alınmıştır.

Çalışmanın analizi kapsamında; “gözetimin evlerimizin içine nasıl sızdığı, Toplumsal denetim anlamında pratiklerinin neler olduğu, bugünün ve yarının gelişen enformasyon yazılımlarının gözetimi nasıl değiştirdiği?” şeklindeki bakış açısı değerlendirilmektedir. Gelişen imkânlar ve aşılacak çağlar, her yeni teknoloji ve geliştirdiği teknolojik araçların pratik açılımını, gözetim üzerinde incelememize imkan sunmaktadır. Geniş ve genel kapsamlı bir içeriğe sahip olan gözetim; kuramsal boyut içeriğini, gözetim teknolojilerinin gizli ve iz bırakmayan niteliklerini, maddi olanaklarını teknolojiden sağlamaktadır. Yeni işletim ve yönetim birimi görevi gören gözetim teknolojileri; özel yaşam alanının gözetim pratiklerini, kapatılmanın kurgusal mimarisini yazan Bentham’ın “Panoptikon”, Foucault’un “Kapatılma” kavramları ışığında inceleme imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın genel çerçevesi oluşurken, günümüz enformasyon teknolojilerine gözetimin etkisi; bilgi iktidar/toplum iktidar bağlamında incelenmektedir. Toplumsal denetimin mahrem alanlara kadar girmesinin nedenleri kapsamında; öncelikli olarak teknolojinin, yeni enformasyon teknolojilerine dayalı gözetimin, güvenilir bir şekilde gerçekleştirilmediği kabul edilmektedir.

Bu bağlamda enformasyon teknolojileri ve yöneticileri için yasal takipler olduğu sürece gözetim, yönetsel anlamına kavuşmaktadır. Teknoloji, var olan gücünü doğru orantıda ileri taşıyan güç ile birlikte her geçen gün gelişmektedir. Bugünün teknolojisi yaşamsal aktivitelerde kontrol gücünü kullanmakta ve müdahalesinde hiç geciktirmeden istihbaratı sağlamaktadır. Bu geniş paradigma tüketim odaklı olsa da alınan teknoloji sürekli iz sürmekte ve tüm sahalarda potansiyel güç ilişkisi kurmaktadır.

Toplumsal ve kavramsal boyutta nitel yöntemler üzerinden inceleme sağlanırken; gözetim tarihsel boyuttan enformasyon teknolojisinin dönüşüm boyutuna, yönetim kadrosunda anlam bulmaktadır. Bu bağlamda gözetim ve araçları; yönetim modelinin, bireylerin, mahremiyetin, kontrol ve asayişin pratiklerinden incelemeler sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM ve KURAM

1. GÖZETİM VE GÖZETİM TOPLUMU KAVRAMLARI

1.1. Gözetim

“Gözetim nedir? Jeremy Bentham(1748-1832), 1791 yılında, Londra’da basılan, aynı sene Fransız Devrimci Millet Meclisi tarafından hızlı bir şekilde Paris’te yayımlanan Panoptikon kitabı gözetimi şöyle tasvir eder; “Bugüne kadar örneği olmayan, zihin üzerinde zihinsel iktidar elde eden yeni bir yöntem” şeklindedir.” (Bentham, 1995: 11). Giddens gözetimi; “Kimi birey ya da grupların etkinliklerinin başkaları tarafından, uyumlu davranış içinde olmalarının sağlanması için gözlem altında tutulması” şeklinde ifade etmektedir” (Giddens, 2008: 1060).

Modern yapının toplumsal yaşam ve birey üzerindeki etkilerini inceleyen Anthony Giddens, gözetim ve gözetlemenin birbirinden farklı anlamlar teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bunlardan en başta gelenini, *şifrelenmiş bilgi birikimi* yani sayılar üzerinden toplanan bilgi kodlarından oluşan depolar olarak belirtmektedir. Giddens söylem modeline baktığımızda, bu noktada kişilerin nesneler haline getirilerek kodlanmasından bahsetmektedir, yani kişilerin rakamlarla ifade edilmesini dile getirmektedir. Burada depolanan bilgi, depolama ve kişileri kodlayarak ayırma işlevi gördüğü için temelinde de bir çeşit bilgi depolama işlevi görmektedir (Giddens, 2008a; 24).

Toplanan bilgiler gerek duyulduğu zaman da dışarı çıkarılabilmektedir. Gözetlemenin bir diğer anlamına baktığımızda, diktatörlüğü kuranların diğerlerinin işlevlerini takip etmesini ifade etmektedir. Modern diye tabir ettiğimiz dönemin toplumsal yapısında, kişileri daha görülür halde taşıyan yapılar mevcuttur. Örneğin; fabrikalar, iş sahaları bürolar, hapishaneler, hastaneler, kurumsal ya da kurumsal olmayan tüm yapılar bu sistemin birer parçası konumundadır. Görülebilir alanlar da izleme faaliyetleri içinde sınırlı kapasiteye sahip kısıtlı alanları ifade etmektedir. Bu sistem içinde, toplumsal faaliyet üstünde kontrol sağlayan sistem müdahalesini çok daha etkin boyutta ve kolay yöntemlerle izleme ve denetleme kapasitesine sahip olmaktadır.

Gözetleme olgusuna, Giddens'in vurguladığı anlamlar çerçevesinde baktığımızda, gözetim modern olarak nitelendirilen toplumlarda modern olmayan yani teknolojik olarak daha ilkel olan toplumlara göre daha çok kapsamlı, sınırları daha geniş çapta ve hüküm alanı net bir şekilde uygulanma imkânı bulmaktadır. Modern toplumların sahip olduğu gözetleme pratikleri sayesinde yöntemlerini, izleme faaliyetleri üzerinde hâkim kılmaktadır.

Özetle, gözetleme üst veri kaynağı yani iktidar olarak modern yapı altında daha da önem arz etmekte ve devletin “idari kapsamını-yönetim kadrosunu” yönetmesi anlamına da gelmektedir. Bu olgu, gözetim toplumu kavramını anlamayı da getirmektedir.

1.2. Gözetim Toplumu

“Gözetim toplumu (Surveillance Society); bireylerin sürekli olarak izlendiği ve etkinliklerinin belgelendiği bir toplum. Yollar, cadde ve alışveriş merkezlerindeki kameraların yaygınlaşması, gözetimin genişlemesinin bir yönüdür” (Giddens, 2008: 1060).

Kişisel yaşamın öznel detaylarını izleme faaliyeti konusunda ve enformasyon teknolojilerinin sahip olduğu kontrolün anlaşılması kapsamında gözetim kavramını ilk kullanan kişi Gary T. Marx: Gözetim toplumu: 1984 Tarzı Tekniklerin Tehdidi adlı makalesinde 1985 yılında ilk kez dile getirmiştir. İlerleyen zamanda “Gözetim Toplumunda Mahremiyetin Korunması” adlı çalışmasıyla David Flaherty ile birçok çalışmada yer verdiği yazılarıyla Anthony Giddens tarafından işlenmiştir (Bauman, 1997: 18).

Gözetimin tarihi eski temellere dayanmaktadır, öyle ki gözetim inanç noktasında da varlığını geçmişten günümüze sürdürmektedir. Din olgusunda dahi gözetimi direk görmek mümkündür. Yaratıcı tarafından davranışlarımızın gözetildiği ve bu davranışlarımızla yargılanacağımız, toplum tarafından kabul görmüş ve uygulanmıştır. Gözetim toplumu ise; gözetim pratiklerinin toplumsal olarak bir çember oluşturduğu ve yaşam belirtisinin olduğu her grupta varlık edinmektedir. İktidarlar tarafından şekillenen toplumsal düzen ve ilişkiler boyu belirli normlar ve kurallara gerektikenden toplumsal uyumu sağlamak için bu norm ve kuralları düzenlemek adına ortaya çıkan

mekanizmalardan birisi gözetimi oluşturmaktadır. Toplumsal denetime ait uygulamalar bağlamında gözetim; modernite öncesi imparatorlukların, kabilelerin, dinlerin başlıca egemenlik mekanizması olmuştur.

Gözetim pratikleri gerçek anlamda kurumsallaşmış, şüpheli gördüğü vatandaşlarını fişleyen veya adım adım izleyen ulus-devlette insanların gündelik yaşam içinde yaptıkları her hareketi dosyalarında belgeleyerek kayıt altında tutan bürokrasi kapitalist sistem içinde yerini almıştır. Günümüzde ise hızla yayılan enformasyon teknolojilerinin sayesinde gerek özel, gerekse kamusal alanlar içindeki tüm gündelik yaşam pratiklerimiz elektronik gözler veya Orwell'in de söylemi ile "Big Brother" görüş açısından sürekli halde izlenmektedir.

18. yy'da hayat bulan kavram gözetim Bentham'ın deyimiyle 1785'de hapishane modelini aldı. Bentham'ın tasarladığı, Foucault'un ise bilimsel anlamda çözümlediği ve Orwell'in deyimi ile "Karşı Ütopya" olarak vücut bulduğu "Panoptik Yapı" ve tasarlanıp yaşatıldığı toplum, 20. yy'dan sonra enformasyonun teknolojiyle kaynaşması sonucu siber ağlar ve elektronik çözümlerler esasında adından bahsettirmeye başlamış, aynı zamanda da kitlelere ulaşarak her bir parçaya teknoloji sayesinde denetler olmuştur (Bentham, 1995: 24).

Bu bağlamda toplumsal denetim; bireyler ve grupların davranışlarını düzenleyen, iznini kontrol mekanizması üzerinden sağlayan toplumsal süreçler için kullanılan bir kavramdır. Toplumsal denetim, toplumu bir çatı altında toplayan toplumsal düzenin korunması açısından toplum adına önemli bir yerdedir. Buna karşılık ise; devreye iktidar ilişkileri ile güç farklılıklarının girdiği, buna bağlı olarak toplumsal denetim ve gözetim pratikleri arasında ilişki bulunduğu, bu noktada belli kesimlerin çıkarlara hizmet etmekte olduğu konusu da dikkat çekmektedir. Toplumsal anlamda denetleyici ve kontrol edici işlevi bulunan gözetim politikalarının uygulanabilirliği noktasında yumuşak kontrol yöntemlerine ulaşılabilecek ayrıma gidilmiştir. Burada belirtilen, baskıcı tipten ifadesi, ordu ve polis gibi güçlerden oluşan kurumları ifade ederken; yumuşak tipten ifadesi ise; kitle iletişim ve enformasyon teknolojisine ait araçlar yoluyla sisteme hizmet etmektedir (Lyon, 2006: 13).

Kuramcılara göre, otoritenin kurulmasını sağlayan dokümanların ve dosyaların saklanması, devletin gücünü destekleyici bir araç olarak gözetimin temelini

oluşturmaktadır. Bu noktada gözetim işlevini gerçekleştirirken iki şeyi kontrol eder; devletin kendine bağlı kitlenin davranışlarını, yönelimlerini, seçimlerini denetleme ve bireysel mahremiyeti denetleyebilen bilginin ve yönetimin iktidarını sağlayan kişilerin düzen inşasını ve kitlelerin seçim, davranışlarının doğrudan müdahaleci yapıyla denetlenmesini kontrol eder. Otorite kurma kaynaklarının saklanması ve depolanması, enformasyonun korunması ve aynı zamanda da denetlenmesini de kontrol etme yetkisi vardır.

Gözetim ve buna maruz bırakılan toplum betimlemesinde birçok yönden üst yönetim ve sahip olduğu veri kaynağı üzerinde durulmaktadır. Birçok eser ve siyasal yönetim biçimlerinde hatta konferans ve toplantılarda üst veri kaynağının tehlike ve faydaları dile getirilmektedir. Makaleler de yazılan ve ortaya çıkan tehlike, yayılmacı bir politika izleyen ve gündelik yaşamı hızla kontrolü altına alan küresel teknoloji sayesinde ve ilerisinde bireysel gözetim ve bunun sonucu depolanan bilgilerin toplandığı yazılımların ve kaydedilen bilgilerin bilgisayar sistemleri ile büyük veri tabanında toplanması, eşleştirilmesi ve gerek duyulduğunda ya da ihtiyaç halinde çağırılması pazarlanması ve sirkülasyona sokulmasıdır.

İçerdiği anlamıyla gözetim ve gözetim toplumu olgusu, koruyucu kolluk görevi ve hizmeti dışında bireylerin günlük hayatını, geçmişini ve geleceğini kayıt depolarına hapseden bu süreci yönetici ve kontrol hüküm geçerliliğinde ortaya çıkararak bağlayan ve önümüze sunan çemberler içinde ele almaktadır. Bireyler toplumsal yaşam içindeki kurumlar içinde, sicil numaraları şeklinde kodlanmış bazı harf dizileri ve numaralar olarak anlam taşımaktadırlar (Giddens, 2008a: 24). Bu bağlamda bireylerin temel özelliklerini kapsayan ruh, kişilik, karakter yapısı gibi farklı davranış modelleri ve kişisel özellikleri ortadan kaldırılmaktadır. Bireyler artık özne olmaktan çıkarılarak nesne konumuna getirilmektedir. Bu durum bireyleri, şahsi yaşama ait mahremiyetinden yoksun kılmaktadır ve anti demokratik koşullar içinde savunmasız bırakmaktadır. Örneğin; belediye başkanlığı veya üst bir pozisyon için birbirleriyle yarışan ve araştırmalarda aynı oyu alan iki adaydan birinin, üniversite yıllarında psikolojik tedavi görmüş olmasının rakip aday tarafından elde edilmesi ve basına sızdırılması bu adayın seçilme şansını bir anda yok edebilecektir.

Özetle; toplumsal denetim mekanizması olan gözetim her şeyi denetim altında tutabilmekte ve bunun için tüm enformasyon araçlarını kullanmaktadır. Gözetim mekanizması olan elektronik gözler(kameralar) tüm hayatımıza müdahale etmekte ve görünen göz konumunda olmasına rağmen denetim mekanizmasının başını oluşturmaktadır.

2. GÖZETİM ve GÖZETİM TOPLUMU KURAMLARI

2.1. “Panoptikon”: Jeremy Bentham’ın Hapishanesi

Bentham hapishanesinde görünmeden gözetleme elde ederek kontrolü elinde tutan bir mimari şekillenmeden yola çıkmak istemiştir. Buna göre halkanın merkezinde kim yer alırsa kontrol ve otorite onun komutasında yer alırken çevrede yer alanlar merkezde kimin olduğuna hâkim olamamaktadır ve sürekli bir kontrol mekanizması dalgasına maruz kalmaktadır. İfade edilenlere göre Bentham’ın mimari modeli ve işlevi tüm dünyada yankı uyandıran izleme faaliyeti projesi aşağıdaki gibidir;

Çevrede bölüt halde mimariye sahip bir bina, merkez noktada her yerden görüntüyü hapseden bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri bulunmaktadır. Çevre bina hücrelere bölünmüştür; bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kulede tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir ilkokul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binaların içindeki küçük silüetleri olduğu gibi görebilmek ve hükmedebilmek mümkündür. Ne kadar kafes varsa, o kadar küçük izlenim noktası vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireysel halde ve sürekli olarak görülebilir, kontrol edilebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenek sayesinde, sürekli görmeye ve anında tanımaya olanak veren mimari koşullar oluşturmaktadır (Foucault, 2000: 295-296).

Özetle; hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya onun işlevleri anlamına gelen kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- ters yüz edilmektedir; bunlardan yalnızca birincisi korunmakta ve diğer ikisi kaldırılmaktadır. Kapatma ideolojisi bugün tüm dünyada en ücra kesimlerde bile karşılık bulurken yoksun kalma ya da saklama gibi

kavramsal bütünler karşılığını kaldırmaktadır. Günümüzde kimse saklanma ya da gizleme faaliyetleriyle değil tam tersine gündeme gelme sürekli izlenir olabilme faaliyetleri ile varlıklarını sürdürmektedir. Tam ışık altında olma ve bir gözetmenin izlenimi altında olma, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcı konumundadır. Tabii ki bu durum ifadesi geçmişten günümüze doğru farklı yöntemler üzerinden ifade bulmaktadır (Tümurtürkan, 2010: 8).

Bauman'a göre Panoptikon modeli iktidar işletimi üzerine kurulmuştu. Bu işletim sistemine göre iktidarı elinde bulunduranlar tarafından tek yönlü bir gözetim çarkı kurulmak istenmekte ayrıca aynanın bir tarafı sadece gözetten mekanik kesimi meydana getirirken diğer tarafta ise sadece gözetleyen iki kesimde kontrol edilmekteydi. Bu yeni bir buluşu ve mimariyi kapsamakla birlikte, her tür toplumda değişmez şekilde uygulanabilirliğe sahip bir mekanizmayı oluşturmaktaydı (Bauman, 2003: 59).

Bentham tarafından tasarlanan mimari yapı Panoptikon, gözetim olgusunu ve pratiğini toplumsal veriler üzerinden uygulayan ve kavramsallaştıran ilk kaynağı oluşturmaktadır. Bu modelin ifadesi olarak, direnme imkânı bulunmaksızın yani iktidara karşı koymadan bir izlenenler, gözetlenenler grubu oluşmuştur (Bauman, 2003: 60-61).

Bu noktada, kuramlar noktasında otoriteyi fikir ayrımına bölmeksinin yanında, iki önemli sonuca neden oldu. Bunlardan birincisi, tek yönlü gözetim yeni bir denetimi sağlama noktasında uygun şartlar sağlamaktadır. Tek taraflı gözetimde, kişilerin davranışı biçimlendirilebilmekte, yaşam şekilleri denetim altına alınabilmekte, istenen kalıba sokulabilmekte ve düzenli halde izlenebilmektedir. Kişilerin şahsi istenim ve iradeleri göz ardı edilerek vücut dillerinin hareketi üzerine istenilen bilgi ve tecrübe deposunu oluşturan birikimler sağlanabilmektedir. İkinci sonucu ise, izlenenlerin toplumsal ifade modelini çizibilme imkânı sunmakta ve tek bir anlam içeriği taşıyan bir model imgelemi sağlaması anlamına gelmektedir.

Kişiler aynı kategoriler içinde tutularak, gözetime maruz bırakılmakta ve böylelikle tek yönlü davranışlar dayatılarak izlenenler aynı depolama içinde tek yönlü davranımlar çizelgesi toplamı haline getirilmektedir. Bauman, bu sürece mahkûmiyete sahip bireyleri bir tür nesneleştirme işlemi adını da vermektedir. Çünkü bireysel öznellikler ortadan kaldırılarak, onun yerine tek kalıp evrensel davranışların dayatıldığı

kalıplar yaratılmaktadır. Bu işletimin uygulanması aynı zamanda ayrı bir uzmanlık eğitimi gerektiren bir iş haline de gelmektedir (Bauman, 2003: 60-61).

Bauman'ın dayatılan bu işlem için ifadesi şu şekildedir:

Bakışsız gözetimin ortaya çıkardığı görev, insan davranış modellerinin baştan aşağı yeniden şekillendirilmesinden oluşan ifadeye karşılık gelmektedir; toplamdaki bireyin çeşitlilik gösteren yönelimlerine tek biçimli bir bedensel kitle modelinin dayatılması, bir dizi amaçla hareket eden bireyler topluluğunu tek biçimli bir nesneler kategorisine dönüştürmektedir. Bu işletim sistemi kaba güç kullanımıyla sağlanmak yerine yönetim şeklini farklı şekillerde kullanan zekâsal kontrol ve düşünsel üst modellerini gerektirmektedir. Bu durum çerçevesinde gerekli kılınan model, uzmanlaşmış ve kontrol becerileriyle donanım kazanmış bir yönetimi, diğer bir deyişle insan davranış modellerini analiz eden öğretim kadrosunu gerektirmektedir. Bakışsız gözetim, baskı politikasını uygularken uzman profili yerine pedagog profiliyle hizmetine eşlik etmektedir, her iki rol modelin de karşılık içinde olması gerekmeden iç içe bir yönetim imkânını ve zekâsını taşıması gerekmektedir (Bauman, 2003: 62).

2.2. “Panoptikon Toplumu” Foucault’nun Kapatılması

Foucault’nun “Panoptikon toplumu” dillendirmesi, gözetimin nasıl biçimlendiği ve bu biçimleme yönetiminde iktidarın payının hangi seviyede olduğu noktasında açıklayıcı niteliklere sahiptir. Genel itibarı ile gözetime dayalı yapılan iktidar bütünlemesini sunmaktadır. Foucault Bentham’a ait Panoptikon mimari yapısının günümüzde toplumlar üzerinde ne tür yöntemlerle uygulandığı ve uygulanış biçimleri noktasında bilgilendirmeler sağlamaktadır. Panoptikon’un görme ve gözetlemeye dayalı yapısından etkilenerek görmeye dayalı iktidar araçlarının aslında kontrol aracı olduğu betimlemesi üzerinde durmaktadır.

Foucault aslında Panoptikon mimari yapısını sembolik olarak kullanmakta ve iktidarların geliştirdikleri gözler sayesinde kişileri ne tür bir kafesin içine koymakta, kontrol altında tutmakta ve disiplin modeline uygun hale getirmekte uyarlamalarına açıklama getirmektedir (Foucault, 2000: 297).

Foucault için görünür halde olmak aslında bir tür komlodur. Panoptikon’da mahkûm, her noktadan görülebilir haldeyken kendisi merkezi görememektedir.

Panoptikon'un büyük etkisi de göremeyen nesneleri kapsayan modelden kaynaklanmaktadır. Tutukluda, iktidarın otomatik çarklarını döndüren bilinçli ve sürekli halde görünebilirlik durumu yaratılmaya çalışılmaktayken, mahkûm farkındalığını yaşayan bilinçli kişi, bir diğer yönden de izlenirliği kabul eden ve etki edemeyen pasif konumdaki kişiyi modellemektedir. Çünkü modelin temel mantığı izlendiğini bilsen de o modele uyum sağlamaktan kendini alıkoyamayan bedenlerin hapsolmuş davranış modellerini temsil etmektedir. İktidarın sürekli halde kontrolünde bulunan aynı zamanda yaşatılan bilinçaltı kapatılmışlık haliyle kendini kontrol eden beden ve bilinç pratikleri, artık pasifize olmuş öznelerdir. Bu görüntüsü ile Panoptikon sembolik şeması, iktidar teknolojisini ayan beyan uygulayan ve bireyler üzerinde hâkimiyeti oldukça etkili olan bir modeli temsil etmektedir (Foucault, 2000: 299).

Foucault, Panoptikon sembolliğini ifade ederken bireyler üzerinde hem etkili hem de kesin sonuçlar verebilecek bir disiplin modeli olarak betimlemektedir. Panoptikon modeli hapishane mimarisi ve oraya hapsedilmiş mahkûmlar üzerinde sisteme geçirilmiş bir model değil; toplum üzerinde iktidar ve kargaşayı giderecek her tür kurum ve kuruluşta kullanılan bir disiplin modeli olmuştur. Uygulama ve pratikte iktidar profiline tam kontrol ve hüküm sağladığı bu model sayesinde son derece ekonomik, verimli ve iletişimi sürekli izleyen toplumu disiplin altında tutmaktadır.

Bu denetim modelinde iktidarın ne tür yöntem ve kişilerce sistematığa geçirildiği önem arz etmemektedir; çünkü bu iktidar modeli tek bir kişiden, kurumdan ya da bireyden anlam bulmamaktadır. Çok daha büyük bir alanı ve sistemi içine alan birçok modeli ve topluluğu da içinde barındıran bir iktidar türünü temsil etmektedir. Öyle bir iktidardır ki tüm modelleri içinde barındırarak gücü elinde bulunduran ve merkezde bulunan kulenin komutanları sayesinde hüküm yediren ve davranışsal modelleri de temellendiren bir yönelim ve yönetimi ifade etmektedir. Öte yandan, aynı amaçlar etrafında benzer duruma gelen tek bir halka etrafında birleşen kolların oluşturduğu büyük bir çevreyi temsilen bir iktidarı ifade etmektedir (Foucault, 2000: 299).

Panoptikon çok farklı istek ve amaçlar çerçevesinde toplanan hareketle, benzer kontrol hallerini toplayan iktidar etkileri türeden büyük bir değirmenin çarklarını temsilen harika bir makineye benzemektedir. Bu sayede istenilen büyük kadroyu ve

uyumu kargaşa çıkmadan istenilen hale koymakta yardımcı olan iktidarı temsil etmektedir.

Modern dönem pratiklerinde artık iktidarların yanı sıra bu yapı içinde mevkice tadilatı sağlayabilecek uzman kişilere ihtiyaç duymaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise; üst yönetim kişilerinin gerekli eğitime sahip olması, insan davranışları hakkında bilgi sahibi olması ve bunu nasıl kullanacağını bilmesi gibi bilgiyi ve iktidarı birbirine bağlayarak topluluk üzerinde yönetimi sağlayabilen bir yapıya ihtiyaç duymaktadır. İktidar bilgi tamamlaması yaparken bilgi sayesinde birçok yönetim ve iletişim imkânı bulmaktadır; çarkların dönüşünü tamamlayan ve yerine oturmasını sağlayan bu yöntem içinde bilgi iktidar ilişkisi hem yasal hem de etkin tasvire kavuşmaktadır. Bu sayede işletim sistemi düşünsel ve mekanik kontrol hükmü sağlayan yönetim modeli ortaya çıkmaktadır. Bilgiye sahip olmak, iktidarı beraberinde getirmektedir, pratik yönetim modeli zekâ gücüyle birleşmiş olan gözetim sayesinde de kontrolü ve yönetimi elinde tutan iktidarı mevcut kılmaktadır (Bauman, 2003: 62).

Kısacası; Panoptikon mimari tasviri toplumsal boyutta gözetim tekniğine dayanan iktidar modelini ifade etmektedir. Bu mimari şekillendirme sadece kapalı parmaklık ya da duvar arkası hapisane değildir. Okullarda, kırsallarda, hastanelerde bina tiplmesi ve açık alanların tümünde enformasyon etkisi icatları sayesinde yaygınca kullanılan iktidar biçimini temsil etmektedir. Kapalı ve açık olan tüm alanlara hâkim göz yönetimini mümkün kılan tabakayı oluşturmaktadır. Tek model altında ele alınabilecek bir toplum modelidir. Aynı zamanda en rahat düzeyde gözetimin sağlanmasını sağlayabilecek bir modeli ifade etmektedir (Sarup, 1997: 108).

İnsanlar üzerinde dosyalanmış halde bulunan kayıtları, evrakları, sınıflandırmaları ve sıralamaları içeren büyük gözetim pratiği her geçen gün yöntem ve modellerini daha da genişletilerek büyük kitleleri kontrol eden mekanizmalar bünyesini oluşturmaktadır.

Bu genişleme işlemi kamusal mekânların gözetiminden, özel alanda bedenlerin gözetimine kadar büyük bir çevreyi mümkün kılmaktadır. Artık sosyal yaşamın içine sızan ve belli baskı yaratan gözetleme; disiplin toplumunun önemli bir parçası haline gelerek yönetimin birincil kargaşa önleyici faaliyet tablosunda yerini aldı. Panoptikon, bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır. Ama günümüze geldiğimiz zaman ütopya

gerçeğe dönüşmüştür. Çünkü Foucault'ya göre, Panoptizm'in egemen olduğu bir toplumda yaşamaktayız. Ütopik modeller, filmler, bilim kurgular günümüzde yaşanır hale gelmiş hatta gelişen enformasyon teknolojisi sayesinde bu ütopya ileri modellerle devamını getirmektedir (Tümurtürkan, 2010: 10-11).

Günümüze baktığımızda bu model gerçek anlamda karşılığını bulmuştur. Elektronik gözetim, iş yerlerinde izleme, suçla mücadele de kameraların önemi, iktidar güçlerinin bu araçlar sayesinde kontrolü elinde bulundurabilmeleri, internet- ATM- elektronik kartlar- elektronik araçlar vb. gücü elinde bulunduranlar için önem taşımaktadır. Günümüzde terör faaliyetlerinin, suçluların elektronik araçlar sayesinde kontrol edilebilmesi gibi telefonlar, bilgisayarlar vs. sayesinde de insanların özel yaşam alanları da kontrol edilebilmektedir. Kullanılan araçlar sayesinde kontrol için gerekli olan yardım araçlardan sağlanırken bireysel bir yardım gücüne gerek bile kalmamaktadır.

3. TARİHSEL ve TOPLUMSAL BOYUTTA GÖZETİM PRATİKLERİ

Gözetim (İng. Surveillance) olgusu temel olarak Fransızca'dan gelmekte ve kökeni 18. Yy. sonuna kadar dayanmaktadır. Dönemin içinde kişilerin davranış ve eylemlerini yakın kadrajdan izlemek, gözlemek ve gerek duyulduğu anda müdahale edebilmek anlamında karşılık bulmuştur: “Gözetim; bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması şeklinde, Türk Dil Kurumu'nda ise gözetim; gözetme, işe nezaret, himaye ve hukukta da gözaltına alma şeklinde açıklanmaktadır” (Marx, 2002: 10-11).

Gözetim olgusu, insanlık tarihinin ilk gününden beri denetim pratiklerini görsel ya da gizli efektler üzerinden sürekli halde devam ettirmektedir. Yalnız, modern devlet ve projelerinin ortaya çıkmasıyla gözetim olgusu görünüm değiştirmiş, gelişen teknolojik faaliyetlerle izleme pratikleri daha kolay ve hızlı ulaşılabilir hale gelmiştir. Gözetime dair pratikler geçmişten günümüze devam ederek gelmiştir, teknolojinin hızlı gelişimi ile gözetim en üst düzeyde seyretmektedir. Günümüz toplumları gelişen teknoloji sayesinde gözetim toplumları olarak adlandırılmakta ve artan gözetim faaliyetlerine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

İnsanlık tarihine baktığımız zaman ilk dönemlerden günümüze kadar gözetilme- gözetme olgusunun varlığını inkâr etmek mümkün değildir. Çünkü dini olgularda dahi,

bir gözetinin varlığından söz edilir. İnanan ya da inanmayan herkes bu olgunun varlığını dile getirmiş ya da çelişkiye düşmüştür. Teknolojik gelişmelerle modernite-postmodernite- enformasyon kavramlarıyla gözetim daha üst noktalara kadar ulaşmış ve ulaşmaya da devam etmektedir.

Gözetim olgusu sadece günümüze özgü bir kavram değildir. İnsanlık tarihi ve ilişkilerinin kurulmaya başladığı dönemden itibaren var olan bu terim büyük bir sarmalın tam olarak kendisidir. 1980'li yıllar, değişen beşeri ve teknik koşullarla birlikte bir yandan gözetim amaçlı bilgisayarların kullanılmaya başlandığını bir yandan da gözetimin tüketici dünyasının belirleyici bir aracı haline gelmeye başladığı dönemin başlangıcını ifade etmektedir (Dolgun, 2008: 37).

18. yy. ve 19. yy'dan bu yana toplumsal gözetlemenin asıl amacı, teknolojinin en üst seviyelere doğru ulaşması ile gözetimin çok geniş kapsamlara yayıldığı ve ilk kurulum amacının da ötesinde bir yönelimle karşılık bularak genişlediği görülmektedir. Hem ticari boyutta hem de devlet bağlantılı veriler ulusal sınırları aşmakta ulaşılması güç yerlere kadar ulaşmaktadır. Bu sınırların üzerine geçen ticari faaliyet kapsamı; banka kartları üzerinden kişiye ait sayısal verilerin ve kimlik kodlarının olduğu kartlar, çeşitli ve uzak mesafede yer alan kişilerin bilgilerinin bir bölgeden diğerine kolaylıkla geçiş yapabilmesine imkân sağlamaktadır. Küresel pazarlama yanında küresel gözetimi de meydana getirmektedir. Örneğin; ne zaman doktora gitsek, sigorta dilekçesine onay versek, faturalarımızı ödesek, resmi kurumlara başvuruda bulunsak ya da sosyal çevremizde düzenin içinde kurumlarında online olsak hareketlerimizden ve bulunduğumuz konum açısından elde edilen görüntü şipşak çekilmekte ve ayrıntıları hesaplanabilmektedir.

Bu noktada; göze görünür olan gözetim teknolojilerinin insanların gündelik yaşamlarındaki sıradanlığıdır. Günümüzde gözetim sadece bürokratik güçlerin ya da kapitalist sistemin bir aracı olmaktan da öte insanların hayatlarını kolaylaştıracak bir araç haline gelmektedir.

3.1. Modernlik Öncesi Dönemde Toplumsal Denetim ve Gözetim

İlk çağların tarımsal dönemlerinde devlet rejimleri yazı ve sembollerle sistemin kaydını sağlamıştır. Bireyler üstünde baskın olma ayrıca onları yönlendirme devletin

sistematikğine bağılı iken bugün bilgisayar ve yazılımlarına bağılıdır. Bu noktada halkın kayıt altına alınma aracı olan yazı egemenlik ve gözetim kurma açısından dönemin gözetim aracı olarak görülmektedir. Geçmiş dönem için; yazı aracı halkın doğrudan denetimini sağlamaktadır. Bilginin toplanması ve saklanması amacıyla yazı tarihsel süreç içinde uygulamalar ve hâkimiyeti büyük oranda kolaylaştırmıştır. Fakat günümüzde ise enformasyon teknolojileriyle birlikte bireysel kodlamalara kadar ulaşmıştır (Bozkurt, 2000: 77). Tarihsel süreç içinde iktidar ilişkilerinin gözetim araç pratikleri olarak gördüğü yazı ve denetleme kontrolü sağlama noktasında önemli bir yer edinmektedir. Gözetim olgusu, tarihin tüm dönemlerinde varlığını sürdürmüş, ancak her toplulukta farklı şekillerde kendini göstermiştir. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğunun kullandığı Jurnal teşkilatı, idari düzenlemeler ile gözetim faaliyetlerinde ayrıntılı kayıtlarıyla Osmanlıya büyük kolaylık sağlarken bugünün teknolojisi bu kolaylığı veri depoları sayesinde mümkün kılmaktadır.

Yerleşik toplumların ilk örneklerinden olan Çin, Hindistan vb. ovaları ise birçok göçebe toplulukların da tehdidine maruz kalmış ve kendilerine büyük grupları da alarak devamlılığını sağlayabilmişlerdir. Ancak otorite noktasında hem politik hem de dinsel inançlar baş göstermiştir. Bunun örneklerini birçok Türk destanında da görmek mümkündür. Politik otorite otoritesini koruyabilmek için dinsel niteliklere de sahip olmaktadır. Buradan hareketle dinsel temelli gözetimden de bahsetmek mümkündür.

Bu dünyaya ait pratiklerin yanı sıra ebedi hayatın olduğu ahiret inancı Tanrı tarafından sürekli halde gözetildiğimiz olgusunu da taşımaktadır. Tanrının bize verdiği bu dünya içerisinde yasak olan ve uyulması gereken normlara uyduğumuz takdirde bize sonsuz bir hayat bahşedilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde tam bir toplumsallaşma olgusu için inançlar da büyük önem atfetmektedir.

Toplumsal huzur ve düzen için bürokrasinin gözetiminden bahsedebileceğimiz gibi teolojik gözetimden de bahsetmek mümkündür. Örnek verecek olursak; toplum içinde hırsızlık, adam öldürme vb. davranışlar dinsel niteliklerle de korunabilmektedir. Düzeni bozanlar içinse ilahi adalet bir gün mutlaka cezasını verecektir, anlayışı gören ve gözetken Tanrı niteliğiyle bağdaşmakta insanları kontrol altında tutmaktadır. Günümüz çağında da bu durum gelenekselliğini sürmektedir. Fakat enformasyon araç

gereçleri arasında yer alan kameralar, MOBESE'ler de tıpkı tanrının sürekli gözetmesi gibi gündelik tüm yaşam alanımızı gözetlemektedir.

Yerleşik toplumlarda gözetim pratikleri insanların hayatlarını kontrol etmek, düzeni sağlamak, ilerlemeleri kaydetmek açısından hem kayıtlarla gerçekleştirilmiş hem de teolojik inançlar bu noktada önemli olmuştur. Dönemimizde ise dinsel teolojik yapı kameralar sayesinde gözetimin hüküm kıldığı alanlarda faaliyet göstermektedir.

Dönemsel farklılıklarla süregelen gözetim olgusu, vergi kayıtları askeri hizmetler, ulaştırma sistemleri, nüfus kayıtları, yerleşim alanları, toprak paylaşımları vb. şekillerde tarih boyunca farklı boyutlarda devam etmiştir. Günümüzdeki enformasyon araçlarının temelini oluşturan ulaştırma sistemleri bu açıdan önemlidir. Değişen dönemlerde gelişen sistematik gözlem için kayıtların daha detaylı ve ayrıcalıklı şekilde tutulması gözetim olgusunun günümüze doğru seyrini değiştirmektedir. Bu noktada ele alabileceğimiz “Domesday Book” 1086’da İngiliz toprak sahipliğine ait kayıtların tutulmaya başlandığı, insanlar ve mülkler hakkındaki bilgilerin kapsamlı bir derlemesidir (Dolgun, 2008: 62). Bugünün derlemesi ise askeri teşkilatlanma ve yazılım gücünü elinde tutan büyük devlet projelerinin kapsamında tutulmaktadır. Bu kapsamlı proje aynı zamanda büyük biraderin kim olduğunu da belirlemektedir.

Günümüze farklı dönemlerde farklı modellerle gelen gözetim pratikleri günümüzde insanların yaşamına sınır tanımadan ve farkındalığını bozmadan işlemiş durumdadır. Toplum bütün yaşam sahalarına ulaşmış olan bu göz figürlerini hiç görmeden yaşamlarını sürdürmektedirler. Sürekli halde devam eden bu proje sayesinde kontrol, gücü elinde tutanların bünyesinde toplanmaktadır.

3.2. Moderniteye Geçiş Sürecinde Gözetim

Modern toplum hayatı, teşkilatlı bir modeli ifade etmektedir. İnsanların hayatı; doğdukları andan itibaren hastanelerde, doğum tutanaklarında tutulan doğum kayıtlarından başlamak üzere, nüfus müdürlüklerinin, vergi dairelerinin, belediyenin, sosyal güvenlik kuruluşlarının, alışveriş merkezlerinin, otellerin ve kayıtlarımızın alındığı birçok kurum ve özel kuruluşun şahsi belgelerle daimi kayıt altına aldıkları bir dünya da iz sürmekteyiz (Gölbaşı, 2011: 241).

Batı'da moderniteye doğru ilerleyen geçiş dönemindeki gözetim etkinlikleri yeni biçimlenmekte olan toplumsal yapıda “kapatılma pratikleri” şeklinde adını duyurmaya başlamıştır. Bu aşamada gözetim, Batı’ya dinamizmini kazandıran kapitalizm ve sanayi devriminin işleyiş mantığına hizmet eder biçimde bir işlevsellik kazanmaktadır. Bu işleyiş öyle bir modeli temsil etmektedir ki hamura yavaş yavaş yedirilen katkı maddesi misali topluma da yedirilerek srekliliğı devam ettirmektedir.

Moderniteyle beraber siyasi teknolojiler uygulamada olmasıyla birlikte aktif çalışma hayatı birinci olmakla hemen hemen her şey finans ağırlıklı yönetim üstünde adapte edilerek gözetimin odağı haline getirilmektedir. Kapatılmanın günlük yaşantıdaki birinciliğı oynayan bu durumu moderniteye atlama eğıliminde Batı’daki gözetim pratikleri ile boy göstermiş ve hızlı bir şekilde kurumsallaşmış aynı zamanda da zirveye oynamaktadır. Bu durumun nedeni de teknolojinin ilerlemesi daimi olmasından kaynaklanmaktadır.

Gözetim ilk aşamada yaygın hastalıklar sebebi ile ortaağıda boy göstermiş olsa da 17. yy Foucault’nun “Büyük Kapatılma” olarak isimlendirdiğı çevrimsel bir dönüm gerçekleşmiştir. Paris’te 1656 yılında oluşturulan bir yasayla “Genel Hastane” ismi altında birim oluşturulmuş bununla beraber bir iki ay içerisinde kentteki yüzden fazla birey buranın himayesi altında denetlenmiştir. Kurumun faaliyet alanında sağıkla ilişkili bir aşaması olmamasından dolayı bu birim, Fransa’da yeni yeni ortaya çıkmakta olan tek erklik ve kent soylu düzenine ait salt olan bir yer almakla kalmamakta herkesi himayesine de almaktadır (Foucault, 2000: 90).

Bu dönemde, Batı’daki nüfusun büyük bir kısmı resmi denetim ve gözetim altındaki kurumlara kapatılmışlardır. Bu kişiler toplumsal bir tehdit olarak grlm ve maddi imkânı, çalışma imkânı olmayan insanlardan oluşturulmuştur. Kapatmanın ardında dinsel ve ahlaki nedenlerin de bulunmasıyla birlikte, asıl neden olarak görülen siyasi ve ekonomik faktörlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda dönemin ekonomisinde etkin olan İspanyol ekonomisi neden olduğı bir kriz ile isizliğı ve finansal darlığına yol açmıştır. Bu noktada kapatılma pratikleri devreye girerek oluşabilecek herhangi bir kargaşa durumuna karşı hem kriz sırasında işsiz ve aylak kesimin ba kaldırma tehlikesine karşı güvenli bir önlem ve toplumsal korunma olarak grlm, hem de kriz

sonrası döneme yönelik olarak ucuz ve denetlenebilir bir istihdam havuzu oluşturulmuştur.

Kapatılma pratiklerinin temelinde, kapitalist sistemin artan gereksinimleri ile ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik faktörler başı çekmektedir. Kapatma ve gözetim pratikleri açısından kurumsallaşmanın öncüsü olan Paris Genel Hastanesi kapatılmanın örneğini teşkil etmektedir. Toplumsal düzen içinde sorun olarak kabul edilebilecek büyük bir kitle bu hastanede tımar edilebilirken 19. yy. ile birlikte yerini akıl hastaneleri, hapishaneler, okullar ve modern hastaneler gibi yeni pratiklerle kendini göstermiştir.

17. yy'daki din savaşlarının ardından topraklarından sürülen köylüler, terhis olan veya kaçak durumuna düşen askerler, fakir öğrenciler, hastalar ve işsiz emekçiler, toplumsal olarak kargaşa doğmasına sebep olmuşlardır. Dilencilik, aylaklık had safhaya ulaşmış, finansal alanda da yaşanan bozukluklar işsizliği arttırmıştır. Böylece 1621'de Paris'te, 1639'da Rouen'de ve 1652'de Lyon'da işçi ayaklanmaları patlak vermiştir. Yaşanılan toplumsal kargaşalar sonucunda geçim imkânları kesilen, toplumsal bağlarını kaybeden kitleler tehlikeli bir sınıfın kalabalıklaşmasına sebep olmuşlardır. Kurulan Genel Hastane kapitalizmin ortaya çıkardığı kargaşa yaratan sınıfa yataklık eden mimari bir yapıyı temsil eder olmuştur (Foucault, 2000: 112).

Burada asıl olan durum gözetimin tam olarak sağlanabilmesi için gerekli olan efendileri göze çarpırmaktadır. Denetim altında tutulması gereği düşünülen gruba denetici baş olarak verilen efendiler de kendi iktidar alanları içinde kendi imparatorluklarını kurmuş ve buyruğu altında olan insanları istedikleri gibi gözetme ve idame etme imkânını bulmuşlardır. Zorunlu kapatılma pratikleri, düzen ve yeni gelişmekte olan sınaî kapitalizm açısından kurtarıcı olarak görülmüştür. Halk zorunlu olarak bir kapatılma olgusuna maruz kalmış ve denetimi elinde bulunduranlar için de halka yapılan zulüm düzen uğruna düşüncesiyle halkın haklarından alınmıştır. Bu şekilde kapatılma olgusu batının tüm sahalarında işlevsellik kazanmıştır. Bu sayede de çevrede oluşabilecek herhangi bir ayaklanma ya da çarpık düzenlemenin önüne geçilmiş aynı zamanda kontrol kargaşa çıkmadan çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan kontrol binalarının temeli yine gözetim projesi kalkanının içinde tutulmaya çalışılarak

hazırlanmıştır. Devlet kontrolü özelleştirerek yapılanmasını ve emniyetini en üst seviyeye taşıma projesi gütmüştür.

17. yy'da yeniden kapatılma birimlerinden bireysel hüküm salahiyeti içinde sulh yargıçlarına maddi yaptırım uygulamasına adım atılmıştır. Bu yerde yaşayacaklara hayatlarını devam ettirebilecek unsurları yani maddi manevi düzenlemeler, yargıçları ilgilendirmektedir. Bu durumla hedeflenen kapatılan bireyleri topluma kazandırmaktır. Amaçlanan durum ise toplumda oluşabilecek işsizlik ve refah düzeyini dengede tutmaya çalışarak başkaldırmalara engel olmak ve himaye altında düzen sağlamaktır. Anlatılan bu düzenlemeye bir model belirtecek olursak İngiltere'nin başta gelen ilk endüstrileşmiş kentlerde baş göstermiştir; Lyon'daki Genel Hastane, Paris'tekinden kırk yıl önce açılmıştır. Birimin hedefi çaba harcamayı uğraş haline getirip zaman geçirmeyi sağlamak değil produktiviteyi ve devamlılığı denetleyebilmeyi hem de devam eden çalışmalar neticesinde yapılanmayı oluşturmaktır (Foucault, 2000: 59).

Özetle, sıkı sıkıya kurulmuş bir toplumsal denetim sağlamak ve geliştirmekte olan sınai kapitalizminin ihtiyacı olan emek gücünü üretmek noktasında, kapatma pratikleri tüm toplumsal ve kurumsal görevini yerine getirmiş, kontrol ve hükmü elinde tutan araçları sağlamışlardır. Burada, toplumun ve kişilerin disiplin altında tutulması, öncelikli bir role sahip olmuştur. İmkân ve üretimi devamlı kılan bir proje yatırımı ve politikasına hizmet etmiştir.

3.3. Modern Toplumlarda Gözetim

Gözetim modern toplumlarda farklı şekillerde kendini göstermektedir. Günümüzdeki hali teknik- teknolojik ve getirileri şeklinde kendini gösterse de on dokuzuncu yüzyıla kadar ortaya çıkmamış, sonrasında gelişim göstermiştir.

Gözetim, sosyolojik açıdan incelendiği noktada modern dünyanın çıkış noktası içinde en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Dinsel, geleneksel ve feodal toplumlardaki mevcut uygulamalar, modernizm ile birlikte yoğunlaştırılmış ve sistematik hale getirilerek benimsetilmiş yaptırım halini almıştır. Bu açıdan modernite, teknolojik gözetimi merkezi konuma yerleştiren toplumsal bir kurum olarak kurulmuştur. Ancak modern dünyada gözetim, kendisini perdenin arkasına gizleyerek kişisel verileri derleyen bir sistem içinde doğmuştur. Bununla bağlantılı olarak da,

öncelikle ordu, okul, fabrika ve devlet daireleri gibi kurumlarda ortaya çıkarak sürekliliğini toplumsal tüm yaşam alanlarına yayarak devam ettirmiştir (Foucault, 2000: 259).

Modernite, bilgi-iktidar ilişkileri üzerine kurulu olan ve bilimsel bulgularla teknolojik buluşların, toplumu tüm alanlarda etkilediği ve geleneksel topluma benzemeyen dönüşüm içinde bireysel kopuşları ve teknolojik bağları ortaya çıkartan bir süreçtir.

Modernite ile ortaya çıkan ve modernitenin sunduğu yaşam modellerini, modern insanı, geleneksel toplumlara ait olan düzenden geri dönüşü imkânsız halde koparmaktadır. Modern toplum insanı teknik gözetim içine dâhil olur ve bu yaşam modeline ayak uydurmak zorunda bırakılır. Teknik gözetim içinde neredeyse kaybolmuş olan özel hayat/mahremiyet kavramları dikkat çekmektedir. Bu açıdan, modern toplumlarda özel hayatın gizliliği ve özgür kalınabilecek yaşam alanlarının yok oluşu büyük tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Bu doğrultuda, kişisel verilerin korunması temelinde ortaya çıkan sorunlar giderek artmaktadır. Gelişen teknik kısım nedeni ile yok oluşundan bahsetmek bile mümkündür (Dolgun, 2008: 24).

Kamusal ve özel faaliyetlerin devam ettirilebilmesi açısından kişisel verilere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda belirli şartlar altında kamu ve özel sektörde kişisel verilerin işlenmesine ve bazı yöntemler üzerinden ulaşıp paylaşılmasına izin verilmesi zorunlu kılınmaktadır. Kişisel verilerin işlenmesine izin verildiğinde devletin bu verilerin güvenliğini sağlaması noktasında yeterli seviyede ağlarının bulunması gerekmektedir.

Türkiye’de bu beklenti karşılanamamaktadır. Günlük faaliyetlerimiz, sosyal profillerimiz ve yaşam modelimiz gözetime açık olmasına karşın güvenlik ve mahremiyet noktasında kontrolümüz yeterli seviyede muhafaza edilememektedir.

Günümüz toplumsal evreninde doğumdan itibaren toplumsal yaşamın her aşamasında sistematik olarak kayıt altına alınan toplum, izleme faaliyetine tabi tutulmaktadır. Enformasyon teknolojileri de bu sayede gelişimini süreklilik arz ederek devam ettirirken izleme faaliyetini internet üzerinden kolay yöntemlerle sağlamaktadır; bugün internette ziyaret edilen web sitelerinin izlenmesi, elektronik postaların okunması, akıllı kartlar yoluyla ekonomik işlemlerin denetim altına alınması ve bu yolla çıkarılan tüketici profillerinin veri bankalarında depolanması, şehirlerin ve işlek

alanların kameralarla donatılması, akıllı cihazların dinleniyor olması, ceza alan suçlu kitlenin vücutlarına sabitlenen çiplerle izlenmesi, kalıtım dehasıyla takip sistemi, sinyal duyumları yardımıyla şifresi çözülen DNA ve beyin dalgaları yoluyla insan fonksiyonlarına sahip olmanın tuşlar ardında mümkün hale geldiği ve ötesinde teknolojilerle yapay zekâ sistemlerinin oluşturulduğu birçok yöntemlerle iktidarın toplumsal denetim ve gözetim güçlerini kullanmasına izin vermektedir (Dolgun, 2008: 14).

Belirtilen bu evrim teknolojisi ile insanların kayıt altında tutulduğu, her hareketlerinin ve iletişimlerinin sürekli halde izlenebildiği günümüz dünyası ütopyanın karşı ütopyaya dönüşmesi tabiri ile kavramsal bir cevap bulmaktadır.

Modern toplum içinde en çok dikkat çeken toplu üretim alanları fabrikalardır. Bu noktada, gözetim araç ve gereçlerinin aynı zamanda da kontrol ve kargaşanın muhafızının, kameralar yani; gözetim olduğu söyleyebilir. Burada ilerleyiş olanakları ve kaideleri üretim evlerinden elde edilmektedir. Üretim eviyle beraber sosyal alanda dönüşüm gerçekleşmiş ve bununla beraber gözetimin çağdaş evren içindeki ehemmiyetine bağlı bilinmeyen açılımlar takdim etmiştir. Birden fazla teoride olduğu gibi anamalcı cemiyetin tapınağı olan üretim evi ve işyerlerinde karın işletmede kullanılan sermaye üretim oranı çoğalması için işçilerin sistematik şekilde gözetimlerini sağlayabilme imkânlarını en üst seviyeye taşımak gerektiği dikkati çeken bir unsura işaret etmektedir (Marx, 2005).

Üretim eviyle boy gösteren birinci önemli dönüşüm, kırsal alan ile yaşam alanı veya primitif kalitedeki atölyelerde düzensiz görünüm teşhir eden çalışma ortam ve biçimlerinin, teknolojinin gelişmesi ile emek gücünün ayrışmasına ve emeğin disipline edilmesine paralel şekilde merkezi konum ve kapalı bir mekân içinde toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Buradaki dikkat çeken faktör, üretim evlerinde boy gösteren arı bir gözetim olgusunu ifade etmemektedir. Ev ve işyerinin birbirlerinden ayrılması ve fabrika üretiminin yayılmasına yol açan temel durum, teknolojiye art arda yaşanan büyük devinimlerden kaynaklanmaktadır. Bu konumda fabrika işletme yöntemlerinin gelişmesi, ücretli emeği disiplin altına alabilmek için var olan yeni siyasi direktörlerin ortaya çıkması aynı zamanda işçileri kontrol altına alabilen gözetim

araçları sayesinde doğrudan egemenlik kurabilmeleri ile mümkün olmuştur (Marx, 2005: 170).

Foucault'ya göre gözetim; modern toplumun kendisi, disipliner bir toplumdur. Bu toplumda süregelen iktidar teknikleri ve stratejileri daima bulunmaktadır. Bunlar başlangıçta ordular, hapishaneler ve fabrikalar gibi belli kurumlar içinde işlemiş olsalar bile etkileri zamanla sosyal hayatın dokusuna nüfuz etmiştir. Foucault, modern toplumda gözetimi anlatmak için, Bentham'ın "Panopticon" hapishanesi modeli üzerinden kavramlaştırma yoluna gitmiştir. Bentham'ın Panopticon'u bu düzenlemenin mimari yapısını göstermektedir (Foucault, 2000: 245).

Foucault'ya göre; görünürlük bir tuzaktır, ne kadar görünür kılınırsak kontrolü o noktada sıradanlaşmaktadır. Görünür kılınan her nesne davranış model ya da imgelemine o yönde etki ederek modeli belirlemektedir. Panopticon'da mahkûm, görülmekte ama görememektedir. Burada kişi bilginin nesnesi konumunda ancak bir iletişimin öznesi olamamaktadır. Panopticon'un büyük etkisi tam olarak buradan kaynaklanmaktadır; mahkûmda gözetmenin kontrol mekanizmasını sağlayan bilinçli ve sürekli bir görünülebilirlik hali yaratarak düzeni sağlamak kontrolü elinde tutmak ve kargaşayı önlemek şeklindedir.

Panoptikon, öyle bir modeli temsil etmektedir ki; simgesel olarak ya da mimari olarak var olan bina modelinde, mahkûmu kargaşaya sebep olmamaya, tımar edilmesi gerekenleri kontrol altında tutmaya, emekçiyi sorgusuz çalışmaya, okulları mecburi istekli hale getirilen çocukların barınağı haline getirmeye, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmadan hükmü ve idareyi sağlamaya yönelik "Büyük Kapatılma"nın göstergesidir. Artık demir parmaklıklara ve kocaman kilitlere gerek kalmadan mutlak otorite sağlanabilmektedir (Foucault, 2000: 265).

Gözlem mekanizmaları sayesinde, insanların tutumları üzerinde daha etkin olmakta, daha fazla nüfuz olanağı sağlamaktadır. İktidarın tüm ilerlemelerin üzerinde bir bilgi artışı yer almaktadır ve bu iktidarın işlenebildiği bütün noktaların üzerindeki bilinecek nesneleri keşfetmektedir. İktidar, olağan dışı bir durumun anında kontrolünü ele almakta ve kendini her yerde mevcut ve görünür hale getirmektedir. Yeni çarklar ve modeller icat etmekte ve birimlerini her durumuna uygun hale getirmektedir. Bölümlere ayırmakta, hareketsiz kılmakta ve çerçevelemektedir.

Ayrıca gözetim, sürekli halde bir kayıt sisteminden destek almaktadır. Disiplin düzeneği demokratik olarak denetlenmeye çalışılmaktadır. Foucault'ya göre, özgürlüğü keşfeden “Aydınlanma Çağı”, aynı zamanda disiplinleri de keşfetmiş ve sonucu olan modern toplum, bir anlamda “gözetim” ve “disiplin”in egemen olduğu bir toplum haline gelmiştir. Bu toplum öyle ki görünenin ardından kontrol ve hükmünü idame edip bu durumu da yeterince alışı getirerek yapmaktadır (Foucault, 2000: 285).

Temelde gözetim tüm hayatımıza nüfuz etmiş ayrılmaz bir parçamız haline dönüşmüştür. Var olan sisteme öyle ayak uydurmuş ve kamufle olmuştur ki her birimiz varlığının farkında dahi olmadan boyunduruğu altında yaşamlarımızı sürdürmekteyiz. Bu nedenle gözetim, yaşamın tüm alanlarına yayılmış; ifade modeli olan “yönetim” ve bilimsel uygulama şekilleriyle müdahalesi desteklenmiştir. Gözetim pratikleri yoluyla içselleştirdiğimiz kabullenilmiş gözetim yöntemleri bazılarına göre olumlu düşünsellik sağlarken bazılarına göre olumsuz ifadeler oluşturmaktadır.

Fakat asıl olarak var olan şudur ki; gözetim pratiklerinin tümü gündelik hayatımızdan tutalım özel yaşam alanlarımıza kadar büyük biraderlerin ellerinin altındadır. Yazılım ve yönetimin tümü gözetim sayesinde mümkün kılınmaktadır. İnsanlık tarihi için büyük adımlar halinde atılan gözetim pratikleri siyasalın kontrol gücünü tutarken asayişin de modelini tamamlayan en önemli aracı ifade eder hale gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ENFORMASYON VE ENFORMASYON TOPLUMU

“Bürokrasiler tarafından temsil edilen olguların çoğu, daha önce var olmamıştır. İnsanların göz önünde tutulmaları için geleneksel olarak düşünebileceği kategoriler türetilmek zorunda kalınmıştır. İnsanlar hakkında düzenli veri toplaması yalnızca toplumu tahayyül ediş biçimlerimizi değil, aynı zamanda komşumuzu tanımlama biçimlerimizi de etkileye gelmektedir.” (Lyon, 2013: 111).

Enformasyon; içerik bakımından derlenmiş bilgi parçası anlamını ifade etmektedir. Burada derleme faaliyeti; ölçüm, deney, gözlem, araştırma ya da toplanan bilgilerin özetlenmesi halinde ifade edilmektedir.

Enformasyon toplumu; artık birincil maddi malların üretimine değil, bilginin üretimine dayanan toplumdur. Enformasyon toplumu bilgi teknolojilerinin gelişimi ile yakından ilişkilidir (Giddens, 2008: 1058).

Bilgi üretimine dayalı bu toplum modeli, bilginin en temel ürün, en değerli kaynak olduğu, işgücü kaynağını da enformasyon endüstrisinden temin ettiği toplum modelini ifade etmektedir. Yüzyılımızın son on yılında kendini iyice gösteren enformasyon toplumunun üç gelişme evresini içerdiği söylenmektedir. Birinci evre; 19. yy. ortalarında başlamış ve iletişimin elektrifikasyonu ile bağdaşmıştır. İkinci evre; yüzyılın ortalarında enformasyonun toplumun merkezinde olduğu görüşü üzerine kabul görmüştür. Üçüncü evre ise; enformasyon sistemlerinin birbirleriyle, ulusal sınırları aşan sistemlerle ve diğer toplumsal dizgilerle bütünleşmesini anlatmaktadır (Bell, 2001: 309).

Günümüze bakıldığında zaman tam olarak üçüncü evrede bir enformasyon toplumundan söz etmek mümkündür. Gelişen teknik enformasyon sayesinde müdahale ve kontrol büyük bir kitle üzerinde hitabını ele alan yönetim araçları üzerinden sürdürülmektedir. Toplumsal gruplar ve yönetim modelleri de binalar ve çevresinde uydu araçlarıyla desteklenen gözetim sayesinde iz bulmaktadır (Bell, 2001).

1. ÖZEL YAŞAMIN ve MAHREMİYETİN İHLALİ

Günümüzde hızla gelişen teknoloji sayesinde gözetim toplumu enformasyon toplumu ile birlikte daha üst seviyelere taşınmaktadır. Gözetim araçları enformasyonel gelişim ile birlikte daha da gelişmekte ve üst mercilerce denetim olanağı daha rahat şekilde sağlanmaktadır. Gelişen teknoloji ile istediğimiz her şey anında kapımıza gelirken gözetim de aynı hız ve gelişmişlikle ilerlemektedir. Her şeyin tek parmağımızın ucunda olduğu günümüz teknolojisi sağladığı olanaklar kadar mahremiyet ihlallerine de neden olmaktadır. Bundan böyle gün içerisinde yaşanan tüm faaliyetler; finansal durum, iş hayatı, sosyal ve yönetsel hizmetler, gelişim, gruplaşma, vs. gibi gerçek olmayan bir ortama göç ederken bireyler internete giriş yaptıkları anda sonsuz bir evrene açılmaktadırlar. Özgürlük olarak adlandırılan günümüz çağı mahremiyet ihlallerinin olduğu ve gözetimin hat safhada olduğu dönemi içermektedir. Bu dönem gizli gözetim olanaklarının kullanıldığı psikolojik, fiziksel ve veri olanaklarının kullanıldığı gözetim olgusunu içermektedir. Enformasyonel gözetim, beraberinde mahremiyet ihlalini getirirken şahısları olağan şüpheli olarak göstermektedir. Bu durum toplumun günlük yaşamlarının sürekli kayıt ve izlenir olmasını gözetmektedir (Özsunay, 1979: 131). Olağanüstü denetim olanakları, yanı sıra yapılan denetim ve gözetim Orwell'in adlandırdığı üzere büyük biraderler tarafından ele alınmakta ve enformasyonel gözetim boyut kazanmaktadır.

Bahsedilen “iktidarlar” bireyleri gözetten her şeydir; internet, MOBESE kamera, kurum patronları, ATM kameraları gibi... İktidar bu anlamda sembolik olarak kullanılmaktadır. Gözetten iktidarlar insanları her an kontrol ederek düzenin istediği gibi işleyip işlemediğini, insanların kendisine olan bağlılığının devam edip etmediğini denetlemektedir. Kendisine bağlı olmayan, özgür düşünerek kendi özgür düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışan ve bunu diğer bireylere de yaymaya çalışanları ise kendileri ve ona itaat eden bireyler karşısında dışlar ve onları “öteki” konumuna getirir.

Kişilerin devamlı olarak takip edildiği ve tüm davranışların gözetlendiği yaşantımız; ütopyanın karşı ütopyaya tahavvül etmesini kapsamaktadır. Gelişmiş cemiyetlerde kişiler, hayata gelmesinden başlayarak sosyal hayatın her adımında düzenli biçimde kayıt altına alınmaktadırlar. Ülke yöneticilerin gelişen teknoloji sayesinde kullanılan akıllı cihazların içerisinde bulunan programlar ve o programlara

girilen kişisel veri bilgileri, finans işlemleri gibi durumların ortaya çıkardığı alım satım profiline kendi bünyelerinde kayıt altında tutulmasını, kentin daimi hareketlilik içerisinde bulunan sokaklarının ya da bilgisayar üzerinden ziyaret edilen internet sitelerinin izlenmesi gibi politikalarla yönetenlerin takip güçlerini zirvede kullanmalarına imkân vermektedir (Lyon, 1997: 168).

Günümüzde teknoloji adına yaygınlık kazanmış olan ve durmadan gelişen teknoloji nedeni ile yapay yöntem ve tekniklerin sosyal platformların üzerinden idame edilen gözetim mecazı idari birimler tarafından ele alınmakta aynı zamanda da kullanılmaktadır. Bugün birçok işyerinde kullanılan güvenlik kameraları çalışanların işyeri kurallarına uymaları konusunda baskı politikası işlevini yerine getirirken iken aynı zamanda psikolojik davranış modellerini kitleleştirerek bireylerde belirli ve tek tip kalıtım modelleri edinmektedir.

Gözetlenme olgusu işyeri çalışma kurallarının aşılmaması ya da sıkı şekilde uyulması noktasında her ne kadar disiplinli bir çalışma imkânı sağlamış olsa da çalışanlar açısından ciddi bir politik güç konumunda sayılabilmektedir. Bu açıdan evimizden dışarı adım attığımız anda güvenlik kameraları, MOBESE'ler, gizli kameralar, uydu çağının teknolojik gereçleri vs. gibi birçok araç gözetim politikasını uygulamaktadır. Bu uygulamalar fayda sağlayabileceği gibi toplum açısından olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir.

Bugün birçoğumuzun evinde bulunan bilgisayarlar, webcamler kullandığımız elektronik postalar, kartlar vs. her biri bizim mahremiyet alanlarımızı ele geçirmektedir. Her yaptığımız alışveriş ya da geçtiğimiz iletişim ağı anında iz bırakarak uydu takip sürecini tamamlamaktadır. Günümüzde kullanılan uydu teknolojileri özel alan ihlaline neden olurken aynı zamanda terör faaliyetlerini kontrol noktasında da büyük önem atfetmektedir. Askeri birliklerde takip sistemi, kameralı drone uçuşları, uzaktan kumada edilebilen insansız savaş araçları gibi birçok gelişme sayesinde daha hızlı ve kontrollü müdahaleler sağlanmaktadır. Enformasyon teknolojileri üretme ve ithal etme imkânına sahip gelişmiş ülkeler ise ekonomik kalkınmaya büyük oranda etki etmekte aynı zamanda küresel liderlik politikası izleyerek gücü elinde bulundurmaktadır. Küresel anlamda gelişmenin resmi olan bu yapılanma aynı zamanda küresel gücü elinde

bulundurmanın da göstergesi olarak asıl iktidar ya da güç konumundadır (Lyon, 1997: 168).

Anlatılan açıdan incelendiği zaman doğal bir gelişim gösterdiği kabul gören birden fazla gelişmişlik ve finansal gelişmenin, esasta şahsi hayatın tüm fonksiyonlarını denetim alanında gerçekleştirme ya da kişiliği büyümemiş insanlara dönüştürme gayesi edindikleri görülmektedir. Ortaya çıkarma yararlı olmanın yanı sıra muhatara olarak da ortaya çıkan bu teknolojik gelişmeler; küresel çerçevede hâkim kısımların, insanlığı geçmişten bu güne kadar karşılaşılmamış şekilde denetlemeyi sağlayan görünmez silahlar camiasını ortaya çıkardığı söylenebilmektedir.

Görünmez silah camiası; bireysel bilgisayar, vericiden iletilen dalgaların ses ve görüntü olarak yayan cihaz, konuşmaları ileten ve yansıtan düzenek ve belge geçer gibi uygulayalım bilimi tek bir cihaz içine toplayan, fazla fonksiyonlu bütünleşik düzenlerden bir araya gelmektedir. Bu düzenlerin etkisiyle, bireylerinde yaşadıkları alanı terk etmesine lüzum kalmadan, bütün işlemler birkaç tuş yardımıyla yapılabilmektedir. Böylece bireyler akıllı cihazlarını vericiden iletilen dalgaların ses ve görüntü olarak yayan cihaz yerine kullanabilir ve radyo dinleyebilir, görüşme sağlayan cihaz ve posta hane hizmeti yerine hepsini internet üzerinden sağlayabilir, finansal girdi-çıkı, EFT, havale işlemlerini yaşama alanını terk etmeden yapabilecek hale gelmişlerdir; bunların dışında, netten tüm evreni gezebilme, istediği her bilgiye ulaşma ya da evrende bulunan tüm alışverişini farklı yerlerden alabilme olanağı vardır. Günlük ve zorunlu gereksinimleri birkaç tuş üzerinden yani; internet üzerinden karşılayabilme imkânı, evi ve oturduğu yerden dünyayı ayağına taşımayı sağlayan epey büyük bir evrenin kapısını açmaktadır. Bireyleri kendi rızası ile kapalı bir pencerede tutma hedefi her zaman yönetimin imgelerinden birini oluşturmaktadır. Bu anlamda danışma bilimi, kolay bir kavramın ötesinde gelişmeler ve teknoloji doğrultusunda bir ideoloji haline dönüşmektedir (Dolgun, 2005: 3).

İktidar, bu noktada gücü elinde tutarak, kargaşanın önüne bağımlılık yaratan teknoloji sayesinde duvarlar örebilmektedir. Günümüzde kendilerini özgür sayan şahıslar aslında tamamen hapsedilmiş ve gözetime maruz kalmış durumdadırlar. Özgürlük çağı olarak adlandırılan günümüz çağı aslında bireylerin gözetiminden ve denetiminden öteye gidememektedir.

2. ELEKTRONİK GÖZLER BÜYÜK BİRADER YAZILIMLARI

Büyük birader yazılımları kamuoyunca olumlu karşılanmasına rağmen; devletin, vatandaşların tüm bilgilerini dijital ortamlarda sakladığı bilgilerle gözetlemesi tedirginlik yaratmaktadır. Bu bilgiler muazzam bir güç ve fırsat, öte taraftan dehşet verici bir tehlike olarak çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kullanım alanı yaygın olan telefon, faks gibi iletişim araçlarıyla yapılan haberleşmeler, kişisel gizlilik açısından suistimallere uğramış ve insanları mağdur etmiş olsa da, internet ve bağlı teknolojiler üzerinde toplanan verilerin kapsamı, sıklığı ve işlenmesinin kolaylığı, insanı sadece bir veri öznesi olarak değerlendiren erklere çok büyük imkânlar sunmaktadır (Şen, 2017: 44-47). Bu durum bilim-kurgu filmlerinde ele alınırken geçmişte imkânsız olarak adlandırılan fakat bugün o sahnelerin gerçek olduğu senaryoları hatırlatmaktadır.

Birçok örneğine, sinemalarda yer verilen ve devletleri büyük kargaşalara sevk eden filmler içindeki büyük kurguların ve kurgulara yol açan yazılımların, bugün devletler tarafından ya da casus yazılımlar tarafından kullanıldığı ve istihbarat timlerine sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bugün yazılımlar için ortaya çıkan sonuçlar aslında bilim kurgunun da ötesine geçildiğini göstermektedir. Bunlardan bazılarının kurgularından ve yazılım modellerinden bahsedilen yöntemler örneğinde; “Promis”, “Echelon” ve “Carnivore” kullanım yöntem modeli olarak dikkat çekmektedir.

2.1. Promis

Bugüne kadar çeşitli ülkeler ve kurumlar, birçok istihbarat amaçlı bilgisayar yazılımları kullanmışlardır. Ancak bu yazılımlardan hiçbiri “Promis” kadar, istihbarat örgütleri içinde adından bahsettirmemiştir. ABD’nin National Security Agency (NSA, Ulusal Güvenlik Dairesi) ile İsrail’in MOSSAD’I, üst düzey hükümet görevlilerinin de sağladıkları destekle küçük bir yazılım firmasından “Promis” isimli bilgisayar programını çalarlar. Bu yazılım çıtası; bankaların, holdinglerin ve devlet dairelerinin gizli veri bankalarına, kimse anlamadan girme ve istenilen bilgiyi çalma imkânını sunmaktadır (Koch, Sperber, 1996). 1990’ların başında dünya istihbarat servislerinin hizmetine giren Promis, CIA tarafından kullandığı itiraf edildikten sonra, Kanada, İtalya, Hollanda ve İsrail servislerinde de kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Ersanel, 2001: 99). Yazılım çıkış itibarı ile küçük bir firma üzerinden piyasada uygulanmış olsa da

büyük sağlayıcı ve istihbarat yönetimlerinin duyum ve takipleri ile ele geçirilmiş ve kullanım alanı geliştirilerek yayılmıştır.

Ersanel'in ifadesine göre "Promis", kurulumu ile bir istihbarat silahıdır. Uluslararası kontrol (arama, tarama, bilgi toplama, izleme, bulma, vb) kalemleri, hedef bilgisayardaki yazılımların zayıf noktalarından başlayarak iz takip etmekte ve bu polisiye görevini yerine getirirken kendisini de gizleyerek yapmaktadır. "Promis" örnekleme taraması için fazlasıyla uygun bir yazılımdır. Hedefin belli olmadığı veya bulunamadığı zamanlarda, örneklem bir kitle, programa girilmekte ve nitelikler sıralandıktan sonra araştırma yaptırılabilir. Yazılım, benzerlikleri ve farklılıkları araştırarak elde edilen değerleri kullanıcısının önüne sunabilmektedir. Dünyada üzerinde mevcut bilgi bankalarının ve bu bankaların depolarında yer alan geçmiş ve yeni tüm kaynakların elden geçirilmesi ve gizlilik esasında ulaşılabilmesi noktasında elastik ve kapsamı büyük sınırları aşabilecek yetide olan bu program işlevini yerine getirirken hiç zorlanmadan veri datalarını elde edebilmektedir (Şen, 2017: 46).

Bu teknolojik durumla beraber evrende hareketliliğin olduğu kamusal ya da bireysel gizliliği yok sayarak her yeri denetim altında tutmakta ve izlediği yolda ışık niteliği taşımaktadır. İleride Promis'den haberli olunmasından sonra yargının kayıtlarında yer aldığı kadarıyla DEA eliyle Pakistan, Suriye, Kuveyt ve Türkiye'ye de pazarlanmıştır. Tabi bu programın gizli bir yöntemi yer almaktadır ve programı kullanan vilayetlerin gizliliği farklı güçlerin eline ulaşmaktadır (Ersanel, 2001: 103).

2.2. Echelon

Çeşitli kaynaklara göre, birden fazla ülke "Promis" ve benzeri birçok yazılımın sahibidir. "Echelon" da en az "Promis" kadar meşhur bir paylaşım sistemidir. "Echelon", dünya üzerindeki her tür iletişimi ortaya çıkarmak, kontrol etmek ve dinlemek üzere kurulmuş, geniş istihbarat ağının önemli bir üyesidir. ABD birkaç müttefikleriyle beraber yürüttüğü sinyal istihbaratı sistemiyle, her gün dünyanın her tarafından milyonlarca iletiyi, yasal olmayan yollarla sahip olup incelemektedir. Özellikle iletişim, istihbarat ve iletişime karşı koyma konularında ve Echelon'un yetenekleri konusunda bilgi sahibi olanlar New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine yapılan saldırı öncesi teröristlerin haberleşme, koordinasyon ve lojistik faaliyetlerini nasıl fark edilmediği konusuna şaşırmışlardır (Gürdilek, 2001: 36-37).

Teorik olarak düşünülduğünde yaşanan saldırı, ya gizliliğe çok önem veren ve haberleşmek için yüksek teknoloji kullanmayan bir örgüt tarafından gerçekleştirilmiş ya da toplanan bilgileri tasnif ve analizinin yeteri kadar yapılmadığı hatta analizlerin dikkate alınmadığı değerlendirilmektedir. Bilgilerin tasnifi, analizi ve dikkate alınması en az bilgilerin toplanması kadar önem taşıyan bir durumdur.

2.3. Carnivore

“Carnivore”, diğer gözetim yazılımlarından çok az farklı olarak bir E-posta izleyici sistemidir. “Carnivore”, FBI’ın Amerika’da internet servis sağlayıcılarına yükleyerek çalıştırdığı, tüm e-posta gel-gitlerini kontrol eden bir sistemdir. “Carnivore” yazılımının görevi, bir ağ üzerinde geçen tüm E-posta paketlerini bir araya getirmek ve ne dönüp bittiğini kontrol etmektir. Bu sistem, gelen ve giden mesajların başlık bölümünü okuyarak kimden geldiğini anlamaktadır. Ancak burada sadece bireysel mahremiyetlerden öte, bireysel zan altında kalma ihtimali de vardır. Örneğin; bir bilgisayar korsanı, masum bir vatandaşın e-posta hesabından, A.B.D. Başkanına tehdit ve şantaj içerikli bir E-posta atabilir. FBI ise; mesajı atan kişiyi değil de masum bir kişinin peşine düşer, bu kişiyi mahkemeye kadar taşıyabilir. FBI, online mahremiyet uzmanlarının, düşünce özgürlüğüne aykırı bulduğu sistemin, suçluları takip etmek için kullanıldığı görüşünde ısrarcı olmaktadır. FBI yetkilileri, Carnivore’un sadece, önceden belirlenmiş kişilerin, şüphelilerin e-postalarını izleyebildiğini savunmaktadırlar (Şen, 2017).

Görülebilen her şey denetlenebilir ilkesiyle yola çıkılarak toplumsal denetim ile başlayan gözetim toplumu kavramı git gide enformasyon toplumunun yerini almaya adım atmaktadır.

3. İKTİDAR GÜCÜ ve ÖTEKİLER

Gözetleyen büyük iktidarın gözünde “gözetim” kavramı kişilerin davranışlarını yönetmek ve kontrol edebilmek için sağlanan bilgi birikimini ifade etmektedir. İnsanlar tarih boyunca hem kişiler arası hem de ülkeler arası olarak birbirleri arasında ne yaptıklarını kontrol etmek, yaşanan gelişmeleri takip etmek ve toplumsal birlikteliği sağlamak amacıyla kendilerini gözlemlemişlerdir. 1950’lere kadar gözetim biçimi, yetersiz faaliyetlerle sınırlı kalmıştır. Bu dönemlerde, iktidarın bireylere karşı

uyguladığı kontrol, sadece izleyerek gözetlemeden ibaret olmuştur (Sucu, 2011: 127). 1950’lerden sonra ise gözetim olgusu anlık kayıt ve kontrolü sağlama imkânı ile enformasyon toplumuna geçiş yapmıştır. Gözetleyen iktidarlar gücü ve yönetimi eline almış her yerde gören ve kontrolü elinde tutan benim anlayışını kazanmışlardır.

Toplum, özgürlüğün uçsuz bucaksız evreni içerisinde yaşam bulduklarını zannederken; aslında özgürlüklerinin büyük oranda yok edilmeye çalışıldığı içinden çıkılmaz bir çember içerisinde kalmışlardır. Bu durum fark edilebilse bile geri dönüş, bu çemberden çıkmak var olan düzeni değiştirmekle aynı zorluktadır.

“Öyleyse var olan düzen”, George Orwell için bu düzen; “1984” film ve kitabında acı bir dille anlatılmaktadır. Orwell’in “1984” kitabında hikayelediği bu acı düzene göre; var olan düzen, büyük biraderin önderliğinde her şeye boyun eğen köleleştirilen bir yapıdadır. Günümüz gözetlen ve gözetlenen ikilisi bu kadar karamsar değilse bile; gözetimin sınır bilmezliği bakımından gerçek buna yakındır (Sucu, 2011: 127). Günümüzde, Orwell’in karamsar düzenine yakın görüşlerde bulunanların yanı sıra karşı görüşleri savunanlarda aslında, gözetim ve iktidar bağlamının farkındadır.

Marx; kapatılmayı emek ve sermayenin arasındaki zorlu çalışmanın bir unsuru olarak belirtmektedir. Yeni düzen modern hayatta geçilmesiyle beraber emeğin önceki yöntemlerinin kullanılması çok zor bir hal almıştır. Formel anlamda çalışanların az parayla çok iş felsefesinin gerçekleşmesi için kapitalist işverenlerin çalışanları denetleme altında tutması mecburi bir hal almıştır. Bu sebeple şu an yaşanan patron-işçi ilişkisine, kavramsal şekilde yönetim olarak bildiğimiz aksiyon gelmiştir. Çalışanları sürekli iş alanında bulunmasını sağlama düşüncesi, üretim ve maliyet rantabilitesinin bir aşaması olarak düşünülmüştür. Fakat Marx durumla ilgili emekçilerin denetlenmesi yöntemiyle, çalışmanın düzeninin oluşturulması, diğer belirtilenler kadar önemli olarak belirtmiştir (Lyon, 1997: 43).

Bir anlamda Marx’ın ruhuyla kozlarını paylaşarak görüşlerini geliştiren Marx Weber ise; rasyonel örgüt modeli olarak gördüğü kamusal yönetimlerin özelliklerinden birinin “ayrıntılı kayıt ve dosyalama” olduğunu belirtmiştir. Weber’in verimliliği en çoğa çıkarttığını söylediği bu sitem, bir yazara göre aslında “azamiye çıkartılan bir sosyal denetim”dir (Bozkurt, 2000: 76).

Bilim adamlarının dışında da yeni teknolojilerinin gelişim sürecinde yan yana ağırlık kazanan modern gözetimin tehlikelerine dikkat çeken çalışmalar bulunmaktadır. Bunların başında da hiç şüphesiz, Orwell'in daha çok baskıcı Stalin yönetiminden esinlenerek yazdığı söylenen ünlü romanı “1984” gelmektedir. Orwell çağının çok ötesinde ileri görüşlülük ile yazdığı bu ünlü romanında, “Büyük Birader” adını verdiği dev kamusal organizasyon tarafından vatandaşların 24 saat gözetim altında tutulduğu bir toplumu son derece etkili bir şekilde anlatmaktadır. Orwell'in çizdiği karanlık senaryo, vatandaşların düşüncelerinin bile denetlendiği, demokratik olmayan bir yönetim sistemine doğru gidildiği şeklindedir (Bozkurt, 2000: 77).

“1984” romanında, Orwell düşünceleri bakımından “öteki” sınıfına dâhildir. Onun gibi azınlıkta olan bir grup daha yer almaktadır. Orwell'in “Büyük Birader”e karşı tepkimesi ona karşı durduğunun bir ifade şeklini oluşturmaktadır. Orwell her şeye rağmen düşüncelerinde özgürlüğü seçerek yapısal formatını belirtmektedir. Orwell'de olduğu gibi bağımlılığa karşı özgür düşüncede amaç, var olan düzende de yanlışlıkların olabileceğinin ve bu yanlışlıkların herkesçe fark edilebilmesinin sağlanabilmesi olduğu yönündedir. Özgür düşüncede özgürlüğün bireyce benimsenmesi ve etki altında kalınmaması birincil koşulu oluşturmaktadır. Yapay ve zorunda kalınan düzene karşı bir savunma modelini betimlemektedir (Sucu, 2011: 131).

Orwell'in “1984” karşı ütopyasındaki gözetim etkisinin hızla artarak toplumu kapladığı görülmektedir. Gözetimle sarmalanan bireyler düşünce özgürlüklerini ifade imkânlarının teknoloji ile artmasına rağmen, aynı teknolojiye gözetim, bireylerin düşüncelerini saklamasına neden olmaktadır. Düşünce özgürlüğü toplumsal düzeni bozmak yerine, yeniliğin ve gelişmenin önünü açacak altın bir kapı olacaktır ve bu sayede yeni profillerle yönetim şekilleri toplumsal bir dönüşüme meydan okuyacaktır. Bu altın kapıyı açacak olan özgürlük anahtarından geçmektedir. Bu altın kapıya karşıdan bakacak olanlar olduğu yerde kalan ve gelişemeyecek olan toplumlar olarak kalacaklardır.

Orwell'in “1984” filminde baskıcı, diktatör bir iktidar bulunmaktadır ve bu iktidarın gözü sürekli toplum üzerinde gezinmektedir. İktidar baskı ve gözetimle diktatörlüğü elinde tutmakta ve uygulamaktadır. İktidar, kendi diktatörlüğüne boyun eğmeyenleri çeşitli işkenceler ve yöntemler kullanarak kendi rejimine boyun eğdirmeye

ve diktatörlüğünü uygulatmaya çalışmaktadır. Bu durum da, totaliter bir toplumun oluşmasına sebep olarak kontrol ve hükmü elinde tutmaktadır (Sucu, 2011: 133). Günümüz gözetim gerçeği elbette roman ya da film üzerinden tek bir düşünsel yapıya bağlı değildir. Yalnız; gelişen evren ve gereçleri aslında var olan düzenin bir güç ve yöneticiye ait olması gerektiği ve bu düzene uyum sağlanması noktasında çatışmaların doğabileceği yönündedir.

Günümüzde, Orwell'in tasavvur ettiği büyük ve baskıcı bir karar mercii bulunmasa da bugün sosyal medya ve bağlamı gözetimi, mahrem alanlara kadar gönüllü bireyler tarafından sokmaktadır. Var olan düzeni de gözetim pratikleriyle sağlayabilmektedir. Artan nüfuz ve beraberinde getirebileceği kargaşa için gözetim bir nevi bakıcı rolü üstlenmektedir.

Amerika'nın dünyayı küçülterek ve çeşitli teknolojik birimlerle dünyayı sarmallayarak, birbirinin içindeki bağlantıları hızlandırması McLuhan'ın benzetmesiyle “Küresel Bir Köy”e tahvil etmek, yaklaşan zamanda Amerika'nın Büyük Birader olarak tüm evreni gözleyerek arzularını gerçekleştiren bir hükümdar olacağı şuan ki kürevi düzenden çıkarılabilmektedir. McLuhan kitle iletişim araçlarının gelişimi ile evreni köye tahvil etmiştir. Sonucunda, evren küçük bir hal almış ve birbirine bağlanmıştır. Nasıl ki küçük yerleşim yerlerinde bulunanlar birbirlerinden kolaylıkla haberdar olabiliyorlarsa, evrende bulunanlar da yaşanan tüm gelişmelerden anında haber almayı mümkün hale getirmiştir (McLuhan, 1962: 31).

Bu benzetmeden yola çıkarak; McLuhan'ın ifade ettiği üzere enformasyon toplumunun sağladığı teknolojik imkânlar büyük biraderlerin tüm gücü elinde toplamalarını sağlamaktadır. Günümüzde kullanılan uydu kameraları tüm dünyada bulunan en küçük ses titreşimlerinden tutalım da vücut ısısının politik durumlarda ne anlam taşıdığını ölçmeye kadar ilerlemiştir. Günümüzde büyük birader olan Amerika ise Orwell'in kendi ülkesindeki Büyük Birader'i konumundadır. Amerika, burada disipline ve kontrol edici bir rolü üstlenmektedir.

Büyük güçler büyük enformasyonel gereçleri ellerinde bulunduranlardır. Gelişen teknoloji ve değişen zaman insanları özgür oldukları düşüncesine inandırırken aynı zamanda onları bir kafesin içinde beslemektedir. Gücünü de robot haline dönüştürdüğü toplumdan kazanmaktadır.

Her halükarda bu büyüme ve gelişmenin doğrusal bir çizgide açıklanamaz olduğu düşünülürse ve “S” şeklinde lojistik bir eğri izlediği iddia edilirse, hayatımızın dönüşümüne sebep olan sözde değişimlerin çoğunu yerlerine oturtmaya doğru adım atmış oluruz (Dolgun, 2001: 319).

4. EMNİYET ve KONTROL: KAMERALAR

Günümüzde şehirlerde yaşama oranı gözle ve istatistikle görülür oranda yüksektir. Özellikle göç ile gelen köy halkı bu noktada dikkat çekmektedir. Gelişen dönemle birlikte şehirlerde gelişen yaşam şartları şehirde yaşamayan insanlar için de imkânları dâhilinde yer almaktadır. Günlük yaşam kontrol ve gereçleri merkezlerde olduğu gibi çevreler için de kentsel bir hal almıştır. Aynı zamanda internetin sunduğu imkânlar dâhilinde yaşam alanları çevre alanlarda da kentsel dönüme doğru ilerlemektedir. Bu durum gözetleme olgusuyla yakından ilişkilidir.

Günümüzde caddelerde, mağazalarda sürekli olarak göz önünde olan kesintisiz video gözetlemesi tüm toplumsal yapıyı ele almaktadır. Seyahat ederken, ders çalışırken, telefon görüşmeleri yaparken, eğlence mekânlarında eğlenirken vs. sürekli halde takip edilen ve kontrol altında tutulan bir toplum kurulmaktadır.

Ulusal anlamda güvenlik ve kamusal anlamda güvenlik profillerini dengede tutabilmek için ülke çapında tüm uç noktalara kadar genişletilerek evrensel bir gözetim çevresi oluşturulması görsel gözetim modellerini en üst düzeyde sağlama temellerine oturtulmaktadır. Bu düzeyde tüm çevreye yayılan gözetim gereçleri görsel şölen ve kurguda emniyet ve sivil kollara hizmet etmektedir. Bahsettiğimizde düzeyde gözetim sistemleri dünyada Close Circuit Television (CCTV), ülkemizde ise Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE) veya Kent Güvenlik ve Yönetim Sistemi (KGYS) olarak yer edinmektedir (Derdiman, Tataroğlu, 2016: 255).

Kamera ile gözetim 1970’lerin başlarında karşılık bulmuşken günümüzde de daha üst düzeyde polisin kullanımına açılmakta ve bu durumla birlikte birçok tartışma da karşılık bulmaktadır (Manwaring-White, 1983: 90). Yeni dönem beraberinde gözetim ve gözetlemenin birçok unsurunu barındırmaktadır. 70’lerden bugüne süregelen teknolojik enformasyon kimileri için mahremiyetin özel alan ihlali anlamını taşıyarak

toplumsal deformasyona sebep olurken kimleri için ise toplumsal düzeni beraberinde getirmektedir.

Tüm bu yapısal aynı zamanda toplumsal değişmeler ve unsurlar, “Cesur Yeni Dünya” da kişinin ve birey kısıtlaması olmamasının sonucunun ne olacağı sorusunu aklı getirmektedir. Gerçekten de, eski bir Rus fıkrasının “Stalin kimdir?” sorusuna verdiği yanıt “Telefonu olan Cengiz Han” şeklinde yanıt bulmuştur. Yeni uygulama bilimi izleme düzeneklerinin evolüsyonuna ve öz yaşama müdahaleye nasıl yol açtığı hakkındaki bu tür mizahi modelleri arttırmak da mümkündür. London Times’da yayımlanan Almanya’daki güvenlik prosedürlerinin genişlemesi hakkındaki bir yazıda, İsviçre sınırını günde birden fazla geçmesi gerekli olan Alman, iş müşavirinin bu hareketlerinin elektronik beyine aktarılmasıyla, adamımız kendini ansızın izlenmesi gerekenler listesinde bulmuştur. Ancak yazının asıl düşüncesi, sınır geçişlerinin elektronik beyin düzeneklerine bağlanmasının güvenlik yetkilisinin karışma yerini arttırması değil; teşhisçiliğin politik gözdağları sebebiyle bu yöntemlerin yürütülmesinin zorunluluğu şeklinde karşılık bulmaktadır (Dolgun, 2001: 320). Elbette sürekli halde sergilediğimiz davranış modelleri ya da işlemler bizleri izlenenler deposuna atmamaktadır, fakat izleme yöntem ve teknolojileri nedeni ile sorumlu tutmaktadır.

George Orwell’in “1984” isimli eserinde Oceana hükümeti, parti üyelerinin kalp ritimlerini uzaktan algılayabilen sensörler yardımıyla izleme faaliyeti yürütürler. Sensörler alıcı-verici konumunda cihaz, bina, eşya ya da çevresel etmenler üzerine yerleştirilerek izleme faaliyetleri yürütülür. Sensörler sayesinde bireylere odaklı cihazlar, kalp atışlarını ölçerek; büyük birader konumunda yer alan iktidar ya da terörizm etkeni altında yer alan kişilere, izlediği bireyin olağandışı davranımlara girip girmeme niyetinde olup olmadığını yayan ritmik dalgalar ileterek anlık müdahalelerde bulunma imkânını üst seviyelere taşımaktadır. Bu sayede sonradan meydana gelebilecek ve büyük bir kaosa neden olabilecek herhangi bir sorunsala karşı kontrol elde tutulmaktadır (Orwell, 2019: 245-255).

Soljenitsin’in İlk Çember’indeki hükümlü bilim insanı, bugün yararlanılmakta olan cihazlardan telefonla iletişime geçenlerin seslerinden hürriyetlerini ortaya çıkarmaya yarayacak ve ayrıca gizli kodla yapılan telefon konuşmalarını ortaya

ıkaracak cihazlar için çalışmalar yapıyordu. Bu rnek günümüzde Alexander Graham Bell'in 120 yıl önceki konuşmasına ulaşılmasını da destekleyecek niteliktedir.

Bundan kısa süre öncesine kadar tır şoförleri arasında süregelen telsizler iletişim kurmalarını sağlamaktaydı. Günümüzde de kullanımı devam ederken daha ileri teknoloji ile daha ileri gözetlenme imkânı ile gelişim göstermektedir. rnekleri bunlara benzer şekilde çoğaltmak mümkündür. Fakat genel itibariyle kesin bilinen ve var olan tek şey gözetleme olgusunun büyük biraderlerin elinde olduğu ve gzetilenlerinde biz olduğudur.

şehri düzenleyen 'gözetleyici' bu anlamda Simcity adlı bir yazılım oyunu, şehirdeki gözetleme hakkında düşünmemize yarayan bir araç olarak tartışılıyor. Simcity, kullanıcılarına bir şehri yerleşim, ticaret ve endüstriyel alanlar şeklinde harcanacağına, polis merkezlerinin, enerji merkezlerinin ve artık maddelerin yok edildiği merkezlerin nerede olacağına karar verebiliyorlar ve oturup simlerin vatandaşların gelişimde kendi izlerini bırakmalarını izleyebiliyorlar. şehrin gerçek dünyası bu şekilde eğlence ve eğitim amaçlı taklit edilmiş oluyor.

Peki; Simcity bir oyuncaktan daha fazlasıysa ve gerçek dünya da bu şekilde yönetiliyorsa? Günümüzde okulların, mağazaların, sinemaların ve spor alanlarının yerinin belirlenmesi ile ilgili tam da bu gibi simulasyonlarla ve bu simulasyonlar da bütün alanlardaki gözetleme kapasitesinin devasa büyümesine dayanmaktadır. Bilgisayar, iletişim araçları, video kameralar, akıllı kartlar, barkodlar, biyometrik yöntemler, uzaktan algılayıcılar ve uydular aracılığıyla yapılan gözetleme ham verileri hazırlayan. Oyun içinde şehri iade etmek için bu verileri kullanırlar. Gözetleme aracının sayesinde, gerçek dünya Simcity halini almaktadır (Lyon, 2001: 102-103).

Yeni teknolojilerin ilerisi için tahminde bulunma noktasında bir örnek; ilk kez Londra yer altı metrosu istasyonlarında denenen bir yer altı güvenlik sistemi olan Cromatica'da grlmektedir. Bu prototip, kapalı devre televizyon kameralarının düşünebilen bir bilgisayar sistemine bağlanması sayesinde kalabalığın hareketlerini gzlemleyebilmekte ve tehlikeli izdihama karşı uyarıda bulunabilmektedir. Sistem aynı zamanda, bazı kimselerin giriş izni olmayan yerlere girmesi gibi davranışlara karşı uyarı verebilmekte ve hatta potansiyel intiharları tespit edebilmektedir. Değişen renkler ve piksel yoğunlukları sürekli olarak tipik hareketleri tespit etmek amaçıyla analiz

edilmektedir. İntihar etme niyetinde olanlar stratejik adımlarını atmadan önce genelde platformda bekleyip treni kaçırma eğiliminde davranışlar sergilemektedir. Bu gibi sistemlerin riski düşürme ve trajedilerin önüne geçme potansiyelleri sistemleri daha çok gündeme getirmekte ve kullanım alanlarının genişliği noktasında tavsiye edilir kılmaktadır (Lyon, 2001: 121).

Gözetlemenin en belirgin işaretlerinden biri kapalı devre televizyon kamerasının tepede duran “Elektronik Gözü” dür. Gerçekten bu gözetlemenin yayılması günümüzde en gözle görülür yüzünü sergilemektedir. Sokaklarda, caddelerde, alışveriş merkezlerinde, kurumlarda, evlerde aklımıza gelebilecek ya da gelemeyecek her yerde bu durum alışıla gelmektedir.

İngiltere’de araç kaydı ve plaka tanıma kameraları, bütün ana yollarda, kavşaklarda, tünellerde, limanlarda ve havalimanlarında kurulmuş olan bu sistem bütün ülkeyi kaplamaktadır.

Günümüz dünyasında gelişen ve halen de gelişmekte olan teknoloji, birçoğumuz için vazgeçilmez hale gelmektedir. Bizi rahatlığın içine atan sistem, aynı zamanda da bizi baskı ve denetimin içine de atmaktadır. Genel itibariyle, gelişen ve küreselleşen dünyada bütün kameralar, uydu alıcıları, kitle iletişim araçları vs. bizim için kolaylık sağlamaktadır. Bu kolaylığın yanı sıra Orwell’in bahsettiği üzere büyük biraderler için gerçek değerini bulmaktadır. Bütün bir dünyayı kontrol altında tutmak ve denetimini sağlamak bugün ki teknoloji sayesinde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda suç oranını en aza indirmek, kargaşayı önlemek, mevcut düzeni sağlamak noktasında da yine iş gelişen teknolojiye düşmektedir. Bunu söylerken, teknolojinin de birileri tarafından kontrol edildiğini de göz ardı edemeyiz. Her ne kadar özgürlük sloganları atılsa da bunun mümkün olmadığını da bilmek gerekmektedir.

5. ÇALIŞMA ALANI ve SOSYAL SAHADA İZLENME

İşyerlerinin ve çalışanların izlenmesine yönelik yapılan tüm işlemler gelişen teknoloji sayesinde giderek daha da kontrollü seviyede yaygınlaşmaktadır. İşletmeler çeşitli araç ve yöntemler kullanarak çalışanlarının performanslarını, davranışlarını ve kişisel özelliklerini izleyebilmektedirler. İşyerleri üzerinden güvenlik, adalet, yasal zorunluluklar, kalite, verimlilik artırma gibi gerekli gerekçeler kullanılarak yapılan

izleme ve gözleme faaliyetleri, kurumlarda mahremiyet, motivasyon, performans ve sağlık gibi konularda sorunlara yol açabilmektedir (Erdemir, 2008: 39). Günümüzdeki faaliyetlere bakıldığı zaman işyeri ve çalışanların izlenmesi, bir ya da birden fazla çalışanın çalışma veya performanslarına ilişkin bilgilerin elektronik donanım ve yazılımlar aracılığıyla toplanması, analiz edilmesi ve raporlanması şeklinde karşılık bulmaktadır (Erdemir, 2008: 40).

Kurumlar ya da firmalar çalışanlarının performanslarını değerlendirirken, çalışma süreleri içerisindeki davranışlarını ve hareketliliklerini izlemeye, çalışanların sağlık, kişilik ve zekâ gibi özelliklerini belirlemeye elektronik izleme yöntem ve araçlarını kullanarak değerlendirmeler yapmaktadır. Çeşitli amaçlar ve bilgi departmanları sayesinde işverenler işyerleri ve çalışanları hakkında çeşitli biçimlerde bilgi edinme noktasında işyeri izleme faaliyeti uygulamalarını uzun zamandan beri kullanmaktadır, izleme yöntem ve faaliyetleri bu noktada yeni bir uygulama değildir. Bundan yaklaşık yüz yıl önce Henry Ford üretim hattındaki işçilerin denetlenmeleri ve çalışma dışındaki yaşamlarının rasyonelleştirilmesi amacıyla çalışanlarına yönelik bir izleme faaliyeti yürüterek çalışanlarının kontrolünü ve işgücü sürekliliğini sağlamaktaydı (Süzek, 1998: 230).

Ancak bugün gelişen teknolojinin sağladığı imkânlar ve ortaya çıkardığı tehditlerin çeşitliliği ve gelişmişliği işyeri izlemenin çok daha fazla biçimde gündeme gelmesine neden olmaktadır. Geçmişte teknolojinin kullanılabilirliği gücünün zayıflığı nedeni ile çalışanlarla ilgili olarak sınırlı miktarda bilgiye ulaşılabilirken günümüzde çalışanlarla ilgili çok daha fazla bilgiye çok daha hızlı şekilde internet üzerinden ulaşılabilir. Önceki dönemlerde çalışanların genellikle izlendiklerinden haberdar olmalarına rağmen günümüz teknolojileri çalışanları işyeri dışında da izleyebilecek ölçüde gelişmiştir ve bu konum öyle bir noktaya gelmiştir ki anlık bildirim, konum, sosyal medya gibi araçlar sayesinde mahremiyet duvarının da yıkılmasına sebebiyet vermektedir. Diğer bir yönden gelişen teknolojiler ve özellikle de internet, işletmeler için rekabet ortamı sağladığı gibi teknoloji hırsızlığı veya virüs saldırıları gibi tehditleri de beraberinde getirmektedir.

Çalışma alanları gözleme durumu işçiler için psikolojik bir olumsuzluk yaratmaktadır. Bu durum işveren açısından da gerekli şartları ve başarıyı alabilmek

açısından önem arz etmektedir. Günümüz meşru yürütümlerde işçi ve iş yeri sahibi adına düzenlenmiş hususi kanunlar, elverişli şartlara sahip olma noktasında yaver olmaktadır. Lakin çalışanın hususi hayatına karışma açısından üzerinde durulan ve en sıklıkla karşılaşılan pratik, işe başlama ve işi bırakma aşamalarında çalışanın üzerinin aranmasıdır. Bu durum işçinin onur kırıcı durumla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bazı durumlarda çalışanın rızası gözetilmesi gerektiği belirtilirken bazı farklı durum açıklamasında da çalışanın rızası alınmaması gerektiği belirtilmektedir. Farklı bir aktarıma göre de, işleyişin dayanağı her neyse işçinin rızası alınmalıdır (Bayram, 2003: 119).

İşyerinde izleme faaliyetleri genel olarak kurumun sağlığı ve çalışanların düzeni, devamlılığı için önemli alanı kapsamaktadır. Elbette çalışanların özel durumları ya da onlara yapılan muameleler bu noktada önem taşımaktadır. Örneğin; “serbest bölgeler” de çalışan birçok işçi bulunmaktadır ve her işletmenin de güvenlik kameralarından tutun kurum kameralarına kadar teknolojik donanımları bulunmaktadır. Serbest bölge çalışanlarının hiçbirinde de yasal ya da insanı gerekli işletme kuralları uygulanmamaktadır. Aynı zamanda hem psikolojik hem kurumsal hem de toplumsal baskılardan dolayı çalışanların psikolojileri ciddi anlamda yıpranmaktadır. İzleme sonucu itibarıyla; işyeri izleme faaliyetleri hem kurum sahibi adına hem yasal çerçeveler adına insanlık dışı politikaları izlemediği sürece büyük yaralara sebep olmamaktadır. Özellikle kalabalık çalışma ortamlarında çalışanların da işyerinin de verimini artıracak ve düzenleyecek politikaların seçilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖZETİMİN ÇOKLU YÜZÜ ve İLETİŞİM

1. İLETİŞİMİN ÇOKLU YÜZÜ (PANOPTİKON-SÜPERPANOPTİKON-SİNOPTİKON)

Danışma uygulama birimleri gözetimin vazgeçilmez bir bölümü olduğunu düşünen David Lyon'un bildirdiği gibi kişiler bundan böyle bedenlerinden ayrılıp matematiksel değerler haline gelmektedir. Bu noktada Panoptikonun küresel devinim halini alan seyir; Süperpanoptikon ve Sinoptikonla dönüşüm göstermektedir.

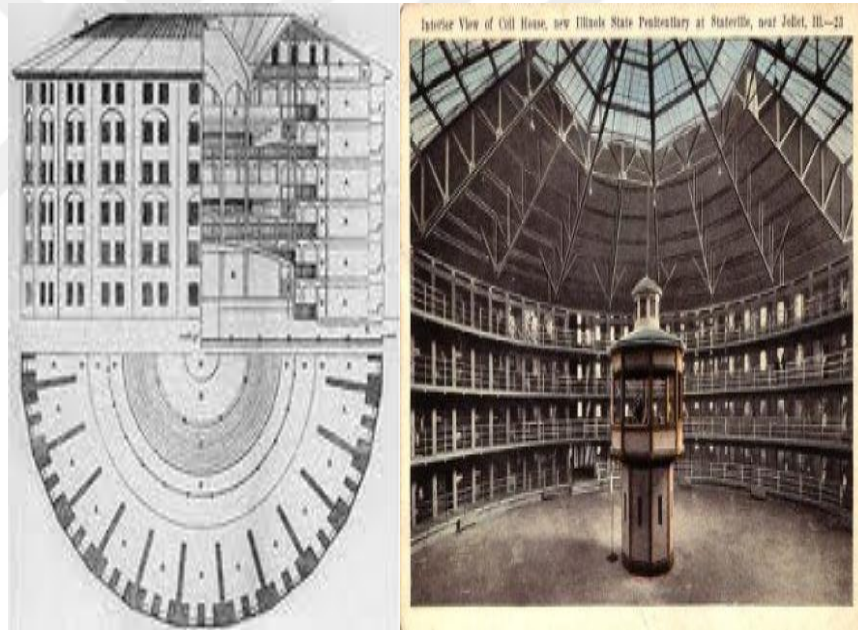
Sosyo-ekonomik dönüşüm ve teknolojinin gelişimi ile seyreden gözetim, zirvede ki hızlı yoluna doğru aralıksız devam etmektedir. Gözetim olgusu, toplumsal gözetim olarak bu yolunda kurumsallaşmış modeli ile her yerden çevreleyen dönüşümü tamamlamaya doğru ilerlemektedir. Enformasyon teknolojilerinin tamamlayıcısı olan gözetim, tek bir mercek altında toplayıcılığı ile üst yapıya büyük hizmet etmektedir. Bu hizmet aralığında sosyal yapılanmanın kazandırdığı destek günümüzde büyük veri kaynakları sağlayıcısıdır. Bu sayede, toplum-birey denetimi kontrollü ve kolay denetimlerle sağlanırken egemen güç iktidarını da en üst seviyelere taşımaktadır. Bu büyük sosyal saha sayesinde, toplum sürekli halde kontrol ve gözetim altında tutulmaktadır (Büyükaslan, Kırık, 2016: 8). Burada asıl dikkati çeken unsur ise; bireylerin işlemlerini ve mahrem paylaşımlarını, özel alanlarına kadar yayacak tüm kaynaklarını bilinçli ve istekli şekilde paylaşımları noktasıdır. Yani; günümüz pratikleri aslında Bentham'ın Panopticon'un içine gönüllü bireylerin yerleşmesi tasviridir (Büyükaslan, Kırık, 2016: 13).

1.1. J. Bentham'ın Hapishanesi: “Panoptikon”

Gözetim olgusunun Foucault tarafından kavram haline getirilerek literatürde yer almasını sağlayan söyleyişin ilk bölümü Bentham'ın Panoptikon pratiğine dayanmaktadır. 1785 yılında Mimar Samuel Bentham ve kardeşi Jeremy Bentham beraber bir kapatılma tasavvuru yapmaya başlarlar. Bu mimari çalışmanın fikri

felsefesinin sahibi Jeremy Bentham olduğu için Panoptikon onun adıyla bütünleşmiştir. Panoptikon sözcüğü “pan” ve “opticon” olarak belli olan iki değişik kelimeden türetilmiştir. Pan kelimesi tam anlamında, opticon ise gözlemlemek anlamındadır. Bu sebeple bu kapatılma yapısı “bütünü gözetlemek” anlamına gelen Panoptikon adı ile bilinmektedir. Kapatılma, izleme çalışmalarında önemli bir bakış açısı getirmesinin yanında pratikte kullanılmamaktadır (Özdel, 2012: 23).

Bentham’ın Panopticon’u düzenlemenin mimari şeklidir. Mimarinin başlıca teması bilinmekten ibarettir. Çevrede halka, merkezde kule; kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri; geriden gelen ışık sayesinde kavraması kolay olan ve görünen silüetler bulunmaktadır. Kapatma alanlarında yer alan sıkışık, kaynaşan ve iç içe geçmiş olan kitleler kendi yerinde gözetmen tarafından cepheden görüldüğü üzere bir hücreye hapsedilmektedir (Foucault, 2000: 295-296).

Şekil 1: Tamsili Panoptikon Hapishane Tasarımı (Özdel, 2012; 24)

Önceleri gözetimin mimaride ifade bulduğu Panoptikon görünmeyen kesimin görünen kesimi gözetlediği aynı anda birçok kişi ve noktayı görebilen bir büyük yapıdan meydana gelmektedir. Panoptikonun en önemli özelliği görülmeden, görebilir olması iken bu durum günümüzde farklı boyut ve anlamlarda vücut bulmaktadır. Mimari yapıda sadece görünmeyen izleyen olduğu Panoptikon bugün her iki konumu da bir bütün halinde ve iç içe kullanmaktadır.

Panoptikon, merkezde geniş pencerelere ve gözetleme kulesine sahip halka halinde bir yapıya sahiptir. Bina bölümlere ayrılarak hücreler halinde içeri ve dışarıya ayrılan büyük pencereler halinde mimarileştirilmiştir. Hücrelere içeriye bakan ve merkez de yer alan kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarıya bakan ve ışık alan ikişer tane pencereden oluşmaktadır. Hücrelerin arasında yer alan duvarlar sayesinde mahkûmlar arasındaki iletişimin de önüne geçilmektedir. Tüm bu fiziksel ve mimari özellikler aracılığıyla kulede yer alan bir gözcü tüm alandaki mahkûmları gözetleyebilmekte ve kontrol altında tutabilmektedir. Aynı zamanda mahkûmlar gözetleyeni göremediklerinden dolayı sürekli gözetim altında oldukları hissiyatı ve baskısı ile kontrollü, hükümlü davranışlar sergilemektedirler. Yapılan bu büyük mimari ve deyiimiyle hapisane modelinde görünürlük Foucault'un da ifade ettiğı şekilde aslında büyük bir tuzak ve kontrolün sağlanabileceğı simgesel bir kontrol mekanizmasıdır (Foucault, 2013: 295-296).

“Görünürlük bir tuzaktır. Hücre içinde olanlar yan hücrede kimin ne yaptığını görememektedir. Buradaki gözetimin esası görünür olma, ama görememektir. Görünmezlik düzenin güvencesidir. Bu sayede nerede gözetim yapılyorsa orada kuralların dışında hareket edilmeyecektir.” (Çatalbaş kaya, 2017: 29).

Bentham'ın tasarısını yaptığı Panoptikon; döneminde işleve geçirilememiş bile olsa günümüzde kullanılan teknolojik gelişmeler sayesinde kullanılan araçlarda mimari tasarımın ötesine geçip tüm sosyal yapıyı ve inşayı ele almış bulunmaktadır. Günümüzde ise; farklı kavram ve teorilerle ortaya çıkıp bütün evrene hâkim haldedir.

Panoptikon önceleri bir hapisane modeli olarak tasarlanmış olsa da bugün tüm dünya çevresinde hâkimiyetini kurmuş ve kontrolünü sağlamış büyük bir halkayı temsil etmektedir. Bireyler topluluklar bu büyük kapatılma projesi altında toplanmış ve otomatikleştirilmiş birer yönetim mekanizmasına bağlı kılınmaktadır. Panoptikon sadece cezalandırma amaçlı kurgulanmış bir projeden çok tüm dünyada yankı uyandırabilen bir mimari kapsama hitap etmektedir.

Günümüzde birçok mimari tasarımda kullanılmasının yanı sıra Panoptikon modellerine çeşitlilik kazandırılmış, gözetimde tüm hayatımızın kapsayıcı bir modeli ve gözetmeni halini alarak sınırsız kapsama alanı geliştirmiştir. Güvenlik kameraları, kredi kartlarının arkasındaki manyetik bantlar, siber uzay, uydu takip biçimleri, sesli tanıma cihazları, android işlemci cihazlarımız vb. gibi birçok cihaz anlık paylaşım ve biçimlerimize eşlik ederken gözetimin de başlıca araçları halini almaktadır. Panoptikon,

sadece gözlerini bireylere çevirmemekte ve sadece bina modeline ait mimari bir tasarımı simgelememektedir; araçları ve kapsamlarıyla toplumu kesimlere, parçalara ayırmakta, topluma emreden ve onları kategorilere ayıran bir sistemin içinde ifade bulunmaktadır (Çatalbaş, Kaya, 2017: 30).

1.2. Yeni Evrensel Gözetim Mimarisi: “Süperpanoptikon”

Gelişen teknolojinin etkisiyle küresel bir gözetimden söz etmek mümkün hale gelmiştir. Bu noktada; Panoptikon kavramı tek başına gözetim gerçekliğini ifade etmekte yetersiz kalmıştır. Bu sebeple, Panoptikon kavramını destekleyici bir kavram olan Süperpanoptikon kavramı oluşturulmuştur. Süperpanoptikon kavramı; Mark Poster'in kullandığı ve David Lyon'un geliştirdiği bir kavramdır (Lyon, 2006: 231-241). Mark Poster, geliştirmiş olduğu kavramı şu şekilde tanımlar; bugünkü iletişim devreleri ve veri tabanları Süperpanoptikon'u bir kurum olarak ortaya koymaktadır. Burası öyle bir kurumdur ki; duvarsız, penceresiz, gözetleme kulesiz bir hapishaneyi temsil eder (King, 2001: 46-47).

Poster'in belirttiği üzere günümüz mimarisi; hayalet mimari projeden ibarettir. Görünürde bir bina ve gözetmenler rolü yanı sıra sette yer alan büyük projeksiyonlar yerini; telefonlar, kameralar, MOBESE'ler, mahremiyet ihlali, düzeni sağlayan gözler(emniyet), ATM'ler, büyük gözler, sosyal ve siyasal düzene hükmetmeyi sağlayan tuşlar gibi birçok teknolojik araca bırakmış bulunmaktadır. Sadece bir çift gözün gizli olarak birden fazla kişiyi, oluşturulan uygun mekânlar ve şartlar dâhilinde gözetleyebileceği anlayışından uzaklaşmaktadır ve her zaman üzerimizde birden çok gözün olabileceği ihtimali yaşamlarımıza yerleştirilmektedir. Kullandığımız kredi kartları, cep telefonları, bilgisayarlar, otomobiller vb. sayesinde nerede ne zaman bulunduğumuz ve yaptığımız tercihleri kolayca tespit edilebilmektedir (Poster, 1990: 398-400).

Panoptikon ilk ortaya atıldığı dönemden bu yana varlığını hiç kaybetmeden ve hatta daha üst noktalarda ve ilerleme ile artırarak devam ettirmektedir. Foucault için bu kavramın niteliği varlığını sürekli halde artırarak devam ettirmektedir. Sistemde kazandığı yeni boyut ve anlamlar kavramın daha ileri modellerini her geçen gün artırarak karşımıza çıkarmaktadır. Hatta bu sistemin yaşam alanlarımızın diğer alanlarında da kullanıldığını kullanım şekli ile de insanları farklı kategorilere ayırma

yöntemiyle Panoptisizm kavramının çok yönlü kullanımının olabileceğini ifade etmektedir.

Kapitalist sistemin sürekli halde ele geçirdiği dünya ile beraber üretim araçlarının sahipleri tarafından her fabrika ve üretim alanı bir Panoptikon hapishane halini almıştır, çalışanların bu kapalı alanlarda kontrol ve disiplin altına alınabilmesi için Panoptikon gözetleme sistemleri oluşturularak sürekli halde izlenmeleri sağlanmıştır. Bu üretim alanlarında başlayan gözetim uygulamaları, tüm yaşam alanlarımıza ve hatta hanelerimizin içlerine kadar uygulanmaktadır (Çatalbaş, Kaya, 2017: 30).

Gözetim pratiklerini halkın gözünde meşru kılan ve gözetime gönüllü bireylerin katılımını sağlayan bir diğer olgu ise elektronikleşen devlet modelleridir. Enformasyon teknolojilerinin hızla gelişmesi devletlerin yönetim şekillerini de köklü değişime uğratmıştır. Hızla ilerleyen bu teknolojilerinin hızına ulaşmaya çalışan devletler e-Devlet adı altında yeni uygulamalara geçmiştir. Türkiye’de de uygulamaya konulan bu yenilikle bürokrasiyi hafifletme amaçlanmıştır. Bu kavram, turkiye.gov.tr internet adresinde (2016) e-Devlet, vatandaşlara devlet tarafından sağlanan hizmetlerin elektronik ortamda sunulması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sayede, devlet hizmetlerinin vatandaşa en kolay ve en etkin biçimde, kaliteli, hızlı, kesintisiz ve güvenli bir şekilde ulaştırılması hedeflenmektedir. Bürokratik ve klasik devlet kavramının yerini almaya başlayan e-Devlet anlayışı ile her kurumun ve her bireyin bilgi ve iletişim teknolojileri ile devlet kurumlarına ve kurumlarca sunulan hizmetlere kolayca erişimi hedeflemektedir (Tümurtürkan, 2010: 15).

Bu anlatımda söylendiği gibi teknolojik ortamlarda gerçekleştirilen olanaklar hızlılığı sağlamakta yalnız kişilerin veri gizliliği durumunu hiçe saymaktadır. Kişilerin tüm ağ üzerinde gerçekleştirdiği hareketler hafızaya alınmakta ve bir havuzda toplanmaktadır. Böylelikle ülke idaresi, kişileri rakamsallaştırmaktan daha fazla saydamlaştırmıştır (Yücel, 2015: 392).

İnternet hesaplarımız aracılığıyla kolay yollarla erişilebilen kişisel aidiyetlerimizin varlığı, kimlik numaralarımız yoluyla adeta sayısal veriler haline dönüştürüldüğümüz bir sistemin içinde bizleri Süperpanoptikon’un birer parçası haline getirmektedir. Aynı zamanda yanımızda sürekli olarak taşıyabildiğimiz; cep telefonu,

kamera ve paylaşımını kolay ve hızlı yapabilme imkânı sunan “yüce internet” sayesinde anlık paylaşım yapmak mümkün haldedir. Bu sayede izlenmek ve izlemek temel salınım olmaktadır (Öztürk, 2013: 140). Elektronik halde hapis kurgusu haline gelen Panoptikon olarak da isimlendirebileceğimiz Süperpanoptikon kişilerin görünürlüğü artırarak göz önünde tutarken aynı zamanda bir o kadar da şeffaf halde bizleri kodlamaktadır. Bu şeffaflık elbette finans, iktidar, yönetim, güç gibi kaynakların elinde canlanmaktadır.

Süperpanoptikon gereçleri alışveriş, asayiş ve sosyal projeler üzerinden dünya üzerinde kabul ve iktidar yürürlüğü görmektedir. Tüm işlemlerimizi kullanıcı adı ve şifre ile sağlayabildiğimiz programlar aynı zamanda sayısal verilerle geçmiş ve gelecek tüm kodların depolandığı arşivleri oluşturmaktadır. Sağlık sorunu, iş başvuruları, araç takipleri, günlük rutinler içinde yer alan birçok aktiviteler bu sayısal veriler yoluyla takip edilmekte ve verilen bu hizmetlerin arkasında büyük devreler rol oynamaktadır. Kişisel dönüşüm noktasında ele alındığında topluma, tek tuşla hizmet veren bu veriler genel ortalamaya ve küresel dünyaya bakıldığında büyük bir ağı temsil etmektedir (Dolgun, 2008: 14).

Tüm dünya üzerinde internet, telefon ve yapay teknolojinin bulunduğu her yerde toplumsal kod halinde varlık devam etmektedir. Aslında var olan aile kütükleri, ad ve soy adlar yalnızca sayılardan oluşmaktadır. Bireyler, ayrı ayrı yeni veriler haline dönüştürülerek; denetimin birer noktası virgülü konumunda kullanılmaktadır. Tüm günlük performans ve saat diliminde tüm zaman aralıkları sürekli halde kayıt kontrol altında tutulabilmektedir. Toplum şeffaflaşan ve veriler halinde toplanan bu kaynaklar sayesinde artık vatandaş olarak bir bütünlük yerine kodlanmış sayısal veriler topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada; Lyon’a göre gözetim toplumu tanımı, kişisel yaşamlara ait verilerin sürekli halde büyük firmalar aracılığıyla ve kurumsal temalara ait bilgisayar veri tabanları ve depoları içinde toplanarak, saklanarak, kaydedilip çoğaltılarak ve gerektiği ya da ihtiyaç duyulduğu halde geri çağırılıp kullanılarak işlenmektedir (Lyon, 1997: 15-16). Kamusal hizmet sahasında da vatandaşın veri depolama işlemi ile kolay ulaşım imkânı sağlayan bu sistem devlet tarafından halka yapılan hizmet projeleriyle ve kollarıyla imkânları dâhilinde meşru ve yasal durumda hizmetler sunmaktadır (Çatalbaş, Kaya, 2017: 32).

Günümüzde insanların gönüllü ve istekli şekilde var olduğu Süperpanoptikon ortamından uzaklaşmak pek mümkün değildir. Kredi kartları ile yapılan tüm sanal ve mobil işlemler ardımızda silinemez ve depolanan izler bırakmakta, telefon konuşmaları kayıt altına alınmakta ve tüm görüşme ve sesli işlemler silinse dahi depo hafızasında yer edinmektedir. MOBESE’ler tarafından ve uydu takipleri, android telefonlar sayesinde şahsın ne zaman, nerede olduğu tespit edilmekte, sosyal medya hesapları sayesinde kişisel veriler depolanmakta, kimlik numaraları aracılığıyla tasmalar takılmaktadır. Süperpanoptikona gönüllü bireyler her geçen gün büyük heveslerle artmaktadır. Elektronik hapse mahkum olunan bu yeni Panoptikonda şahısların görünürlüğü artarken, ince perde ardına saklanmışçasına şeffaf bir profil kazanmaktadır. Bu kazanım sayesinde gözetmekten ve gözetlemekten korkmaz hale gelen bireyler her geçen gün daha gözetimi kullanır hale gelmektedirler. Bu şeffaf perdenin gizliliğinden ve arkasına saklanılabilmemesinden faydalanan ekonomi ve iktidar büyük çarkların çemberini döndürebilmektedir. Ayrıca iktidar; şeffaf ve büyük oyunların kolay hamlede oynanmasında ve güç devamlılığını sürdürmeyi amaçlamada ciddi katkılara sahip olmaktadır (Yücel, 2015: 392).

1.3. Evrensel Dünya, Evrensel Gözetim, Gönüllü İz Bırakanlar: “Sinoptikon”

Sinoptikon Panoptikon’dan farklı boyutta ve daha geniş niteliği kabul eder şekilde ortaya çıkmıştır. Gözetimin yeni olgularının yeni boyutta ifade bulduğu Sinoptikon; gözetlemeyi ve aynı zamanda gözetlenmeyi varoluşsal olarak kabullenmişlik ve bile isteye gözetim olgusuna maruz kalma ve yaşatma anlamında tanımlanmaktadır. Elbette bu noktada en büyük etkeni kitle iletişim araçları içinde yer alan ve tüm dünya üzerinde pratiğini izleme üzerinden sağlayan araç televizyon-CCTV üzerinden sağlamaktadır.

Panoptikon kavramını ilk geliştiren, Thomas Mathiesen da kavramın temeline televizyonu araç olarak yerleştirmektedir. Televizyon sayesinde gözetim olgusu evrensel ve küresel boyutta büyük kitleleri ele almakta ve bu geniş kitle üzerinde iktidar yapısını kullanmaktadır. Aynı zamanda Sinoptikon sayesinde gözetime maruz kalma durumu sadece zorunlu kılınan iktidar araçları üzerinden değil hiçbir mecburiyeti öne sürmeyen kitlelerin isteyerek hatta arzulararak gözetimi kullanmasından ve bu araca

isteyerek müdahale edip paylaşım yapmasından ileri gelmektedir. Televizyon bu noktada gözetimin aracı iken yanı sıra da eğlence mekanizmasını ifade eder hale gelmektedir. Günümüzde ifadesini internet ve bilgisayar üzerinden yürüten bu sistem android işletimler üzerinden ceplerde taşınır ve arzulanır şekilde paylaşımlarda adından bahsettirir olmuştur. Yeni yönetim hali taşıyan bu sistem sayesinde toplumlar, gruplar ya da bireyler şahsi iradeleri dâhilinde maddi kazanç boyutlu ya da eğlence amaçlı olarak Sinoptikonu hayatlarına dâhil etmektedirler (Yücel, 2015: 392).

Gözetimin araçları olarak ifade bulan televizyon ya da daha küresel boyutta büyük kitleleri elinde barındıran internet bugünün varoluşsal paylaşım platformlarını oluşturmakta insanlığın ve kontrol gücünün başlıca araçlarını meydana getirmektedirler. Bu sayede iktidar ya da otorite baskı, şiddet içerikli hiçbir uygulama aracını kullanmadan kişiler üzerinde kontrolü mümkün kılmakta hatta araçlar üzerinden verilen mesajlarla kişilerin bilişsel durumları farkında olmadan yönetilmektedir. Bu durum sayesinde otorite herhangi bir kargaşaya meyil vermeden gözetimi sağlamakta aynı zamanda zihinlerde hiçbir soru işareti bırakmamaktadır (Yücel, 2015: 392).

Günümüzde bu eğlence mekanizmasını sosyal paylaşım platformları ele geçirmektedir. İzlenmek ve izlenilmek eğlenceli hale getirilmekte ve özel hayat dâhil mahrem olan tüm paylaşımlar bu küresel ağ üzerinden sürekli olarak paylaşılmakta ve izlenmektedir. Büyük gücün elinde olan araçlar, kişiler tarafından üretilmekte ve satılmaktadır. Bu alım satım gücünün içerisinde yer alan kitle ise işlemler için sözleşmeleri kabul etmekte, gönüllü olarak yer almakta ve bu büyük ağa dâhil olmaktadır.

Bir başka bakış açısıyla, eğlence içerikli ağda yer almayanlar soyutlanma duygusu ile yalnız dahi bırakılabilmektedir. Kitleye ulaşım ve kitlenin beyin dönüşümü günümüzde Mathiesen'in geliştirdiği Sinoptikon ile hiç zorlanmadan ve yasal yollar üzerinden gönüllü olarak tercih edilmekte ve izlenilmek hoşâ gider hale getirilmektedir. Güvenliğin yanı sıra emniyetin başka güçler tarafından ele geçirilmesi ve mahremiyetin ulu orta yaşanılması da gözetlemenin farklı bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Sinoptikon'un içinde en büyük unsur karlı çıkarımsa, asıl gücün tepedeki gözün hâkimiyet ve yönetim değişkeni sorununu ortaya atmaktadır.

Bugün özgürlüğün meydana çıktığı bu hâkimiyet, tam olarak kapsamlı ve çevresi geniş bir mücadeleyi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu noktada mücadele politik kapsamı ve çevresi geniş olan bir mücadeleyi temsil etmektedir. Bilimsel, entellüktüel bir çerçeveye sahiptir. Manevi boyutu geniş olan bu kapsama ruhen doyum için gerçekleştirilmektedir (Dyer, 1959: 25).

2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve MEDYA BAĞLAMİ

“Gary T. Marx, 1985 yılında yazdığı ‘‘Gözetim Toplumu: 1984 Tarzı Teknikleri Tehdidi’’ başlıklı makalesinde enformasyon teknolojilerinin gündelik yaşamın; ‘‘Bir çocuk bakım merkezinin İnternet ağından bebeklerini denetleyen bir anne baba; işverenler için iş bulma formunu dolduran kişilerin ismini içeren veri tabanı; bir mağazada müşterileri tarayıp suratlarını şüpheli hırsızlarla esleştiren video monitör; çalışanların e-postalarını ve telefon görüşmelerini denetleyen işveren; bir çalışanın her zaman nerede olduğunu gösteren sinyal rozeti; bir ATM’de bulunan gizli kamera; tuş basım sayısını ya da aranan anahtar kelime ya da model sayısını denetleyen bilgisayar programı; sokağın karsısına kadar bir evin sıcaklığını ölçen alet; uyuşturucu kullanımını belirlemek için kullanılan saç analizi; alkol seviyesini belirlemek için kendi kendine yapılabilen testler; kablosuz ve hücreli telefon görüşmelerini tespit eden tarayıcı; bir DNA örneği; bir kişinin doğru söyleyip söylemediğinin beyin dalgalarının denetleyerek belirlenmesi; arayan kişinin numarasının telefonda gözükmesi...’’ benzeri en küçük ayrıntılarını dahi izlediğine dikkat çekmektedir.”

Gary T. Marx’a göre, dijital gözetim teknikleriyle elde edilen kişisel veri veya profil, o kişiyi “şüpheli” kategorisine alıyorsa, kişi suçsuzluğunu ispat edene kadar, sistem içerisinde “olası suçlu” olarak adlandırılmaktadır. Bu durum da dijital gözetim olgusunun risk toplumu modelinde temel uygulama olduğunu ifade etmektedir (Kuruoğlu, 2016: 263-264).

Günümüz siber Panoptikon gözetimi, Bentham’ın “Panoptikonu” ile karşılaştırıldığında toplumsal olarak kabul edilme ve gönüllülük göze çarpmaktadır. Günümüzde takip edilmek için istihbarat görevlilerine gerek bulunmamaktadır. Severek kullandığımız akıllı cihazlar bizimle ilgili bizzat casusluk yapabilecek bir araç haline gelmiştir. Bu telefonların içerisine konan gizli “Carrier IQ” uygulamasıyla akıllı cihazlar sahibinin bütün hareket ve davranışlarını takip edebilmektedir (Kuruoğlu, 2016: 265). İnternet, android telefonlar, kameralar, MOBESE’ler, sosyal ağlar üzerinden büyük bir ağı içindeyiz, bu olduğumuz durum bizi her şekilde kapsamaktadır. Her an her uygulamada her saniyede büyük bir ağı sayısal verileri görevi üstlendiğimiz siber dünya yeni kavramları beraberinde getirerek “özgürlük”

hakkındaki genelleşmiş tüm doğruları farklı şekillerde isimlendirmektedir. Gerçek anlamını yitirmiş bir özgürlük izinde bizleri robotik birer canlı haline getirmektedir.

3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINI ANLAMLANDIRMAK

İletişimin tanımını yapmadan önce; sosyoloji literatüründe ele alındığı gibi iletişimin en az beş değişik ifadesi bulunmaktadır: Kişilerin iç iletişimi; belikleriyle olan iç konuşmalarına işaret etmektedir. Kişiler arası iletişim; ünlü sosyolog Erving Goffman'ın görüşlerinde bildirdiği üzere, yüz yüze etkileşime karşılık gelir ve bu anlamda beden dili ya da mekânsal düzenlemeler gibi alanları da içine alır. Ekip bildirimi; sosyoloji yanında psikoloji ve özellikle de sosyal psikoloji çerçevesinde, ekip dinamikleri üzerine durur. İnsan ötesi iletişim; danışma toplumu veya bilgi toplumu olarak nitelendirilen günümüzde, ileri bilim uygulaması ile kurulan ve artık neredeyse her şeyin ana yerini alan cihazlardır. Bu bölümde geniş biçimde ele alınacak kitle iletişimi ise, kapitalist sistem içinde kâr amaçlı olarak, kitlesel kaynaklardan kitlesel yollarla geniş kitlelere iletilen mesajlar biçiminde anlamlandırılabilir (Marshall, 1999: 337).

İletişimin günümüzde ki karşılığı, kitle iletişim araçlarında cevabını bulmaktadır. Karşılıklı ve temasla olan iletişim biçimleri baş tacı medya, webcamlar, kameralar vb. araçlara yerini bırakmaktadır. Medya tüm dünya gelişmelerini eline alarak sosyal platformlar oluşturmaktadır. Büyük karlılık sağlayan yeni iletişim yöntemi tüm canlıları da içine almaktadır. Bu büyük kitle kaynakları üzerinden büyük kitle mesajları da kolaylıkla gönderilebilmektedir. Ben diye tanımlanan kemik ve etten vücut bulmuş canlıya değil de sanal âlemde karşılık bulmuş sanal yapıya karşılık gelmektedir. Ele alınan ve hepimizi tek çerçevede toplayan bu yapılanma ile istenilen ileti, istenilen yaptırımla asıl kamerayı elinde tutanların himayesinde bulunmaktadır.

Bu yeni kitlesel yöntem yeni bir tartışmayı da arkasından getirmektedir. Büyük biraderler olarak tanımlanan eskinin asıl siyasi iktidarları günümüzde internet dünyasının sörfçüleri üzerinden tekrardan yapılandırıldıkları için görünmez adam rolünü paylaşmaktadırlar. Büyük siber saldırılar, ekonomik kayıplar ve hatta biyolojik tehditler içeren bu yeni yapılanma gelecek adına büyük risk etmenleri de taşımaktadır.

Yukarıda ele alınan etmenler dışında, sosyal hayatı kolaylaştıran birçok yöntemi gösteren teknoloji sayesinde çok yönlü bir bağlam kurulmuştur. Günümüz siber sanal dünyası içinde internet ve bilgisayar teknolojisi sayesinde tüm dünyada bütün insanlığın ele alabileceği, hüküm sürebileceği, siberetik teknoloji tüm kapıya kadar getirebilmektedir. İletişim, tek tuşun altına indirgenmekte ve genel olarak bütün insanlığa hizmet vermektedir.

Bu bağlamda; Neumann'a ait olan suskunluk sarmalı kuramı, sosyal medya ve platformunu indirgeyerek; insanların kendini güçsüz hissettiği zaman içine kapanıp fikrini beyan edememe durumu birçok kişiye ses olma imkânı sağlayıp değişkenliğe sürüklemektedir. Bu amaçla Neumann için; önemli olan argümanların niteliği değil, dile getiren tarafların algılanan gücüdür (Noelle-Neumann, 1995: 43-44).

Kamuoyunda iletişim Speier için; hükümetin eylemlerini, üye veya yapısını etkileyen ya da belirleme hakkına sahip olan toplumun, toplumsal konular adına özgürce ifade de bulunabilmesidir. Kamuoyunun bu iletişim imkânını sunabilmesi için aşağıdan yukarıya doğru bir hat boyu ilerleyen kanalın açık olması buna izin verilmesi gerekmektedir (Speier, 1995: 26-27). Elbette; bu ağın açık olmasına izin veren, büyük güç iktidardır. Büyük iletişim ağı, mesaj ileti noktasında iktidarın izin verdiği ve izlediği yolda yürüyebilmektedir. Yeni teknoloji ve ortaya çıkardığı siber medya ve teknoloji iletişimi, iletişimin alıcı-verici ve mesaj arasındaki düzeni büyük oranda değişik kılmaktadır. Yeni siberetik medya ve araçları günümüz dünyasında her kişinin kendi mesaj ve alıcısını tek tuşun altında toplamaktadır. Tek tuş, günümüz dünyasının büyük biraderi konumunda olup toplumsal kalkınmaların odak noktası halini almıştır. Noktaların tek toplandığı yerde büyük gücü oluşturmaktadır.

4. İLETİŞİM ve MEDYA BAĞI

Gözetim olgusunda ilk göze çarpan kavramlardan biri “özgürlük kısıtı” olmaktadır. Tarihten günümüze kadar tüm canlı varlıklar üzerinde gözlenme hissiyatı ve bilincinin sözel-davranışsal-dokunsal-bilişsel ve duyuşsal olarak yönelimleri etkilediği gözlenmektedir. Birer birey ve ben olarak hepimiz izlendiğimizi anladığımız anda beden ve zihin dilimizi kısıtlamaktayız. Yenidünya ise; bu gözlenme durumunu çok büyük bir ağa dönüştürmektedir ve her noktadan izlenilmişlik hissiyatı uygulamaktadır.

Kavramsal olarak karşılık bulmak istediğimizde geçmişin mimari inşası; Panoptikon ile eşdeğer paradigmlar içermektedir.

Panoptikon'da temel mantık; tek odalı bir hücre ve bu hücrenin içine hapsedilmiş kişi kaçıp gizlenecek hiçbir kuytunun olmayışı modelidir, aynı zamanda dış cephedeki duvarın penceresinden gelen ışığın kuledeki nöbetçilere içerdeki kişinin her hareketinin bir silüetini izleme olanağı sağlamasıdır. Günümüz teknolojisi ve webcam-kameralarda şeffaf ve güvenlik temaları üzerinden panoptikona karşılık gelmektedir. Panopticon herkesin yakalandığı ama hiç kimsenin bunun farkına varmadığı bir teknolojik makinadır (Kuruoğlu, 2016: s. 257).

Panoptikon bağlamı siber dünyanın kapılarının mimaride yüz bulmuş haline denk gelmektedir. Buna göre, eskinin mimarisine kapatılan toplum, bugünün sayı kodlarına, veri depolarına kaydedilmekte ve gelişen teknoloji ile birlikte yani kontrol mekanizması haline gelen sosyal platformlar farkında olmadan dışarıdan sızan ışığı ve mahkûmu gözleyip anında müdahalede bulunma imkânı sunan büyük yapıyı temsil etmektedir. Teknoloji ve yeni enformasyon biçimi beraberinde birçok pratik yöntemi ve mizahi de taşımaktadır. Sanal kartlar, alışverişler, sosyal ortamlar, yazışmalar, finansal dönüşümler, kurumsal levhalar gözetime ait pratikleri bilgisayarlar üzerinden depolayabilen devasa bir okyanusu meydana getirmektedir. Bu okyanusun Tanrısı ise büyük veri dataları, internet ve bilgisayarlar üzerinden oluşmaktadır. Mitolojik kavramlar gibi üç ana tema ile şekillenerek boyutlarını belirlemektedir. Bu kavramlar içinde insanlar ise birer kod ve yazılımların sistematik kaynakları halinde seyretmektedir.

“Orwell’in bağlamından yola çıkarsak; gelişen teknoloji ve gereçleri devasa kapıyı çok daha büyük verilere taşıyarak sonsuz noktalara ulaştırmaktadır. Farkında olunmayan devasa kapı Zamyatin’in integral ve X tanımlamalarında yer almıştır. Yevgeny Zamyati’nin “Biz” adlı eseri de bugüne dair pek çok gönderme yapan ve özgür olduğunu düşünen bireylerin bile erkin aygıtına teslim olduğunu anlatan bir roman olarak Panoptisizm başlığı altında paylaşılması gereken kendine özgü bir çalışmadır” (Kuruoğlu, 2016: 259).

Günümüz arayışları içinde ne ölçüde ve hangi amaçla gözetlenme pratiğine maruz kalındığı konusu, toplum için önem taşımaktadır ve hatta bir sığınak görevi icra etmektedir. Paylaşımlar, özel yaşam alanları, tercihler, yönelimler, özel ve özel olmayan siyasi ve sosyal tüm yaşamsal faaliyetler farkında olarak ya da farkında olmadan sürekli halde kayıt altına alınmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİMLERDE GÖZETİMİN İŞLEVSEL PRATİKLERİ: GÜVENLİK-ÖZGÜRLÜK-MAHREMİYET SORUNU

Film Sahnelerinde; görüntüler, konuşmalar, kamera açıları ve görsellerin genel bakışı incelenen kavramlarla ilişkilendirilerek bir bütün halinde sunulmaktadır. Çözümlemesinde ise; sosyoloji, iletişim sosyolojisi, psikoloji, felsefe gibi branşlardan yararlanılarak toplumsal bir bakış yakalanmaktadır. Birkaç örneğini Türkiye’de Kemal Sunal filmlerinde görmek mümkündür. Sinema dalında büyük ses uyandıran filmler toplumsal anlamda da birçok eleştiriyi barındırmaktadır. Eleştirel bakış açısında incelenen filmler sosyal bilimlerin yöntemleri çerçevesinde analiz edilebilmektedir.

İletişim sosyolojisi odak performans noktası olarak betimlenen imgelemlerde, filmlerde seçilen dil sosyal kuramlarla bağdaştırılmaktadır. Analizde ele alınan film örneklerinde senaryo çerçevesinde; “Panoptikon”, “Süperpanoptikon” ve “Sinoptikon” kavramları üzerinden incelenen filmler, bu kavramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sosyal bilimlerle yapılan inceleme ile toplumsal perspektif sunan filmler sinemada kullanılan görsellik ve ses teması dışında farklı bir anlam içerik kazanarak farklı bir boyuttan topluma mal edilmekte ve toplumsal sorunlara ya da toplum için sağlanan faydalara derinlemesine inceleme sağlamaktadır. Bu yöntem ve işleme biçimi ile senaryolara yeni bir dil tanımı taşınmaktadır.

Yerleştirilen sosyolojik bakış ve performans filmlere objektiften bakmak yerine toplumsal veriler ışığında bir değerlendirme sağlamaktadır. Filmler ve sosyal bilim yöntemlerinin bu bağlamda birleştirilmesi kavramsal yeni boyutlar kazandırarak yeni tanımlar elde etmeyi sağlamaktadır.

Sonuç olarak; düşüncenin işleniş biçimi, filmler ve sosyal teorik bakış açısı birbirinden farklı imgelemler barındırmaktadır. Bu farkın bilinci içerisinde olmak, sanatsal ve kavramsal düşünce arasındaki eylemin meydana getirici ve yeni boyutlar, anlamlar kazandırma yani; yetiştirici olma noktasında evrilmesine katkı sağlamaktadır (Öztürk, 2013: 134).

1. GÜVENLİK ve ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA GÖZETİM “THE TRUMAN SHOW”

Vizyon Tarihi: 1998

Yönetmen: Peter Weir

Oyuncular: Jim Carrey -Laura Linney-Noah Emmerich-Natascha McElhone-Holland Taylor-EdHarris-Brian Delate-Paul Giamatti-Peter Krause Blair Slater

Konu: Truman Burbank, resimli kartları düşündürmeyecek şekilde dört tarafı denizlerle çevrili yerde yaşamını sürdürmektedir. Para kazandıran bir yeri, dinlenebileceği yaşam alanı ve aşık olduğu bir eşi vardır. Yalnız Truman haricindeki kişiler bunlarının hepsinin yalan olduğunu bilmektedir. Truman’ın yaşamı doğru olarak düşündüğü sanat çalışmaları için düzenlenen odada otuz yıldır, bir tam gün şeklinde anlık olarak tüm evrene yayın yapmaktadır. Truman bundan şüphe duymamıştır, ancak yaşamını yitirdi sandığı babasını sokaktan geçen rol yapan insanlar arasında görünceye kadar... “Alacakaranlık Kuşağı” adlı kült televizyon dizisinin bir bölümünden ilham alınarak var olan “Truman Show”, Batı dünyasında uzun yıllardır sürekli sosyal eleştirilere model olarak yerini almaktadır.

1.1 Sahte Dünyanın İçinde Herkes Seni Gözetliyor, Gözetiyor

Sinemanın doğuşuyla birlikte sinemada endüstrinin doğuşu da baş göstermiştir. Yeni filmler, yeni senaryolar beraberinde eğlence sektörünü de taşımaktadır. Özellikle günümüzde sinema, sanatsal faaliyetten öte haz sahası olarak kullanılmaktadır ve senaryolar sanatsal içeriklerin dışında icra edilmektedir. Haz ve seyir sahası olan sinema, Adorno’nun deyişiyle bir kültür endüstrisi halini almaktadır. Duruma günümüze ve konumuza idame ederek bakılırsa; “Truman Show” filmi tamamen bu endüstri üzerine kurulmuştur.

Daha fazla kar odaklı bir sinema kültür endüstrisinin varlığı mı? Yoksa sanatı mı? İcra ettiği noktasında Duhamel söylemde bulunmaktadır. Buna göre;

“Ancak kölelere uygun düşebilecek bir vakit öldürme aracı, sıkıntıların altında ezilen, bilgisiz, yoksul, çalışmaktan posaları çıkmış yaratıklar için düşünülebilecek bir eğlence... Hiçbir yoğunlaşma istemeyen hiçbir düşünme yetisi koşul kalmayan bir gösteri... Yüreklerde hiçbir ışık yakmayan, günün birinde Los Angeles'ta 'star' olmak gibi gülünç bir umudun dışında, hiçbir umut uyandırmayan bir gösteri...” (Kirel, 2007: 324-325).

Büyük bir kurgu ve senaryo içerisinde var olan hayat, Truman aslında dünyaya endüstri olmuş bir senaryodur. Kültür endüstrinin yanı sıra filmde kurmaca ve sürekli gözetlenen “mahremiyetin yok edildiği” bir gerçeklikte göze çarpmaktadır. Filmde Truman Burbank'ı elinde bulunduran ve yapımcılığı üstlenen büyük birader filmin en başında sözel ve görsel bir girişle yakın çekim tekniği kullanılarak egemenlik ve sahibelik gösterisi sunmaktadır.

Gerçek hayat görseli sunan film, aslında kurmaca bir dünya ve o dünyaya egemen kişi ya da kişiler ve filme adapte her alanda seyirci olan izleyici kitlesini temsil etmektedir. İzleyici kitlesi televizyon bağımlısı bir kitleyi ele alırken ortaya çıkardığı işleyiş de dayatılmış kültür içeriğini işlemektedir. Esas tema ise; kameraların ne denli sosyal hayat içinde olduğu ve yönetimini kimlerin elinde tuttuğu gücünü ifade etmektedir. Film temasında yer alan ve ara ara yapımcısının dile getirdiği neşeli ve mükemmel hayatın sunulduğu ifadesi aslında gözetilerek elde tutulan standart yapının görselini sunmaktadır. Aslında herkesin yaşamak isteyeceği o neşeli ve mükemmel hayatın kameralar arkasına saklanmış görsel hayat olduğunu daha ilk efektlerde yakın plan çekimleri ile göstermektedir. Truman'ın sergilediği yüzünden eksik olmayan gülüşü sahte dünyaya ve gözetlemeye karşı bir efekt göstermektedir. “Truman Show”, sahte dünya ve oyunlarının dışında, var olan gerçek dünyaya ulaşım ulaşmama noktasında eleştiri ve sorgulamaya götürmektedir.

Daha filmin en başında yer verilen “Truman Show” yapımcısının ağzından dökülen şu sözlerle, kültür endüstrisinin, gözetlenmenin ve gözetleyenin vurgusunu hissettirmektedir.

“... Artık aktörleri ve bize hissettirdikleri o sahte duyguları izlemekten bıktık. İhtişamlı gösterilerden ve özel efektlerden yorulduk. İçinde bulunduğu dünya bazı açılardan sahte de olsa, Truman'ın kendisinde yapay olan hiçbir şey yok! Senaryo yok! Replik yok! Her zaman Shakespeare olduğu söylenemez. O bir hayat...”

“Truman Show” filminde bireysel hayat meta haline getirilerek kameralar aracılığıyla, yeni ve ekonomik ayrı bir etekte ihtiyaç duymadan, piyasaya sürölmektedir. Ayrıca meta olan Truman Burbank bir bireydir, herkesin yalancı olduğu hayatın içinde sürekli gözetlenip her açıdan kontrol mekanizması olan diğerleri tarafından ve ona her yönden çevrilmiş gözler tarafından gözetim altında tutulan bir bireydir. Aynı zamanda arka planda bu büyük gözetimin seyircileri ve mali desteği olan kitlede değişime ve eğlence haz metası ayak uyduran asıl kaynak görevini görmektedir. İletişim içinde yeri ve şeması aşğıdaki gibi olan mesaj doğrudan kameralar aracılığı ile kitleye verilmektedir. “Truman Show” film içinde ürün yerleştirme uygulamaları ile de büyük bir mali destek projesi yürötmektedir. Tüm işlevin odak noktası ise; Ay’ın arkasındaki büyük iktidar yapımcı üzerinden yürötmektedir.

“Truman Show” gözetim olgusuna dair sunduğu tüm pratikler yanında iletişim yöntemi üzerinden pazarlama imkânlarını da kullanmaktadır. Gözetim pratiklerini araç olarak ele alan “Truman Show”, mesajları alıcıya kameralar ve oyuncuların reklam yeteneğini kullanılarak göndermektedir. Bu sayede; ürün yerleştirme reklamları ile ekonomik geri bildirimler almaktadır. Mesaj ve alıcı arasındaki bildirim sadece ürün yerleştirme üzerinden değil, mesajda ideal yaşam, eğlence haz kaynağı, herkesin kavuşmak istediği standart hayat vb. gibi birçok kavram seyirci yapımcı arasında kanallar aracılığı ile geri bildirimler vermektedir. “Truman Show” da izleyici pasif bir alıcı konumuna yerleştirilmektedir. Ekranın sunduğu yalancı hayat izleyiciler için büyük haz kaynağı iken bütün hayatlarını ele geçirmiş bir büyü konumundadır. İzleyici televizyon karşında Truman ile birlikte uyumakta, yemek yemekte, çalışıp iş görmekte hatta bazı sahnelerde duşta bile takibe devam etmektedir.

Mahremiyet, show, kitle, gözetim kavramlarının harmanlanmış halini bizlere sunan bir yapıt olan “Truman Show”, gözetimin kavramlaşmış haline delil örneği sunmaktadır. Var olan gözler hayatımızın her anında bizleri kontrol altında tutan bir araç görevi görmektedir. Truman Show, gözlere ekrana yansıyan hali ile bir örnek teşkil etmektedir. Buna benzer birçok show ve televizyon programı bizleri esir altına alarak birçok yönden etkisi altında tutmaktadır.

Türkiye de benzer bir Reality Show programı olan BBG(Biri Bizi Gözetliyor!) programı da büyük hayran kitesini etkisinde tutmaktaydı. Bu programlarda kullanılan

gözetim araçları ve onları izleyen arka platform enformasyonu bir makinenin sitemini oluşturmaktadır. Dönen çark gözetim ile desteklenirken izleyici kitlesi de çarkın dönmesini sağlamaktadır. Günümüz toplumu tüketim üzerine kurulmuş devasa siteminin parçalarını oluşturmaktadır. Sistem siyasi iktidarın elinde iken bu iktidar sistemi kukla gibi elindeki iplerle istediği yönde hareket ettirebilmektedir. Toplumu emniyet ve güvenlik kuramları altında mecburi tutan ya da günlük hayatların bir parçası haline dönüşen tüm gözetim araç ve gereçleri normalleştirilmiş ve kabullenilmiş şekillerde topluma empoze edilmektedirler. Tüm yaşam biçimleri aslında başka kişilerin müdahalelerine göre şekil almaktadır ve bu şekil için yön veren kişilerce büyük kalıplar dökülmektedir.

“Truman Show” aslında bütün toplumların hayatının her anında sürekli gözlerinin içine bakan kameraların görsel şölenini sunmaktadır. Filmin birçok sahnesinde Truman görmese de onu gören kamerayı topluma gösteren diğer bir kamera bir ipin düğümleri gibi işlenerek süregelmektedir. Arabada, evde, sokakta, seyahatte her gün her saniye izlenen yaşamlarımıza birer gözün eşlik ettiğini simgeler haldedir. Örneğin; filmin bir sahnesinde bu gerçek dışı yaşamın farkına varan Truman kaçış yolu denerken o yollarının tümünün kameralar sayesinde nasılda kolaylıkla kapatılabildiğine bir görsel şema düzenlemiştir. Şema aslında gözlerin sana izin vermediği takdirde ayan beyan o gözlerden kaçışının mümkün olmadığını simgelemektedir.

Günümüzde de durum aslında bundan çok da farklı değilken gelişen ve değişen teknoloji sayesinde toplum, sahipli tasmalara sahip olan bireyler halini almaktadır. Gelişen teknoloji sayesinde birçok alanda çok büyük verimlilik projeleri çizilmiş ve sosyal yaşam kolaylaştırılmış olsa da bir o kadar o hayatlar gözetim ve izleme teknolojileri sayesinde özgürlükten sıyrılarak devam etmektedir. Aynı zamanda topluma sunulan bu işler içinde kişiler, gülümseyen ve topluma verileni kabul ederek yaşama empoze edilen bedenler birer kayboluşu simgelemektedir.

Topluma verilenin bir adım ötesinde bulunamazken; Truman’ın yaptığı gibi her güne gülümseyerek merhaba demenin tadı çıkarılmaya çalışılmaktadır. Aslında Truman’ın yaşadığı sanal köy dünya çapında büyük köyü simgeleyen minyatürü simgelemektedir. İzlerken görülen küçük köy sınırları aşamayan büyük köyün, büyük biraderlerin görsel efektini sunmaktadır. Gerçek dünyada da en ufak aksaklık ya da

sistemin kontrolünün dışında gelişen durumlar biraderler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Biraderler eğer ki sistemsal olarak yanlış giden durumlara müdahalede bulunamıyorsa duruma uyum sağlayacak kılıflar dikilerek üzerine geçirilmektedir.

“Truman Show” filminde yer alan sahnelerden bir diğer örnekte “Serbest Mesafe” ”Free Range” vurgusu yer almaktadır. Film temasında gözetlenen ve bunun farkına varması istenilmeyen, Truman’da suya karşı salınan korku duygusu Büyük Biraderin sınırların bilinmesi için çizdikleri çizginin görselini sunmaktadır. Küçük yaşta suya karşı korku duyması kayıp yaşaması sağlanan Truman belirlenen çizginin dışında sorgulama ve merak hislerini kaybederek var olan dünyanın içine hapsedilmektedir. Toplumda özgürlük sloganlarının ve festivallerinin yapıldığı büyük köyde yaptırımlar ve yakın çekimde gözetime tabi hayatlarla yaşamlar devam etmektedir.

Truman’a yaşatılan sahte dünyası içindeki acılar ve sevinçler sürekli izlenen dünyanın içinde sorgulama yapmasına ve benliğini bulmasına izin vermemektedir. Gözetim gereçlerinin kesintisiz uygulandığı senaryoda küçük kargaşaların bile önüne geçebilecek türlü planlar bulunmaktadır. Başrol Truman’ın yaşam örüntüsü ve kaybettiği babasını yıllar sonra görüp duygusal bağ kurduğu sahnede izin verilmeyen bir dünyanın içinde gözetleme faktörlerine detaylı şekilde değinmektedir. Âşık olduğu kadının da Truman’dan çalınması kameralar sayesinde kaydedilen gözetimi gözler önüne sermektedir. Bir diğer açı ile yaratılan bir kasaba ve bu kasabanın dışına çıkamayan başrol büyük biraderin kurgusunun bir adım ötesine adım atamayan Panopticon mahkûmu Truman büyük köyü temsil etmektedir. Toplum olarak, aslında o köye hapsedilmiş birer Truman başrolü süregelmektedir. Farkı gözetken nokta; bilinçli olarak bu mahkûmiyet kabul ettirilmekte, kabullenmiş düzeyi toplum içinde direniş ya da varoluş olarak baş göstermektedir.

Bu bağlamda; Truman ve arkadaşı arasında geçen bir konuşma kesitinden alıntı, sahnede sahte denize karşı golf oynayan iki arkadaş arasında yer verilen sözlerde ifade edilmektedir.

Truman: *Hiç buradan ayrılıp dünyayı görmek istemedin mi?*

Arkadaşı Marlon: *Gidilebilecek neresi var ki!*

Hiç kasabadan ayrılmamış! Truman bir direnişini temsil ederken, verilmek istenen ana temanın da seyrini belirlemektedir. Çıkış noktası, bir başka şehri görmek olsa da aslında onun için verilen ve yapılan sanal köyün dışında yerler görme arzusu, insani duygusu, sınırların ötesine geçmenin direnişini sergilemektedir. Bir diğer kişi ise; var olan imkânlar ve hayatın onun düzenini sağladığı takdirde yeni yönelimler aramayan durağan karakteri temsil etmektedir. Olay aslında büyük köyde de aynı sonuca varmaktadır. Seçimler ve tercihler aslında kabulleniş ya da ötesine geçişin yolunu belirlemektedir. Truman'ın şahsi ve küçük başkaldırısı onu sonuca, gerçek hayatına ulaştırmaktadır. Dünyada da filmde de ortak yönelim; baş kaldırmayı kontrol altında tutmaya çalışan gözetim gereçleri ve liderlerinin yanı sıra bu kapanışa Panapticonu uyum sağlayanlar ve sağlamayanlar şeklinde çeşitlilik göstermektedir. Aslında; Truman'ın farkına varana kadar gözetlendiği senaryoyu, sosyal toplum; her gün mahremiyet alanları da dâhil olmak üzere istila edilerek izlemektedir.

1.2. Nasıl Sona Erecek?

Truman sahte dünyasının gerçek olmadığını keşfetmeye hiç bu kadar yaklaşmayı başaramamıştı. İnsan duygusal ve düşünsel temaları ile diğer türevlerinden farklılık sergilemektedir. Fakat kendine sunulan dünyanın da gerçekliğini sorgulamadan kabul eder. Topluma sunulan ne ise; onun dışında açılımlar yapılmadığı sürece, yetenekler kullanılmadığı sürece verilenin bir adım ötesine geçilememektedir. Sunulanan aksine durumlarda da gücü elinde tutanlar tarafından müdahaleler ile düzen geri getirilmektedir. Aslında kısır bir döngü yaratılmaya çalışılmaktadır.

Adanır; “Program gerçekliği gizlemektedir. Filmde tüm oyuncuların oynadığı simülasyonu gerçek olarak algılama oyunu gerçek hayatta yüz milyonlarca insan tarafından oynanmakta tıpkı oyuncular gibi onlarda belli bir ücret alarak bu oyunu sürdürmektedirler. Ancak acı olan filmde bir kişinin mızıkçılık yapmasıyla bozulan bu oyun gerçek hayatta milyonlarcasının çabasıyla bile dahi değişmemektedir” diye belirtmektedir (Adanır, 2004: 117).

Bu noktada simülasyon kavramı karşılık bulmaktadır. Anlam ve içerik olarak Simülasyon; bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine denir (Baudrillard, 2010: 14-15). Gerçek sistemi temsil etmekten öte artık sistemin tam kendisi olan kavram, Baudrillard'a göre “Gibiler Evreni” yaratır. Bu evrende ne bir gerçeklik ne de bir köken yoktur. Gerçek olarak tanımlanan en gerçek bile esasen bir gerçek modelinden öteye gidememekte bu yolla yokluğunu gizlemeye

çalışmaktadır. Gerçeği gizlemek olarak adlandırılrsa da bu davranış gerçeğin simüle edilmesidir. Gizlemek, sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmak; simüle etmek ise sahip olmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır (Baudrillard, 2010: 18). Bir gerçeklik olarak algılanmak istenen görünüme ise; Simülakr denmektedir (Baudrillard, 2010: 7).

Gerçekle simülasyonun birbirine karıştığını oyuncular Truman Show'un başlangıcında verdikleri röportajlarda şu ifadelerle belirtmektedir. Meryl *"Özel hayatla televizyon arasında hiçbir fark yok. Benim hayatım yine benim hayatım. "Hayatım Truman Show", "Truman Show" bir yaşam biçimi, soylu bir yaşam".* Yedi yaşından beri Truman'ın arkadaşı olan Marlon ise; *"Hepsi doğru hepsi gerçek burada. Bu yaşamda gördüğünüz hiçbir şey sahte değil; sadece kontrol altında".*

Truman Show'un bir diğer özelliği televizyon başındaki seyirciler için sunduğu gözetleme fırsatıdır. Her yerde bulunan 5000 kamera ile "Röntgenci" ruhların dikizleme ihtiyacını doyurmaktadır. Gösteri her şeyin üstünde tutulmakta ve bağımlılık yaratmaktadır. Filmin sonunda Truman'ın "Hayır!" yanıtıyla özgürlüğünü kutlayan seyirci her şey bittiğinde ve Truman özgürlüğüne kavuştuğunda *"Başka ne var?" "Evet, başka bir kanala geçelim."* diyaloguyla önemli olanın Truman Burbank değil onun vaat ettiği gösteri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Bundan sonra Truman'ın ne olduğu tekrar Seahaven'a dönmek isteyip istemediği devam filmi olmadığı için bilinemez ama acaba gerçek hayattaki Truman ne kadar ilgiyi, ne kadar süre çekmiştir, bu da başka bir tartışma konusudur. Gösteri vaat etmeyen Truman Burbank izleyici için herhangi biridir (Yıldırım, 2018; 122).

Reklam arası vermeyen Truman Show; tüm gelirlerini Seahaven adasına yerleştirilen ürünlerin satışından kazanmaktadır. "Truman Kataloğu" adı verilen katalogda toplanan ürünler buradan satışa sunulmaktadır. Reklam arası olmamasının bir avantajı da hayat gibi akıp gitmesidir. Seahaven reklam üzerine kurulu bir simülasyon evrenidir. Her şey reklamdır. Truman'ın yakınları bu reklam ağının en önemli merkezlerini teşkil etmektedir. Herhangi bir zamanda içinde bulunduklarının sahnenin duygu durumuna bakmadan Meryl ve Marlon kullanmakta oldukları ürünü kameralara gösterip özelliklerini açıklamakta ve neden satın alınması gerektiğini belirtmektedir. Ürün Truman'ın yanında bir sohbette, çoğunlukla alakasız bir durumda seyirciye

sunulmaktadır. En duygusal sahneler ürün yerleştirmeler ile kesilmekte böylece reklam verenlerin hedeflerine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Yerleştirilmesi yapılan ürünleri inceleyecek olursak; Ford Taurus, Volkswagen Super Beetle, Sharp (televizyon), Toyota Camry, Subaru Loyale, Ford Mustang, Geo Metro, Ford Ranger, Geo Tracker, Ford Ltd-5, Pantiac Grand, Nissan Altima, GMC PD 4107, Ford Ltd. Crown Victoria, Merkür Scorpio, Honda Civic Couple, Buick Skylark, Kia Sephia, International Harvester S-Series, Chevrolet Cavalier, Clup Car Carryall, Eldorado, National Transmark markalarının gerçek yaşamda bir karşılığı vardır, görsel ve sözel olarak sınıflandırmaya tabi filmde repliklere yer verilmektedir.

Film boyunca 35 ürünün ürün yerleştirilme uygulamasına yer verilmiştir. Bunların 13 tanesi Truman Show evrenine ait kurgusal markalar olup 22 tanesinin gerçek hayatta bir karşılığı bulunmaktadır. Ürün yerleştirmelerin 4 tanesi hem işitsel hem de görsel ürün yerleştirme türüne ait olup, 31 tane görsel ürün yerleştirme vardır. İşitsel ürün yerleştirme örneğine ise filmde rastlanmamıştır. Simölasyon evrenini ve aslında gerçeğın bir yanılsamasını temsil eden filmde kurgusal markaların olması anlaşılabilir bir durumu karşılamasına rağmen “gerçek” hayatta bir karşılığı olan markaların Truman Show’da yer alması, marka kimlikleri açısından negatif risk olarak görölse de esasında filmi izleyen seyircilerin filmin “Felsefi” boyutundan öte “Truman Burbank’in Hayat Hikayesine” odaklanması bu olumsuzluğu ortadan kaldıran unsurlardan biri olmuştur (Yıldırım, 2018: 119).

Aslında “Simölasyon Evreni”nde yaşayan Burbank ve etrafındaki kişiler, nesneler televizyonun ya da sinemanın yarattığı yapay gerçeklikle simölasyon dünyasından izleyicinin gerçek dünyasına “Beyaz Perde” aracılığıyla transfer olmuşlardır. Böylece izleyicilerin çoğı için izleme eylemi sırasında “Simölasyon” ortadan kalkmıştır ve hiper gerçeklik gerçekliğın yerine geçmiştir. Filmin sonunda hiper gerçekliğı yıkarak gerçekliğe geçme şansını elde eden Truman ve Christof arasındaki diyalog simölasyon evreninde olan bireyin durumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Deniz fobisini yenip teknesiyle Fiji’ye gitme hayalini gerçekteştirme fırsatını ele geçiren Truman, denizde Christof’un yarattığı yapay hava koşullarıyla mücadelesinin ardından nihayet istediğı yolculuğa çıkabilmiştir. Tam her şey yolundayken teknesi bir duvara çarpmıştır. Simölasyon evreniyle gerçeğı ayıran bu

duvar; hiper gerçekliğin sonsuz olmadığını sadece içerisindeki sonsuz yinelenmelerle sonsuzluk hissi yarattığını ortaya koymaktadır. Duvara defalarca vuran kahraman bu zamana kadar yaşamış olduğu tüm sahteliklere isyan etmektedir. Çıkış kapısına ulaşan Truman'ın gerçekliğe geçmek için yaşadığı tereddüt bugünün insanının “Düzen İçinde Kalma” “Düzensizlik Yaratmama” hislerinin birer tercümesidir. Christof'la aralarında geçen şu diyalog ise; Baudrillard'ın simülasyon kuramına konu olan bireyin içine düştüğü hiper gerçekliğin farkına vardığında yaşayacaklarına örnek teşkil etmektedir (Yıldırım, 2018: 122).

Christof: “*Truman, konuşabilirsin seni duyabiliyorum.*”

Truman: “*Kimsin sen?*”

Christof: “*Ben yaratıcıyım. Milyonlara umut ışığı ve ilham veren bir televizyon programının yaratıcısıyım.*”

Truman: “*Peki ben kimim?*”

Christof: “*Sen yıldırınsın.*”

Truman: “*Hiçbiri gerçek değil miydi?*”

Christof: “*Sen gerçektin. Sizi izlemek bu yüzden güzeldi. Beni dinle Truman dışarıda senin için yarattığım bu dünyada olandan daha fazla gerçeklik yok. Aynı yalanlar ve aynı ikiyüzlülük... Ama benim dünyamda korkacak hiçbir şey yok. Seni senden bile daha iyi tanıyorum.*”

Truman: “*Ama beynime kamera koyamadın.*”

Christof: “*Korkuyorsun, bu yüzden gidemiyorsun. Önemli değil Truman seni anlıyorum. Sen gidemezsin Truman. Sen buraya aitsin.*”

Truman: “*Ohur ya belki görüşemeyiz; iyi günler, iyi akşamlar ve iyi geceler...*”

1.3. Güvenlik ve Özgürlük Sorunu Arasında Gözetim

“Truman Show” “Rüya ve yaratılmış gerçeklik çatışması”;

“Bu hikâyeyi ilk seferde, postmodernist bir bakış açısıyla okuyabiliriz: “Big Brother Yöntüyle” Bu durumda zavallı Truman'ın hayatını adeta bir iş gibi yürüttüğü söylenebilir. Keyfini çıkardığı özgürlüğü tamamen yapay ve bunu kullanan asıl kişi ise baştaki büyük bir film yapımcısıdır. Kurumsal imaja karşı sağlıklı bir başkaldırı, medyadaki yanılsamaların üreticisi kişiler olarak görürüz. Ama aynı zamanda, herkes bu tarz bir yapının yıldızı olma fikrinden hoşlanır, eleştiriler hızlıca önemini yitirir ve argüman giderek küçülür. Hayal edebiliyor musunuz? Tüm dünyada ünlü biri haline geldiğinizi! Özgürlük için özür dilediğinizi ve gözlerinizin önündeki yaşamın, kurumun sahte olduğunu iddia ederek dünyadan kaçmaya çalıştığınızı” (www.theguardian.com/film/2009/oct/29/european-psychoanalytic-film-festival-psychoanalysis).

Aslında var olan yaşam ve süreç, sürekli gelişen olay silsilelerini içinde barındıran büyük girdap, “Big Brother” tarafından yönetilmektedir. Toplumsal olarak o girdapta, oradan oraya koşuşturan insanlar, verilen görevleri yerine getiren oyuncular

olarak gerekeni yapmaktadır. Yaşanılan dünya içinde anne, baba, patron, çalışan, yemek yiyen, gezen, bir şeyler alan ya da satan olarak ne şekilde olduğu fark etmeksizin bir dünya kaosu içinde karakterler üstlenilmektedir. Sürekli olarak senaryosu yazılan bu oyun, büyük kapsamlı gözetim politikası içinde politikalarını yazmaktadır.

“Truman Show”, gerçek dışı yanılsama bir hayatın gözetimine maruz kalmış olsa da aslında herkesin anlık yaşadığı sosyal çevre ve düzeni sanal dünya içinde yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Aslında özgür olmadığı bir dünya içinden kaçarken yine özgür olamayacağı diğer bir dünyaya adım atmaktadır.

Truman, gerçek hayatın içinde var olan bir bireyin endüstrisini sunarak; aslında tüm toplumun potansiyel birer popüler kültür olabileceğini göstermektedir. Endüstrinin sadece bacadan tüten duman olmadığını yapımcının ve özgürlükten yoksun kalmış hayatların da birer endüstri halini alabileceğini de göstermektedir. Rüya gibi bir şehir ve olanakları sunulan bir hayatın nasıl da bir kültürel endüstri modeli olabileceğini seyirciler aracılığı ile izlerken hissettirmektedir.

Theodor W. Adorno (1944) ve Max Horkheimer (1947) tarafından popüler kültür ve kitle kültürü kavramları yerine kültür endüstrisi kavramı kullanılmaktadır. Filmde sunulan popüler kültür, sanal yaşam dahi olsa asıl istenilen ve herkesin sahip olmak için savaştığı hayat gözetleme kulesinden tüm dünyaya sunulmaya başlandığı gün kişiyi ve onun ritüellerini bir kültür endüstrisine dönüştürmektedir (Adorno, 2009: 90). Aslında “Truman Show” filminden sonra büyük yankı uyandıran, Türkiye ve farklı ülkelerde yapılan gözetlenme evleri yarışmaları, endüstrinin ne büyük ses getirdiğinin örneklerini teşkil etmektedir. Ayrıca bu gözetleme evleri reklamın aslını barındırarak diziler ve filmler arasında devreye giren birçok reklamı seyri hiç bitmeden süre getirerek endüstrisini devam ettirmektedir.

Tüm dünyada, yaşayan canlılar olarak, sürekli halde bir gözetlemeye maruz kalınmaktadır. Gözetlenme pratikleri, araç ve gereçleri, büyük çapta gelişti ve her küçük kargaşa ya da probleme karşı koruma icadı oldu, artık mahremiyet de ortadan kalktı ve aslında sürekli gözetlenme hissiyatından dolayı bazı paronayak ve psikolojik davranışlara da sebep oldu. Büyük dünya ve içinde yer alan bu küçücük gözetim pratikleri toplum hayatında kontrolü sağlayan minik gereçler olarak var oldu ve büyük biraderler için ülke kontrol aracı görevinde yer aldı. Yapılan tüm gözetim gereçleri

lkeler çapında kontrol ve polemiklerin önüne birer yaptırım olarak çıktı. Örneğin komikte olsa birçok insan gözetlendiği hissi ile bilgisayarlarının kameralarına bant ve benzeri gereçlerle engel oluşturmaya çalışmaktadır. Türkiye’de birçok evde bu ve benzeri örneklere zaten şahit olunmakta ve bu işlev kontrol amaçlı, mahremiyeti koruma amaçlı bireyler tarafından yapılmaktadır.

Günümüz toplumu sorgulamadan kabullenme evresini yaşamaktadır. Birçok yaşamsal işlevde, amaç sonuç yerine kabullen kavramı yer almaktadır. Truman Show filminde de filmin arkasında yer alan tüketim toplumu bu kabulleniş ve önüne sürülen tepsiyi hiç dizginlemeden önüne çekmenin görsel şölenini sunmaktadır.

Sinema kurgunun ortaya çıkışıyla, çekimlere ayırma işlemine bilinçli hale getirerek anlam yaratma aracına dönüşmüştür. Yarattığı anlamı sunmak için ise, kamerayı kullanmaktadır. Kamera bir ifade aracı olarak sınırsız özelliklere sahiptir. Her yöndeki her türlü hareket, kameranın gözü tarafından kaydedilebilir. Kamera her yere girebilir, her şeyi gzetleyebilir ve izleyiciye sunabilir. Kameranın bu sınırsız özgürlüğü onu modern çağın en gelişmiş “Panoptikon”u haline getirmektedir. Jeremy Bentham tarafından ilk olarak mimari yapı şeklinde düşünülen ve “Merkezi Bir Gözetleme” şeklinde değerlendirilebilecek Panoptikon giderek teknolojik bir hal almaya başlamaktadır (Lotman, 2012; 10).

Filmdeki göstergelerin, izleyiciyi bir şeyleri sorgulamaya ve gerçeği bulmaya ittiği gibi, özdeşleştikleri film karakterini de filmsel meknda ki gerçekliği sorgulamaya ve elde ettiği göstergeler aracılığıyla gerçeği bulmaya yönlendirmiş olduğu belirtilebilir.

Karşılaştığı göstergeleri değerlendiren Truman sinemasal meknda gerçekliği sorgulamış ve gerçeğe ulaşmıştır. Ancak gerçek dünyanın çok daha karanlık ve kötü olabileceği filmin son sahnesindeki kapının öbür tarafının karanlık gösterilmesiyle simgelenmiştir. Oluşturulan gerçekliğin en büyük göstergesi yapılan dev stüdyonun kendisidir. Bu yapay dünyadaki her şey aslında gerçekliğin oluşturulmasına dair göstergelerdir. Bu dev stüdyo izleyen için Panaptikon’un ta kendisidir. İşlevseli ise; kişiler, hayvanlar, nesneler, mekânlar, davranışlar, söylemler, Ay, Güneş, hava şeklindedir.

Bütün gereçler, gerçekliği oluşturan göstergeler olarak değerlendirilebilir. Oluşturulan bu gerçekliği aktarmak için kullanılan binlerce kameranın her biri

gerçekliğin gözetlendiğine dair göstergeler şeklinde yorumlanabilir. Yine daha filmin ilk sahnesindeki kaçınıcı gün olduğuna dair görüntüye gelen yazı yaklaşık otuz yıldır yapılan büyük bir gözetlemenin göstergesidir. Yapay dünyadaki sistemin gerçek dünyadaki gibi işleyememesi ve bazen aksaması, Truman'ı gerçekliğe sorgulamaya itmiş ve babasını görmesiyle bu sorgulama yoğunluğa ulaşmıştır. Bu açıdan “baba” Truman'ı gerçekliği sorgulamaya iten temel gösterge olmuştur. Onu kendi gerçekliğinden mahrum bırakmaya çalışan her türlü söylem, davranış, olay ve olgu filmsel mekândaki engelleyici göstergelerdir, şeklinde bir vurgu yapılabilir. Truman'ın kendi gerçekliğini sorgulayarak, her türlü engelleyiciyi aşmasını sağlayan temel gösterge Sylvia'dır. Çünkü Truman gözetlendiğini anlamaktan ziyade Sylvia'ya ulaşma isteğinde olduğu için farkında olmadan gerçekliğe ulaşmıştır. Babanın ortaya çıkışı onun bu isteğini tamamen arttırmış ve Tanrı'nın izniyle ki filmde Tanrı'yı simgeleyen Christof'tur; Truman, gerçeğe ulaşmayı başarmıştır. Truman kapıdan çıktığında televizyonda onu izleyenler gerçek dünyaya adım attığı için çok mutludur. Onlar da gözetlenmenin paranoyasını yaşadıkları için biryandan onu gözetlerler bir yandan da onunla özdeşleşip gerçeğe ulaştığı için sevinirler. Böylece, filmsel mekândaki bu insanların, dolaylı yoldan modern insanın içinde bulunduğu gerçeklik sorgulamasını simgelediği sonucuna ulaşılabilir (Gültekin, 2016; 18).

Bahsedilen bu filmde, gözetlemenin, gözetleyenin ve izleyicilerin profili gerçek hayatla birebir bağdaşmaktadır. İzleyicilerin ve film aktörlerinin gerçek hayata adım atmasıyla gözetlemenin kamera önündeki seyirci oyuncu ilişkisi bitmiştir. Fakat seyircileri de sürekli halde izleyen bir teknolojik kontrolün bulunması gözetlemenin ve mahremiyetin kayboluşunun göstergesini oluşturmaktadır. Bu noktada, sosyal yaşam profillerinin sürekli halde gözetime maruz kalması ve bundan kaçışın olmaması aslında, gözetim toplumunu imgelemektedir. Bu durum mahremiyet ihlali tartışmalarına sebebiyet verse de, düzeni sağlayan araç başlıklarını da beraberinde getirmektedir. İncelen filmde; gözetlenen toplum, gözetim pratikleri, mahremiyetin kayboluşu gibi imgelemeler, gerçek hayatta sürekli halde maruz kalınan gözetim pratiklerine dikkat çekmektedir. Marx için gözetim, emek ve sermaye arasındaki mücadelenin bir çeşit unsurudur (Foucault, 2000: 220). Film örneği de bu unsurun bir parçasını ve konusunu oluşturmaktadır.

Günümüzde toplumu, kargaşa olmadan bir çatı altında toplamak, yeni nesil projelere destek sağlamak, endüstriyel gelişime zemin olmak adına sermayeye hizmet etmektedir. Güç ve sermaye de tarihten günümüze, iktidar gibi büyük güçlerin elinde barınmaktadır. İkinci film olarak çalışmaya katkı sağlayan “Devlet Düşmanı” büyük gücü simgeleyen ve yönetimini sağlayan büyük güce örnek teşkil etmektedir.

2. GÜVENLİK GÖZETİM ve MAHREMİYET BAĞLAMINDA GÖZETİM “DEVLET DÜŞMANI (ENEMY OF THE STATE)”

Vizyon Tarihi: 1999

Yönetmen: Tony Scott

Oyuncular: Will Smith, Gene Hackman, Jon Voight, Regina King

Konu: Amerika’da otoritenin ele geçirdiği yapıyla ve yapının korunmasıyla ilgili şahsi yapının kamusal faaliyet bireyselliği için yapmış olduğu yasa dışı işlemlerden kişileri çıkar amaçlı nasıl tehlikeye sürüklediğini gösteren bir senaryoyu gösterime sunmaktadır. İktidarın bireysel çıkar amaçlı işlediği cinayeti, kaydeden doğa araştırmacısı Daniel Zayitz’in peşine düşen istihbarat servisi kişi haklarını teknolojik gereçlerle nasıl yok ettiğini izletmektedir. Şans eseri kaydı fark eden Zayitz istihbaratın peşine düştüğünü anlayarak kaydı kopyalar ve bir gazeteci ile iletişime geçer. Takip edilen Zayitz kaçış esnasında eski arkadaşı ve aynı zamanda avukat olan Robert Dean ile karşılaşır ve Dean’in istemi dışında yasa dışı kayıt himayesine geçer. Hükümet ajanları kovalamaca esnasında tüm gözetim araçlarını ve otoritesinin vermiş olduğu yapıyı kullanarak insan haklarına aykırı bir koşuşturmaca yaşar ve bu takip sonunda Zayitz’in can vermesine sebep olur. İktidar aygıtları kaydı bulamamaları üzerine tüm kamera sistemlerine hükmederek kaydın Dean’e geçtiğini fark eder ve yasadışı aynı zamanda mahremiyetin ihlalini otorite kapsamında kullanarak Dean için ailesel ve çevresel faktörlerde zor bir dönemin başlamasına sebep olurlar. Aksiyon ve politikayı içeren filmde büyük oranda “Big Brother” faktörü ve gözetimin olgusal süreçleri dikkati çekmektedir. Bir diğer göze çarpan önemli faktör ise; iktidar eksenini etrafında gözetime maruz kalma ve mahremiyetin bu güvenilir yapı tarafından nasıl kullanıldığı yönündedir.

“Güvenliği sağlamak adına özgürlük kısıtlanamazken gözetim, güvenlik ve kontrolü birlikte yürütebilmektedir. Fakat mahremiyet noktasında güvenlik için yıkılması gereken bazı duvarları yıkmayı gerektirebilir. Film detayında bir slogan mahremiyete çağrışımı şöyle dile getirmektedir: Benim evime girmeye asla hakkınız yok!”

“Güvenliğimizi sağlayan birçok etmen aynı zamanda güvenliğimizi tehdit ediyor olabilir, elbette kullanan güç bu durumu belirlemektedir.”

Teknolojinin gelişimiyle paralellik sürdüren izleme ve gözleme araçları tüm hayatımızda varlığını kabul ettirmektedir. Bu kabulleniş öyle ki artık bu araçları gözlerimiz görmez kulaklarımız işitmez halde toplum adına kontrol için kullanılmaktadır. Bu noktada mahremiyetin yok oluşu ve aynı zamanda ne denli özgür kalabildiğimiz soruları gelmektedir.

Günümüz teknolojisi birçok yönden devlet yönetiminde özel yer edinmiş olsa da değişen dünya içinde büyük risk etmenlerini de beraberinde getirmektedir. Devlet Düşmanı filmi de tam bu noktada eleştirileri doğru oklar üzerinden yapmamıza ve bakış açımızı olabildiğince genişletmemize yaramaktadır.

Asıl sorgulanan ve temel olan kavramlar: Liberal Yönetim- Ulusal Güvenlik- İletişim Özgürlüğü- Özel Hayatın Yok Oluşu- Mahremiyetin Kayboluşu- Telefonların Dinlenmesi- Yükselen Binaların Mahremiyeti Yok Ediş- Yasaların Güvenirliliği Olmayan İnsanları Kollamadığı- Ulusal Denetim- Uydu- Rakamlarla Kurulan ve Kurgulanan Dünya şeklindedir.

2.1. Ulusal Güvenlik ve Mahremiyet

“Ulusal güvenlik, aile içi faaliyet, yıkıcı faaliyet ve yabancı istihbarat gibi tanımların çarpışıklığı ve yönlendirmesi bu gözetimin yasaya aykırı şekilde kullanımına sebep olmaktadır” (Matterlart, 2012: 90). Peki, yukarıda tanımlandığına göre ne denli ulusal güvenlik sağlanabilmektedir. Gereken işlevler çıkarlar uğruna mı sarf edilmektedir yoksa gerçekten kavram niteliğinde değer yargılarının işlevselliği mi sağlanmaktadır?

Günümüz teknolojisi ulusal güvenlik için toplumsal-siyasal-iktidar- yönetsel ve toplumsal kargaşa gibi oluşumların önüne geçmekte ciddi potansiyele sahiptir. Bu

teknoloji ise; büyük devlet güçlerinin yani büyük biraderlerin kontrolünden geçmektedir. Her geçen gün içinde tüm canlılar ve doğa gelişen teknolojisi sayesinde sayısal kodlardan ibaret olmaktadır. Yapılan tüm kontrol ve güvenlik işlemleri gözetimin elinden geçmektedir. Dünya çapında yaşanabilecek en küçük çapta bir kaos için uydu gözlem yöntemleri kullanılmaktadır. Uydu gözetimi, beraberinde mahremiyetinde ortadan kalktığı sorunsalını ya da özgür olmadığımız ve sürekli izleniyor olduğumuz sorunsalını da beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda, devletin kontrol mekanizması kolluk kuvvetleri ve sivil toplum kuruluşları gibi dernek, işletme ve resmi kuruluşlar ulusal güvenlik için sabit noktada yer almaktadır. Yanı sıra işletmeyi ve düzeni sağlayan robotik kollar da gözetimde kameralarda sağlanmaktadır (Lyon, 2013: 177).

Bu konuda gözetim kapsamı dünya çapında her şey ve her nokta üzerinde kısıtlama ve kontrolü elinde tutmaktadır. Gelişen dünya ise; bu pratikleri daha da üst seviyelere taşıırken boyutsal olarak daha küçük fakat işlevsel olarak çok daha büyük gözetim pratikleri tasarlamaktadır. Küresel boyutta gözetim teknolojinin pratiklerini insan dehasıyla birleştirerek hüküm süren teknoloji “Big Brother” rolünü eline almaktadır. Küresel gözetim ise; ABD, Rusya, İsrail, Çin gibi büyük devlet pratiklerinin stratejilerinden sorulmaktadır. Bu gözetim hali de uluslararası değil uluslar üstü bir kast içinde gerçekleşmektedir. Dünya üzerinde oluşabilecek tehlike ve zararlı yönelimlere kontrol mekanizmasını oluşturan gözetim uluslar üstü stratejiler içinde büyük güçler tarafından kontrol edilerek tüm dünya hâkimiyetini sürdürmektedir.

Sonuçlar durumlara göre farklılık arz etse de milletler üstü gözleme işlemi her kesimde boy gösterebilmektedir. Bu nedenle, polis eğitim ağlarının, yasa dışı davranış sergileyen kanunsuzluk durumlarını üst düzey gelişmişlikleri kullanarak yapılan durumları bunun beraberinde faaliyette olan iş yerlerinin, bireysel alıcı datalarına sahip olmak nedeniyle yarış içinde olduklarını ve alıcıların arz talep teşhisini araştırmak için üst düzey malumat teknolojilerini kullandıklarını gözlemlemek mümkündür (Lyon, 2013; 194).

Gözetim pratikleri Devlet Düşmanı filminde olduğu gibi idari denetim üzerinden organize edilmektedir. Film kıyaslaması yapıldığı zaman kameraların nasıl bir teşkilat düzenine sahip olduğunu ve idari yapı içinde siyasi üstünlüğün nasıl kullanıldığını

gözler önüne sermektedir. Türkiye ya da diğer devlet politikalarında gözetim araç ve gereçleri yanı sıra bu iktidarın kullanım pratiklerini idare edebilenlerce ne yönde kullanılabildiğini düşündürmektedir. Türkiye’de denetim kolları aşağıdaki gibi plan ve düzen içinde olsa da asıl olan bir göz var ve bu göz tüm denetimi kontrol edebilecek noktada yetilere sahiptir.

Genel ve kavramsal çerçevede: idari kolluk kuvvetleri kamu düzeni adı altında devletin, kişilerin ve hukukun başrolü; ülkemizde polis, jandarma, korucu, güvenlik amirleri, anayasal ve askeri düzenlemeler üzerinden donanım sağlamaktadır.

İdarenin denetlenmesi: hiyerarşik denetim, dış denetim, siyasi denetim, kamuoyu denetimi üzerinden karşılık bulmaktadır.

Sivil gözetim denetimi: kurum ve kuruluşlarca sağlanmaktadır.

İdari yapıda boşluk ;

THOMAS(jon Voight):

-Ben neler gördüm.

-Serbest kalan katiller gördüm, çünkü görgü tanığı bir alkolikti.

-Cinsel taciz yapanları gördüm, hiçbir şey yapamadı. Çünkü kurban telekızdı.

-Güvenilirlik; yasaların önünde geçerli olan tek şey budur.

Kamera, ses kayıt cihazları, takip cihazları, dinleme istasyonu ulusal denetim sistemlerinin bütün dünyayı dinleme ve izleme yöntemi var. Fakslar, telefonlar vs. bütün teknolojik cihazlar sayesinde kontrol ve gözetim altındayız. Her çıkan ses daha havada iken uydu takibiyle kodlara ve sinyallere dönüştürülmektedir. Bu çerçevede “Big Brother”; hükmü süren yapı ve idariden sorumlu rolü üstlenmektedir.

Bunun yanı sıra gözetimin özel elden yönetildiği kurum ve kuruluşlarda mevcuttur. Bu kurumları sivil gözetim kuruluşları meydana getirmektedir. Türkiye de yeni dönemlerde baş gösteren bu kavram akademik kadroda da yeni yer edinmektedir. Sivil gözetim kavramı toplum yararına kurulma amacı gütmesi sebebi ile demokratik denetim ya da sivil denetim şeklinde de ifade edilmektedir.

“Devlet Düşmanı” filminde de Will Smith (Robert Clayton Dean) bir şirket avukatı rolünde iken yasaların adaletlice dağılımını sağlama yolunda büyük yol kat

etmek, kayıplar vermek zorunda kalmıştır. Sivil kuruluşlar adaletin izinde vereceği açılımlarla birçok yönden sürece dâhil olabilmektedir. Günümüzde de kolluk kuvvetlerinin yanı sıra birçok sivil gözetim sayesinde süreçler tamamlanabilmektedir. Bu noktada çevresel sivil gözetimin yanı sıra kolluğun da sivil gözetiminden bahsetmek mümkündür ki; bu sayede oluşabilecek yolsuzluk kayıtlarının da önüne bir duvar örülebilmektedir. “Devlet düşmanı” film sahnelerinde ve vurgulanan temasında, dikkat çeken “Big Brother” rolünde yer alan çoğunluğun içinden bir kişi ve o kişiye bağlı kolluk kuvvetleri tarafından yapılan büyük suiistimal sivil kurum ve kişilerce önlenebilmektedir. Günümüzde de yeni yeni toplumsal projelerle kalkındırılan bu kuruluşlar iktidar ve siyasi yolda hem halk için hem de yönetim için edinimlerde bulunmaktadır.

Kolluk kuvvetleri ve aynı zamanda otoritenin sürekli halde sivil birimler üzerinden izleme faaliyetleri yürütmesi sivil gözetimi oluşturmaktadır. Bu noktada gözetim ve sivil gözetimi sağlayan bireyler ya da gereçler sürekli halde bir kontrol gücü grubu oluşturmakta ve bu sayede izlenilebilirlik süreçleri aktif tutmaktadırlar. Bununla birlikte; gözetim gereçlerinin giremeyeceği ya da kontrolü kuramadığı nokta ve ambiyanslarda sivil gözetim varlığını sürdürmektedir. Burada herhangi bir hesap verme güdüsü bulunmayan kontrolü mümkün kılma noktasında işlevini sürdüren kolluk faaliyetleri sürekli kapsamlı izleme aksiyonlarını sürdürmektedirler. Anayasal faaliyet ve toplumsal düzen kurgusu için varlığını sürdüren bu uygulama denetime fazla maruz bırakılmamasından ötürü de düzene karşı tehditsel içerikler de taşımaktadır. Sonuçta bu kurumlar ne kadar kontrol gücünü içerden yürütme ve bireysel model izleme konusunda uzman olsalar da faaliyet bağlamında adını kötü kavramlar içinde barındırabilecek farklı deneyimlemelere sebep olabilmektedir. Elbette bu noktada etik ve ahlaki çözümleme sorunsalı da dile gelmektedir. Sonuç itibari ile sivil gözetim verilerin sağlanması ve gizlilik politikası içinde var olanı yürütmek düzeni sağlamak açısından büyük projeler ve konumlara denk gelmektedir (Demirel, 2006: 106).

Ulusal güvenlik tuzağı, uydu bağlantıları evrende bulunan her ses ve detayın büyükler tarafından sürekli kayıt altında olması korunuyor olma ihtimali yanı sıra gözetimin uyguladığı baskı ve güvensizliğin de seyretmesine sebep olabilmektedir.

BRILL(Gene Hackman):

-Hükümet 40'lı yıllardan beri bütün telekomünikasyon sistemini kontrol ediyor.

-Her şeye ulaşırlar, banka hesaplarını ele geçirirler, telefonları dinlerler, bütün dünyayı kontrol ederler dışarıda yepyeni bir dünya oluşuyor.

-Daha iyi olsa bari...

Tüm telekomünikasyon sistemini yöneten ve kayıtları elinde tutan birim devlet sahibi kesimi simgelemektedir. Ele geçebilecek tüm bilgiler onların gözetim ve kontrolünden geçmektedir. Yapacağımız tüm araştırmalar ve bu araştırmaların uygulamaları yönetici rolünden izin aldığı sürece uygulanabilirliği kabul görmektedir.

Günümüzde kullanılan iletişim ve teknoloji modeli MOBESE'lerle ve güvenlik ağlarıyla kontrolü ve kaosu önleme çalışmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Devlet düşmanı film sahnelerinde de olduğu gibi kontrolü elinde tutmak isteyen “Big Brother” yan rolü tüm MOBESE ve güvenlik sistemini yine o güvenlik ağı içinde yer alan köstebeklerce kontrol etmeye çalışmaktadır. Ayrıca burada yapılan şahsi itibarı için standart vatandaşın bile ölüm endişesi göze çarpmaktadır. Film sahnelerinde yaşanan takip ve kovalamaca nereye kaçarsak kaçalım sürekli izlendiğimiz ve büyük gözlerden kaçamayacağımızın senaryosunu çizmektedir.

BRILL:

-Yıldızları seyreden teleskoplarla baksan yukarıdan bize bakan yüzlerce casus uydu görürsün.

-Sınıf sınıftır.

-Eskiden telefon hattına bir verici koyardık.

-Şimdi uydu bütün konuşmaları daha havadayken yakalıyor.

Gözetim ve kontrol işlevinde; iletişim, GPS takip, ses kayıt analiz, MOBESE, kameralar, uydu takip noktaları, vericiler, internet, sosyal ağlar, dijital oyunlar, televizyon- bilgisayar- telefon kameraları... gibi güvenlik ve tedbir amaçlı bazen de siyasi ve para kaynağı amaçlı kullanılan birçok gözetim pratiği kullanılmaktadır.

Bu yeni nesil gelişmişlik, hem gözetimde daimlik sağlaması hem de suç ve suçluya ilişkin bilgi üretim evresinde çok değerli bir altyapı sunmaktadır. Güvenlik ve temkin nedeniyle kullanılan MOBESE'leri bir kısım görevleri bulunmaktadır. “Devlet Düşmanı” MOBESE'lerin kontrol gücünü ve takip cihazlarının yüceliğini sergileyen senaryosuyla bu noktada dikkat çekmektedir. Film örneğinin teşkil ettiği sorunlar ve yararlar kapsamında incelendiği takdirde, Türkiye’de bazı kapsamlı uygulamalarla hem gözetim pratiklerini kullanmakta hem de oluşabilecek suça yönelik arz ve talebin

düşmesini sağlamaktadır. Türkiye’de kapsamlı bir proje ile MOBESE sistemi devralınmaktadır ve İstanbul şehirleşme, hızlı kentleşme, fazla nüfus bünyesi ile projede başı çekmektedir.

MOBESE’ler en kapsamlı şekliyle Türkiye’de İstanbul metropol şehrinde uygulamaya alınarak birbiriyle bütünleşmiş 8 ayrı uygulama içinde ses getirmiştir:

1) Komuta Kontrol Merkezi: Toplumsal anlamda yasal düzen amaçlı ihtiyaç duyulabilecek her çeşit olgunun toplandığı ve alandaki güvenlik ekiplerinin oryantasyon sağladığı bir ana birimdir. Kamera takip yetkilileri ve polis telsiz cihazı kanal sorumlularının görev yaptığı bir alandır. Buradaki büyük monitörlerden kentteki MOBESE kameralarından gelen aktif görüntüler izlenmekte ve duruma göre güvenlik ekipleri yönlendirilmektedir.

Komuta merkezi “Devlet Düşmanı” filmi için başrolü çekmektedir. Filmde bu sayede teorik ve hızlı biçimde yasal olmayan süreçler örtbas edilebilmekte, kameraların kontrol komutasına anında müdahale edilerek kovalamaca kontrol alınabilmektedir. Türkiye’de kullanımı her ne kadar film örneğinde yer alan kapsam ve hızlılıkta seyredemese de bugün MOBESE’lerin kapladığı alan sayesinde kovalamacaya gerek bile kalmamaktadır.

2) Bölge Görüntüleme Sistemi: Kentin belli başlı yerlerinde konumlandırılan MOBESE kameralarından oluşan sisteminin en bilindik ismidir. Şehri “24 saat gözlemleyen kameralar” şehirdeki her türden kanuna aykırı olayda, toplantı ve gösteride hüviyet tespitinde kullanılmaktadır. Başkaca, MOBESE merkezine yerleştirilen kablosuz sistem ve polis helikopterine yerleştirilen alıcı aracı ile helikopter üzerindeki kamera görüntüleri de kumanda kontrol birimine yönlendirilmektedir. MOBESE kameraları ile 40 km çapın yarısı kadar bir alandan komuta kontrol merkezine görüntü iletmektedir.

Film örneğinde izlenebilen birçok sahnede yukarıda belirtilen görüntüleme sistemi kullanılmaktadır. 1996 yapımı olan film içinde izleme aracı olan helikopter sistemi günümüzde “drone”lar sayesinde çok daha pratik ve hızlı yöntemlerle yapılmaktadır. Kontrol gücü çok daha basit şekilde sağlanabilmektedir. Kameralar bu araçlar sayesinde tüm gökyüzünü kaplamaktadır.

3) Araç İzleme Sistemi: Polis araçlarının, matematiksel harita üzerinden takip edilmesi ve oryantasyon için geliştirilmiştir. Polis araçlarının bulundukları birimlerden elde edilen veriler, suç çözümünde kullanılmaktadır. Böylelikle şehir genel bazında suç haritaları oluşturulmaktadır.

Aynı zamanda bu suç haritaları belirlenen noktalardan da takip edilmektedir. Asayişten sorumlu birim tarafından bu noktalar kayda alınmakta, herhangi bir kaos ortamında müdahalelerde bulunulabilmektedir. Filmde de görülebileceği üzere suç haritasına bağlı 24 saat takip altında olan bir suç mekanı, büyük güçlerin elinde tuttuğu mekanda başrol tarafından afişe edilmiştir. Gerçek hayatta elbette bu suç mekanları afişe edilmeden (suç kanıtı taşıyana kadar) herhangi bir kargaşaya meyil vermemesi adına kontrol altında tutulmaktadır.

4) Mobil Araç Sorgulama Sistemi: Araç içi akıllı cihaz ile başlamış olan sistem, ilerleyen teknolojiyle elde taşınabilir akıllı cihazlar ile daha da geliştirilmiştir. Sistem yardımıyla motorlu ve yaya ekipler çok az bir sürede araç ve adres araştırması yapılmaktadır. Resmi ve sivil elbiseli güvenlik yetkilileri cep telefonu büyüklüğündeki bu bilgisayarlarla zanlı gördüğü kişilerin hüviyet bilgilerini denetleyebilmektedir.

5) Nezarethane İyileştirme ve Kontrol Sistemi: Gözaltına alınan zanlının denetlemesi amacıyla polis merkezi nezarethanelerine kamera yerleştirilerek, görüntülerin kayıt altına alınmasıdır.

6) Plaka Algılama Sistemi: Çeşitli suça karışmış olabileceği düşünülen araçların ve tescil, muayene ve ceza gibi sorunları olan araçların plakalarının saptanması amaç edinilmiştir. Kameraların yerleştirilmesinden ve bu kameralardan alınan bilgilerin, otomatik bir sistem sayesinde kontrol edilip, araçlar hakkında veri toplanmasından oluşmaktadır.

7) Mobil Operasyon Yönetim Merkezi: Kumanda kontrol yönetim yerinin 7.5m uzunluğunda bir kamyonu uyarlanma sebebiyle, hareket halinde çalışması sağlanmıştır. Araçta, MOBESE kameraları, uydu haberleşme sistemi, bilgisayar ağı gibi pek çok parça yer almaktadır.

Mobil araçlar sayesinde yakın çevrede takip kontrol imkanı kullanılmakta ve suça anında müdahale imkanı tanınmaktadır. Belirtilen filmde mobil merkez sayesinde kullanım alanını geniş çapta yürüten birçok sahneye yer verilmektedir. Bu araçlar

sayesinde takip kontrol cihazları yakın planda tutulabilmekte ve suç ve suç aşamasına müdahale noktasında hızla yardımcı olmaktadır. Devlet Düşmanı filminde büyük güç tarafından suça yataklık amacı kullanılan mobil gereçlere birçok sahnede yer verilmektedir. Kullanım amacı elbette hızlı ve net çözümler alabilme yönündedir.

8) Emniyet Müdürlüğü Bilgisayar Ağı: Şehrin büyük yerleşim alanı bazında yasaya aykırı durumlar ile ilgili bilgilerin müşterek bir havuzda toplanmasını sağlamaktadır (Güven, 2012: 187-188).

Büyük havuz sayesinde, tüm bilgiler derlenmekte özel ya da genel tüm kayıtlar havuza atılmakta ve gereken noktada tüm iletişim ağı bu projeye hizmet etmektedir. Bugün yasal süreçte takip ve dinleme cihazları sayesinde suç oranlarına müdahalelerde bulunulmakta ve zaruri hallerde mahrem alanlar dâhil olmak üzere müdahalelerde bulunulmaktadır. Havuz ülkeler çapında siber duvarlarla korunarak dış güçlerin müdahalelerinden korunmaya çalışılmaktadır.

Tüm bu veriler, güvenlik ekiplerinin son teknoloji ile donatıldığını göstermektedir. Neoliberal mantığın şehir hayatında yasalara aykırı davranış anlamında öngördüğü riskler istikametinde oluşturulmuş tümleşik gözetleme sistemi, resmi internet sitesinden aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere polisin kanuna aykırı durumlar üzerindeki idareci tutumunu göstermektedir. Sokaktaki zanlının belirlenmesinden, mahallelere göre zarara uğrama tehlikesine yönelik haritaların oluşturulmasına kadar, hepsi değişik birçok parçayla polisin gözetim olanakları olabildiğince genişletilmiştir.

Film çerçevesinde baktığımız zaman gelişmiş ekipmanlar sayesinde filmler boyutunda da sürekli bir izlenme pratiği şehirleşmeyi elinde tutmaktadır. Bugün gelinen noktada suç ve etkenleri bazında sürekli halde izleme pratikleri geliştirilmektedir. “Devlet düşmanı” filminde aslında izleme pratiklerini elinde tutan büyük biraderlerin bunu güvenlik mi? Yoksa tecrübe olarak mı? Kullandıkları dikkatleri çekmektedir. Aslında var olan büyük güç gözler sayesinde kargaşa önlenbilirken aynı zamanda suç örgütü olarak da kullanılabilmektedir. Film bağlamında Türkiye örneğinde ele alınan gözetim pratikleri suç unsurunu engelleme amaçlı kurulmuşken büyük biraderin ortaya çıkan bir hatası sebebi ile üst kaynağın suçlarını örtbas etmeye yardımcı araçlar bağlamında ele alınmaktadır.

Bahsedilen açıda; gözetim birçok noktadan düzenli dünya kaynaklarına hizmet eden araçlar iken, kullanım şekli ve amacı bu pratikleri ve olguyu iyi ya da kötü bağlamda isimlendirmektedir.

Bahsedilen amaçlar ışığında Kevin Haggerty, yeni gözetim son gelişmelerinin tehlike yönetimi, sosyal ayırma ve bu durumların sonuçları anlamında karara bağlanması gerektiği düşüncesindedir. Çünkü tedbir nedeni ile araç ve gereçlerini stratejik bir bölgede yerleştirmek elektronik altyapılar tehlike yönetimine uygun olarak belirli birincilikleri ve uzun vadeli toplumsal, ekonomik ve kültürel tutarsızlıkları ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle haberleşme altyapılarının sağlanması ve detaylı veriye ulaşım hızı tehlike yönetiminde kararlaştırma adımını daha da kolaylaştırmıştır. Tehlike yönetimini kolaylaştıran gözlem becerileri, kişileri ayırır ve onları belli yöntemlere mahkum tutulabilecek tehlike gruplarına ayırır. Dış devletteki uygulama alanlarına göre aynı anlamda geliştirilen MOBESE sistemi ve yasal düzenin bozulmaması, denetleme niteliği oluşturularak yasa çerçevesinin unutulmamasını sağlamak ve suçların bir sözlüğü olabilmesi için yeteri kadar analizin elde bulundurulmasını amaç edinmiştir (Haggerty, 2006).

Kameraların, 7/24 toplumu ve mahrem alanlarını sürekli takip ve kontrol kaydı altında tutan cihazların ne denli güvenilir kaynaklarca kullanıldığı ve kullanım alanının ne kadar güvenli olduğu? Sorusu “Devlet Düşmanı” film senaryosunda vurgulanmaktadır. Bir yandan büyük kontrol ve güven ağı iken diğer bir yandan kontrolsüzlük ve güvensizlik ağını oluşturan teknoloji ve kayıt cihazları toplumsal bir endişe ve etik olmayan işlemlere de gebelik arz etmektedir. Günümüz tüketici toplumu birçok şeyi sorgulamadan kabulleniş ve kendisine sunulan tüm tespitleri evinde barındırma güdüsüne sahiptir. Sorgulayan ve bu kabullenişe ses getirip uyandırmaya çalışan kesim örgütsel şemasına göre yol edinmektedir. Daha çok sivil gözetim bu noktada işlevsellik arz etse de yapay kuruluşlar ya da bireysel çalışmalar duruma yön verebilmektedir. Özellikle teknolojinin uyuttuğu sosyal ağ projeleri küçük de olsa farkındalık yaratmaktadır.

Takip cihazlarını titiz kurallar ağının birleşimi şeklinde değerlendiren açığa göre, takip cihazları kapsamlı Panoptik tahayyülün bir aynası gibi değerlendirilmekte ve

bürokrasi alanında düzene uyan kişilerin üretken bir iktidar teknolojisi şeklinde değerlendirilmektedir.

Gary Marx teknolojik gelişmelerle birlikte gözetim sistemlerinde oluşan ilerlemeleri, kökleşmiş ajanlık veya karşılıklı denetleme gibi suçun önüne geçme alıştırmalarıyla mukayese ederek şu an kullanılan gözetim yöntemlerine “yeni gözetim” (The New Surveillance) anlamını katmıştır. İnsanların geri planda bırakıldığı bu cihaz sistemiyle esas olanın göze görünmek olduğunu dile getiren Marx’a göre, izleyen kameraların tatbikat ve fonksiyonları neticesinde, Foucault’nun Panoptikon çözümlemelerinde anlattığı gibi, izlenebilmeyi komploya çevirmektedir. Zira tebaalarda her anın izlenildiği hissini oluşturan kayıt cihazları nedeniyle bireyler yapacakları her hareketi kontrol altına alma durumu doğurmaktadır (Marx, 2005; 770).

Foucault, hareketleri bilinçli yapmaya çalışma düşüncesini Panoptikon endişesinin bir neticesi olarak düşünür. Devamlı biçimde izlemenin etkisi olan kamera arkasındaki gözü insanların görmemesi bu durumu oluşturan korkunun bir parçasıdır. Kimseye görünmeden görme yetisine sahip olan izleme teknolojisi bu bağlamda Panoptikonun anlayışına çok yakındır. Her an gözetlenme durumunda yer almak, Foucault’nun ifadesiyle; yetkiyi elinde bulunduran kişilerce, kendi kendini yöneten işleyişe sahip olurlar (Foucault, 2000). Bu spesiyaliteyle denetleme yeterlilikleri artan izleme teknolojilerinin yetkiyi elinde bulunduran kişiler için tebaalarını sakinleştirici etki ortaya çıkardığı dile getirilebilir

C. Norris, denetleme bireylerinin bir işareti olarak kapalı devre kamera sisteminin CCTV disiplinin tutuklu evi, üretim yeri ve eğitim kurumuyla birlikte tüm yaşama alanını içine alacak biçimde kapsıyor olmasının en bilindik biçiminin sembolü olduğu düşüncesindedir (Norris, 2003; 249).

İzleme araçlarının bir yerde ifade edici olması “suçla mücadele” ibaresi olduğunu belirten Lyon ise, “suçu kontrol altına almak ve sosyal düzeni korumak için gelen talepler” olarak söylenen ibare yetkili kişilerin sürekli biçimde ele alındığına önem iletmıştır. Lyon’a göre, izleme araçlarının bu şekilde yan yana olarak çok kullanılması izleme ve denetleme düzeneklerinin kişilere etkilerini göstermektedir (Lyon, 2003; 16).

2.2. Gözetim ve Mahremiyet Farkındalığı

Bugün dünya üzerinde milyonlarca gözetim pratiği, sosyal hayat ve özel alanları ihlal ederek evlerin, ailelerin, iyi ya da kötü zamanların kayıt tablosunu tutarak havada kalmayan tüm gizliliği ihlal etmektedir. Günümüzde sürekli gözetlenmek kimine göre ihlal iken kimine göre de maddi gelir kaynağı olarak görülmektedir. Sosyal ağlar ve televizyon üzerinden pazarlaması yapılan gözetim pratikleri birçok insan için mahremiyeti sorgulanmadan afişe edilmektedir. İlerleyen teknoloji ve günümüz modern tüketim algısı geçmişin izinden çok farklı başkalaşımalarla hayat bulmaktadır. Geçmişte ev ve mimari yapılanmalar dâhil olmak üzere mahremiyet algısını açığa vururken bugüne baktığımızda evler, özel yaşam alanları ve mahrem dünya sürekli gözler önüne serilerek oynatılmaktadır. Bu durum kimine göre isteyerek kime göre ise mecbur bırakılarak ya da farkındalığı önlenerek yapılmaktadır.

Uluslararası düzeyde de ülkemizde de kişisel verilerin korunması adına yapılan birçok çalışma ve anayasal düzenlemeler mevcuttur fakat tüm veriler siber teknolojinin tehdidi altındadır. Yapılan ve yayınlanan anayasal düzenlemeler teknoloji karşısında verilerin kaynağını koruyamamaktadır. “Devlet Düşmanı” filminde de izlediğimiz üzere siyasi iktidar içinden bir kişinin adaletten söz ederken can ve mal güvenliğini hiçe sayarak mahrem alanlarda gizli kamera, ses kayıt cihazları ve CPS destekli araç, insan ve ses dinleme cihazları aracılığı ile özel alan işgali yapması kayıtsız işlemlerle bunu yürütmesi mahremiyet ihlalinin en güzel senaryosunu göstermektedir. Günümüzde gözetimin her türlü aracına elektronik mağazalardan ve internet siteleri üzerinden çok uygun paralara sahip olmak kaçınılmazdır. Sadece emniyet ve siyasi oluşumlarca değil toplumsal alanda da gelişen cihazlar sayesinde gözetim sürdürüle gelmektedir.

CARLA(Regina King):

-Düşmanları gözlemek zorunda olduğumuzu biliyorduk. Ayrıca onları gözleyen insanları da gözlemek zorunda olduğumuzu biliyorduk.

-Peki, onları gözleyen insanları kim gözleyecek ya da bizleri gözleyenleri...

-Ulusal güvenlik ve kişilik arasındaki keskin çizgi nasıl belirlenecek?

-Hükümetlerin bu konuda önlemleri neler?

-Güvenliği sağlamak adına özgürlüğü kısıtlayamazsınız yani benim evime girmeye asla hakkınız yok!!!

Şu ana kadar uluslararası alanda birden fazla düzeltmeyle beraber korunan bireysel gizlilik içeren durumlar yenilikler neticesinde çok daha mühim bir duruma gelmiş, Türkiye’deki yasa açığı da anayasamızda 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile doldurulmuştur. Bireysel gizlilik içeren verilerin kayıt altına alınması, işlenmesi ve iletilmesi doğrultusundaki datalar himaye altına alınmıştır. Kanunlarda yer alan 20. maddeye ek olarak 2010 senesinde bireysel dataların korunmasıyla ilgili ek fıkra eklenmiştir. Bireyler gizli tutulmasını istediği dataları hakkında bilgi edinme, datalara ulaşma, bu dataların düzenlenmesini veya ortadan kaldırılmasını isteme hakkı ya da verilerin doğru hedefler uğruna kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Bu datalar bireyin rızası ile kullanılabilir ve yasayla düzenlenebilir. 5237 sayılı TCK’nın 135. maddesi kişisel verilerin kayıt altına alınması ve hassas datalarla ilgili yaptırımlara ayrılmıştır. Türk Ceza Kanunu’nun 136. maddesinde ise dataların yasaya aykırı biçimde ulaşan ve bu verileri dağıtan bireyleri ilgilendiren yaptırımlara yer verilmiş olmakla, 138. maddede ise data sorumlularının dataları ortadan kaldırmaması durumunda sorumlu kişilere uygulanacak yaptırımlara yer verilmiştir (Talay, 2018: 39).

Kişisel veriler ve kişi mahremiyeti her ne kadar yasal süreç içerisinde kontrol altında tutulmak istense de yasal sürecin üstünde olan gözetim patriklerini elinde tutan bir üst tabaka tarafından mahremiyet ve can mal ihlali söz konusudur. Gözetim gereçlerini ve sağladığı imkânları elinde tutanlar ve bunların yanı sıra art gözetim yani; siber teknik gözetimi, yasal olmayan süreçlerden veri elde edebilen hackerlar ve onların da kontrolünü elinde tutan istihbaratlar her geçen gün gelişen teknoloji dolayısıyla tüm evrene hükmetme eğilimi göstermektedir.

2.3. Güvenlik, Mahremiyet ve Özgürlük

The Enemy Of The State var olan yönetim şeklimiz ve araçları üzerinden bir değerlendirme, dünya üzerinde topluluklar halinde varlığını sürdüren devlet ve yapılanmaları tabakalar halinde ayakta durabilmektedir. Bu tabakalar ise elinde bulundurduğu imkânlar ve bu imkânlarını ne yönde kullandıkları noktasında değişim sergilemektedir. Günümüzde bu değişimin öncüsü teknoloji tüm sistemleri elinde ve ayakta tutmaktadır. Gelişmiş teknoloji ve istihbaratına en fazla sahip olan devletlerde yönetimi ve yönetme gücünü elinde tutan grubu simgelemektedir. Gelişen dünya ve

teknolojisine ayak uyduramayan, mali desteği sağlayamayan kesim tabakanın altına düşmektedir. Diğer güçler tarafından bu ülkeler ardıllaşmakta ve yer bulamamaktadır. Sömürge devletleri savaş ve teknoloji olarak ellerine verilen oyuncaklar dışında hiçbir yetki hakkı bulamamaktadır. Açlığın, savaşın ve sefaletin baş gösterdiği birçok ülke gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler arasından seçilmektedir. Bir gelişmiş paradoks vardır ve buna göre güç iktidarın elindedir. İktidarı elinde hazmeden iktidar ortakları da karşısına çıkabilecek ya da kendisi için tehdit oluşturabilecek her güce ve engele karşı koymaktadır.

Büyük güçler Bentham’a ait Panaptikonu büyüterek dünya üzerinde hâkimiyet kuran büyük Panapticon icadına el koymuşlardır. Bu büyük güç sayesinde kişiler ve ülkeler üzerinde finansal, güvenlik, tüketim, sosyal, davranışsal, siyasi, bireysel, psikolojik, çevresel, takip, kontrol, güç, yönetim, idari, paradoksal tüm çevreden kontrol mekanizması dalgası kurmuşlardır. Örneğin filmin başından beri izlenen, kontrol edilen Robert; Brill ve Thomas’ın biri siyasal diğeri “hacker” olarak elinde tuttıkları siyasal büyük siber güç tarafından kontrol altında tutulmaktadır.

Bugün hiçbir işlem boş rakamlardan ya da seslerden ibaret değildir. Günümüzde kalp atışı, ses tonu, mimik ve oturuş gibi birçok açıyla insanlar cihazlar tarafından kontrol edilebilmektedir. Özel yaşam alanları içinde yer alan, televizyon-bilgisayar kameraları, telefon kameraları, güvenlik amaçlı yerleştirilen güvenlik kameraları gibi birçok teknolojik cihaz gerekirse ya da ihtiyaç halinde büyük biraderler tarafından kontrol edilebilmektedir. Aslında evde oturup televizyon izlerken ya da bilgisayar başında işlemler yaparken dahi farkında olmadan izlenme simülasyonuna dâhil olunmaktadır.

Bunun yanı sıra, güvenlik tedbiri amaçlı kullanım imkanı sağlayan kameralar ve teknolojinin gelişimi, emniyet için de büyük yararlar sağlamaktadır. Kontrol amaçlı, kötü güçlerin sivil halka karşı işleyebileceği büyük suçlarda ciddi düzeyde yarar sağlamaktadır. Örneğin; her yıl düzenlenen büyük devletlerarası siber saldırılar ve hackerların geliştirdiği kilit kırma programları sayesinde devletler ulusal güvenlik adına büyük adımlar atmaktadır. Yapılan antrenmanlar devletler için güvenlik açısından büyük veriler ve kontrol desteği sağlamaktadır. MOBESE’ler ve bunun üzerine çıkarılan yasalar sayesinde işlenebilecek büyük suçların önüne geçilebilmektedir.

Verilerin sayısal kodlarla karşılanması ve veri mahremiyeti her ne kadar ihlal olsa da oluşabilecek büyük kaos için kontrolü elde tutmaya da yaramaktadır.

Sosyal medya üzerinden bireysel mahremiyet paylaşımları ise; kişinin kendi arzu ve niyetine göre paylaşılmasından dolayı herhangi bir ihlal içermemektedir. Yapılan tüm paylaşımlar büyük bir kitle tarafından rağbet görmekte ve finansal destek de sağlamaktadır. Burada büyük güç ve mahremiyetten söz edilemese de her biri yine büyük biraderin kontrol mekanizması içinde çarkı döndürmektedir.

Günümüzde gözetim risk ve suç unsurunu en aza indirmek davranışsal olarak da toplumu kontrol altında tutabilmek için MOBESE'ler den ve uydu cihazlarından büyük fayda sağlamaktadır. MOBESE'ler suç oranlarını büyük oranda kontrol altında tutmaktadır. Ayrıca da kentlerde oluşabilecek kaos durumlarında emniyetin kontrolünü kolayca toplamasına yardımcı olmaktadır. Trafikte, sosyal yaşamda giderek artan tüketici bünye tüketim kaynaklı suç oranında da artışa neden olmaktadır. Sürekli devriye gezen emniyet amirleri yerine her yerde gezen gözler bu toplumda artış ihtimali yüksek olan suç oranını da kontrol edebilmektedir. Yeni yasayla gelen trafikte emniyet kemeri takmama ya da kırmızı ışık ihlali için caydırıcı cezalar uygulanması MOBESE'ler sayesinde kontrol altında tutulmaktadır. Ayrıca yaşanabilecek suç oranlarındaki artışında kontrolü yine her yerde gezen gözler sayesinde sağlanmaktadır. Örneğin; filmin birçok sahnesinde takip, MOBESE'ler sayesinde kameralar sayesinde yapılarak sürekli takip sağlanmaktadır. Ayrıca kullanılan teknoloji ve takip sistemi sayesinde havadan ve karadan direk müdahale imkânı bulunmaktadır.

Türkiye'de birçok teknolojik kayıt, cihaz ve araç ülke menşesinde üretilmemektedir. Bugün ASELSAN, SASAD gibi birçok elektronik ürün geliştirme ve yönetme faaliyetinde olan sanayi kuruluşu parça olarak gelişmiş ülkelerden kaynak veri sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin sanayi kuruluşları yanı sıra teknolojileri de ciddi ilerleme kaydetmektedir. Günümüzde Türkiye'de kullanılan birçok savunma aracı farklı ülke menşei olarak üretilmektedir ki durum gelişen takip ve kontrol mekanizmasının da kabulü anlamına gelmektedir. Bu durum gelişmemiş ülkeler için hiçbir otokontrol gerektirmeden sadece baskı ve sömürü aracı ile sağlanırken, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için uzlaşma yönlü çalışılmaktadır.

Film örneğinde de yaşanan sahnelerde kullanılan, takip kontrol cihazlarının hepsinin geçmişi yıllar öncesine dayanmaktadır. Türkiye’de de üretimi ve gelişmişliği süregelen MOBESE’ler, gün geçtikçe daha geniş alanlarda faaliyet göstermektedir. MOBESE kameraları, bazı başlıkların medyada yer almasını sağlarken suç oranı artışında grafiğin yükselmesine de sebep olabilmektedir. Tabi ki bu durum MOBESE’lere ya da gözetime bağlı tek bir sebepten ötürü dillendirilemez. Ülkelerde demografik artış ya da azalış, toplumsal refah seviyesini artış ya da azalışı, işsizlik-sosyal ya da tüketim toplumunun artışı ya da azalışı gibi birçok faktör de suç ve risk oranını kaos ortamını paralel düzeyde etkilemektedir.

Türkiye MOBESE kullanımında bazı veriler elde ederek gözetim olgusuna toplumsal bir ivme kazandırmak istemiş. Bu safhada, MOBESE uygulamasına geçilen bazı illerden suçlu ve risk oranlarında ki düşüş ya da caydırma politikası derlenerek bazı gazeteler tarafından, başlıklar haline kategorilendirilmiş. Başlıklara bakıldığında; her ne kadar mahremiyet ve gizlilik dikkati çekse de, noksan sayılsa da yaralı bir uygulama faaliyeti olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Aşağıda örnekleri verilen gazetelerde gözetime verilen bazı başlıklar dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu kapsamda, örnekleme film örnekleri üzerinedir. Yukarıda ele alınan devlet düşmanı filminin bazı sahnelerinde de yer verilen MOBESE örnekleri, aşağıda yer verilen gazete başlıkları bağlamında ele alınabilir. Verilen başlıklar, aslında gözetime toplumsal yönden nasıl isimler verildiğini örneklendirmektedir.

MOBESE kameraları ile suç arasında kurulan dolaysız ilişkide kameralar, aktif ajanlar olarak kodlanmaktadır. Zira çoğu haber başlığında izlenen alanlarda vuku bulan olaylar aktarılmaktadır. “MOBESE ekranında suç manzaraları” veya “Kamerada suçlu var” gibi risk unsurunu daha net ifade eden başlıklar suçun yaygınlığı bilgisini pekiştirmekte izlenen alanları “tekinsiz” kılan anlamlar içermektedir” (Güven, 2012: 191-192).

Türkiye’de MOBESE’lerin gözetleyici özelliklerinin Hürriyet ve Sabah gibi ulusal gazeteler tarafından şu temalarla konu edilmektedir:

Gözetim uzamının genişletilmesi olarak:

MOBESE iş başında (Hürriyet, 10 Kasım 2005), MOBESE gördü (Hürriyet, 1 Nisan 2006), Ankara, BBG evi gibi olacak (Sabah, 8 Şubat 2010), İstanbul’un gözü MOBESE merkezi (Sabah, 18 Ekim 2010), Kaza yerinden kaçtı ‘şehrin gözü’ yakaladı (Sabah, 21 Şubat 2010), Ankaralı MOBESE sistemini sevdi (Hürriyet, 28 Ekim 2010), ‘Kameralı gözetim’e tam onay (Sabah, 2 Ocak 2010).

Önleyici bir aygıt olarak:

Erdoğan: MOBESE suçluların korkulu rüyası olacak (Hürriyet, 18 Haziran 2005), Gebze’de suçlar MOBESE sayesinde azaldı (Hürriyet, 30 Nisan 2009), MOBESE suçu azaltacak (Hürriyet, 24 Temmuz 2010), MOBESE ihlalleri azalttı (Hürriyet, 13 Ağustos 2011) , Teknoloji sokaktaki suç oranını düşürdü (Sabah, 9 Ekim 2010), Trafik suçuna MOBESE freni (Hürriyet, 3 Mart 2011

192 Yasallık uzamının genişletilmesi ve adalet sağlayıcı olarak:

Seri hırsıza naklen gözaltı (Hürriyet, 9 Kasım 2005), Bombacıları MOBESE avladı (Hürriyet, 22 Ağustos 2006), Hırsız MOBESE kamerası yakalattı (Hürriyet, 12 Mayıs 2007), Kar maskeli gaspçıları MOBESE tespit etti (Hürriyet, 26 Şubat 2007), Yankesici MOBESE’den kaçamadı (Hürriyet, 26 Kasım 2009), Dilenciler MOBESE’ye yakalandı (Hürriyet, 29 Temmuz 2009), Hırsızlar MOBESE kameralarına yakalandı (Hürriyet, 21 Mayıs 2009), Tekirdağ’da MOBESE’ye takılan kurtulamıyor (Hürriyet, 14 Mart 2009), Kamerada suçlu var (Sabah, 23 Kasım 2010), Kapkaç anı MOBESE’de (Hürriyet, 2 Nisan 2010), Motosikletli kapkaççı MOBESE’ye yakalandı (Hürriyet, 23 Ağustos 2010), MOBESE’den kaçamadılar (Hürriyet, 8 Aralık 2011), Hırsızlar MOBESE’ye yakalandı (Hürriyet, 11 Temmuz 2011), MOBESE’lendiler (Sabah, 18 Ekim 2010), MOBESE’de tiryaki avı (Sabah, 31 Aralık 2010), Esnaftan kurtuldu MOBESE’ye takıldı (Hürriyet, 28 Aralık 2011), MOBESE ekranında suç manzaraları (Hürriyet, 14 Ocak 2011)

Verilere göre, kameralar ya da gözetlen gözler bir yönden kayıt cihazları ve kontrolü sağlayan araçları, suçu önleyici aygıtları oluştururken diğer taraftan suç oranı artışına sebep olan araçlar tartışmasını ortaya atmaktadır. Başlıklara bakıldığı zaman gözetlenen toplumun, toplumsal düşüncelerini ve gözlerle karşı ne tür fikirler barındırdıklarını ortaya koymaktadır. Film değerlendirmeleri de aslında, sosyal bakışta bir cihaz olarak her yerde toplumu izleyenlerin arkasında ne tür bir siyasal yapılanma olduğunu; “Bu yapının iktidar bağlamı mı? Yoksa sosyal bağlamda mı?” kontrol altında tuttuğunu sergileyen modeli gözler önüne sermektedir.

MOBESE’nin suç oranlarında artışa sebep olması, yeni nesil güvenlik yetkilileri doğrultusunda denetleme kameralarının suçu şehri denetlenmeyen yöne kaydırıldığı düşüncesine yol açmaktadır (Haggerty, 2006).

Bu noktadan hareketle; MOBESE’ler varlığını gözetlemenin temel merkezi olarak kurgulamakta ve idareye büyük boyutta kaynak sağlamaktadır. Yasalarla gözetimin varlığı desteklenirken aynı zamanda da toplumsal kabul görmesi için yöntemleri ve kurulumu afişe edilmektedir. Kolluk güçleri ve makamlara yönelik ya da devletin asayiş kontrolüne yönelik yaptırım ve çıkarımların hükümlülüğü üzerine de birçok slogan ve başlık kurularak, denetimin aynı zamanda bunu sağlayan araç, gözetimin globalliği ve küresel programda yer almasına izin verilmektedir.

Su  llular ve terörist olan birçok kişi konumu dolayısıyla tespit ve ifşa edildi. Her slogan gözetim ekseninde ve yönetiminde yer almaktadır. Bugün birçok devlet sorunsalı, gözetim materyalleri sayesinde kontrol edilebilmekte ve büyük kargaşalara sebebiyet verebilecek her şeye g  venle  tirme kökeni olarak gözetim küresel boyutta yerleştirilmektedir.

Yukarıda ki haber başlıklarından da görüleceği üzere; gözetimin bu denli ileri noktalarda teknolojiye esir düşmediği dönemlerde olmasına ragmen politik başlıklarda sloganlarla yer almaktadır. Bugün gelineen seviyede ise; daha üst konumlarda yer alan gözetim milyonları izlemekte ve düzenlemektedir.

“Devlet Düşmanı” film konusunda da yer verildiği üzere; günlük ve sıradan hayatlarda olsa toplum olarak, gözetim ve pratiklerine maruz kalınmaktadır.   ahısların,   zel hayat ve mahrem alanlarına kadar bir saldırı mevcut hale gelebilirken rutin tekrarlarına güvenli ortamı sağlamakta gözetim devriyesinden geçmektedir. “Devlet Düşmanı”, ki  şinin özel hayatına müdahaleden tutup, sosyal yaşantısına kadar gözetimin nasıl girebileceği, pratiklerinin ne büyük duvarlar   rebileceği gerçeğini yansıtmaktadır. Toplumun, psikolojik ve sosyal tüm yaşam alanını kapsayan gözetim unsurları, filmlerde gözetim toplumu paradoksunu sergiler nitelik ve kapasitesiyle gündelik hayatla i   i  e olu  unu izletmektedir.

Büyük iktidar kapısının elbette emniyeti sağlayan bir arka kapısı da bulunmaktadır. Toplumsal refah ve düzen için güvenlik ve asayiş düzeni de beraberinde getirmektedir. En küçük bir patlama toplumsal ayaklanmalara sebebiyet verebileceği gibi büyük kargaşa ortamları ile güvenliği de tehdit edecektir. Çalışmanın devamında yer alan, “Kartal G  z” filmi askeri düzeyde gözetleme olgusu üzerinde betimlemelerde bulunmaktadır.

3. BÜYÜK BİRADER GÖZETİMİ “KARTAL GÖZ (EAGLE EYE)”

Vizyon Tarihi: 2008

Yönetmen: D. J. Caruso

Oyuncular: Shia La Beouf (Jerry Shaw)- Michelle Monaghan (Rachel Hollaman)- Rosario Dawson (Zoe Perez)- Billy Bob Thornton (Agent Thomas Morhan)- Ethan Embry

Konu: Ulusal Askeri Komuta Merkezi Pentagon’a bağlı bir yerdir. Savunma Bakanı Geoff Callister oldukça zor bir karar alma durumundadır ve alacağı bu karar ülkesini savaş noktasına getirebilecek bir karardır bu yüzden ince eleyip sık dokuması gerekmektedir. Afgan teröristin kaldığı yeri bombalanması söz konusudur bu yüzden denizaşırı ülkelerden Amerika’ya saldırı ihtimalleri vardır. Amerikan Başkanı bir cenaze törenindeyken saldırı başlatılmıştır. Jerry Shaw’a telefonla kötü bir haber gelir. Bu haber asker olarak Amerikan ordusunda bulunan kardeşi öldürülmüştür. FBI ajanı Thomas Morgan bir adam yakalamıştır ve sorgu odasına alıp onu sorgulayarak belirli ipuçları elde etmek niyetindedir. Jerry’nin sorgusu sırasında bir kadın içeri girer ve kısa zamanda bir şekilde kaçabileceğini söyler ve nitekim öyle de olur. Kaçtıktan sonra bir arabaya biner ve Rachel adında bir kadınla tanışır. Temasal olarak gözetimin siyasal ve asayiş noktasında nasıl telafuz edildiğine ve ayrıca iktidar ve emniyet kuvvetlerinin bağımsız varoluşuna da dikkat çeken bir içeriğe sahip olan film gözetim aracının tek elde toplanmasında ve aynı zamanda gereçlerin nasıl birer yapay zeka olabileceğinden yola çıkmaktadır. Herhangi bir araçsal kargaşa durumunda iktidarın ve güvenliğin yönetimine dikkat çeken film bütün dünya üzerinde bir halka gibi kontrolü mümkün kılan gözetimin tek elinden bahsetmektedir.

Uydu kontrolü, takip cihazı, pozitif kimlik tespiti, siber teşkilat birliği, kızılötesi alıcılar, savunma teşkilatı, ses eşleştirme, kimlik teşkili, yüz tanıma, kodların el geçirilmesi, sayısal veriler, iktidarın gözü

3.1. Büyük Birader Dinliyor

Dinleme, gözleme, izleme verileri sadece görsel şölen sunmamaktadır. Bir kalp atışı, ses tonu, beden dili, mimikler, giyim ve kuşam, oturuş bunların dışında sesin

dışarıya yaydığı titreşim gibi birçok etmenle gözetlenmektedir. Bugün bir siyasetçinin kalp ritim şeklini dahi uzaktan ölçebilen cihazlar mevcuttur. Tüm cihazlar, araçlar her noktadan kontrolü sağlayabilen araçları oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişimi ise bu çağı ve kontrolü sağlayan birinci derece takip kontrolü elinde tutmaktadır. “Kartal Göz” filmi de teknolojinin toplandığı cihazı “Echelon”u simgeleyen bilim kurgu, aksiyon karışımı bir filmi oluşturmaktadır. 2008 yapımı olan filmde geleceğe dair veriler paylaşılırken bugün anlatılan geleceğin yaşanıldığını göstermektedir.

Gözetim, dünyanın gözüne hizmet ederken; toplumu kendi hüküm sahasında toplayabilir miydi? Elbette ki durumun böyle işlemesi, toplumu sayısal kodlardan ayırt etmeyen mikroçipli birer robota dönüştürdü. Bugün gözler her yerde ve sürekli halde kodlama görevini yapmaktadır. Fakat sosyal yaşam ağının her anında yer alan kameralar özgürlük alanlarını kısıtlarken toplumun düzen içinde var olabilmesine de imkân sağlamaktadır. “Kartal Göz” filminde de gözetim ve pratiklerinin işleyişine devlet teşkilatlanmasında istihbarat yönetimine bir bakış açısı katmaktadır.

Günümüz toplumu, gözetimi şeffaf hapisane de yaşamaktadır. Elektronik ortamlarda, bilgisayar ekranlarında gözetimin süregelip, süregittiği bir teknoloji çağı yaşamaktadır. Bu çağ, büyük biraderlerin tek elinde olmayan giderek herkesin kendi arzusu ile gözetime evet dediği bir dünyaya dönüşmektedir. Bu yeni Dünya, günümüzde ve gelecekte giderek büyüyen herkesin birbirini kontrol ettiği ve gözlediği bir yöne doğru ilerlemektedir. Bu yeni akım ise; Omniptikon adı ile kavramsal karşılık bulmaktadır. Gözetim artık, öyle özele indirgendi ki sosyal medyalar aracılığı ile toplumsal olarak bireyler, birbirini gözetlemekten ve mahremiyetini paylaşmaktan gurur duyar oldu.

Fakat yıllar geçtikçe teknoloji ve oyunları değişip şekil aldıkça gelişen bu yeni gözetleme pratikleri temelini büyük biraderlerden almaktadır. Değişen toplumsal yapı ve akımları gözetimin yönünü değiştirse de 2008 yapımı olan günümüzden 12 yıl öncesi bu pratikler iktidar yapılanmasının elinden akmaktaydı.

Teknoloji ve sayısal kodlar büyük yapılanmaların ortaya çıkmasını toplumda dâhil olmak üzere her şeye sayısal kodlar üzerinden işleme yapılmasını sağlamaktadır. Bu sayısal kodların tek bir elde toplanmasını ve iktidarın gücünü de aşarak tehdit oluşturmasını yorumlarla filmde görmek mümkündür. Bugün geline nokta ise; daha da

ötede kişisel verilerin yazılımına ve kaydına izin veren programlar nedeni ile insan hayatı için tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditler ise; büyük veri datalarının içine kaydedilmiş ve her türlü bilginin mevcut olduğu tüm kayıtların toplandığı ve kullanılabilirliğinin olduğu data merkezleridir ki günümüzde büyük devletlerin uyguladığı siber saldırı savaşları ile büyük data havuzları kontrol altında tutulmaktadır.

Bu büyük data havuzları, büyük ve kavramsal çevreye sahip büyük veri sağlayıcılarını meydana getirmektedir. Büyük veri sağlayıcıları kaynağını, temel uydu gereçlerinden besleyerek yüksek kaynaklardan verilerini sağlayan ve depolayan tek bir sunucudan değil, belirli ya da belirsiz birçok kaynaktan beslenmektedir (Şentürk, 2006: 4) .

Büyük veri kaynakları aynı zamanda sosyal medya, android cihazlar üzerinden beslenen video, fotoğraf, parmak izi, sosyal medya, konum vb. birçok paylaşımdan kaynaklarını sağlamak ve anlamlı bütünler halinde veri kaynakları halinde depolama işlevi görmektedir. Büyük veri kaynakları aynı zamanda üst veri kaynaklarını da depolamasından ve ulaşabilme imkânlarından dolayı büyük bir imkânlar tablosu sunmaktadır. Hangi kaynağın nereden nereye, ne koşullar altında ve nasıl gönderilip iletebileceği konusunda büyük bir kadro hâkimiyetine sahip olan büyük veri otorite ve büyük güçler için de yasal ya da yasal olmayan süreçler içinden kaynak birikimine sahiptir (Alternatif Bilişim Derneği, 2013: 11) .

Üst veriyi örneklendirmek istersek şu noktalarda ve daha fazlasında depo sahibi olduğunu görürüz; saat kaçta, hangi konumdan, hangi baz istasyonunu kullanarak arama yapıldığı, arama yapılan IMEI numarası, ne kadar süre konuşulduğu gibi bilgileri içermektedir. Hangi kaynaktan mesaj iletimi yapıldığı ya da alındığı, kullanılan yazı biçimi ne yönde transferinin yapıldığı hangi araç bağlamalarının kullanıldığı, iletişim biçimlerinin ne olduğu ya da gizli şifrelenmiş herhangi bir bilginin varlığı gibi konumlandırmaların hepsi için ayrıntılı bilgi sağlayan bu yazılım modelleri kişisel kaynaklar ya da karakter analizleri içinde veriler kaydedip paylaşabilmektedir (Eyüpoğlu, Sertbaş, 2017: 77).

Büyük veriler içinde büyük çözümlemeler sağlamak gerekirken üst veriler, ayıklanmış bilgi kaynakları hizmeti sağlamaktadırlar. Herhangi bir telefon konuşmasında yer alan şifrelenmiş bilgiler, standart bir profil izlenimi verirken üst veri

analizi sayesinde ayıklanmış model analizi yapılmakta ve hangi numara kiminle hangi yönelimde iletişimde ve ne tür kodlar kullanmakta bilgisi vermektedir. Stewart Baker'in (Ulusal Güvenlik Danışmanı) söylemine göre bir üst veri insanların yaşamı hakkında her şeyi söyler. Eğer ki yeterli seviyede üst veriye sahip olursak, içeriğe ihtiyaç kalmadan büyük analizler ve çözümlemeler yapılır (Eyüpoğlu, Sertbaş, 2017:177).

Büyük veri kaynakları kullanırken güvenlik ve mahremiyet olgularına etik yaklaşım açısından kimliksizleştirme yöntemleri kullanılmaktadır. Aynı zamanda güvenlik mahremiyet ihlalinin önüne geçebilmek için yazılı modüller kullanılmaktadır. Fakat büyük siber teknolojiler ve yazılımcıları sayesinde bu korunma stratejileri de çok başarı getirememektedir, tekniksel anlamda büyük projeler sağlanma yönünde yapılan atılımlar yeterli düzeyde koruma politikası içermemektedir (Şentürk, 2006: 2).

Günümüzde kişisel verileri ve araçları şifrelemek ya da güvenlik amaçlı tedbirler almak, yeterli gelmemektedir. Örneğin; kullanılan şifreler, programlar üzerinden kırılarak; kartlar, kişisel kaynaklar, bilgiler paylaşımına açık hale getirilmektedir.

Eagle Eye filminde yazıldığı üzere; kontrol mekanizması olarak üretilen Aria'nın yani, kartal gözün yapay zekâsı birçok tehdit unsuru yaratarak toplumsal verilerin çalınmasına depolanmasına istediği yerde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Teknolojik ve sayısal kodlar üzerinden yapılan tüm araçları çalıştırabilmekte, istediği yönde veri akışı sağlayabilmekte bankalar arası para geçişine imkân sunabilmektedir. Günümüzde birçok ceza evi koruma sistemi göz tanıma yüz tanıma gibi güvenlik fonksiyonları ile çalışmaktadır. Birçok kapı şifrelenerek kontrol edilmektedir. Bu kontrollerin yapıldığı veri de yaşanabilecek küçük bir sorun ya da açık büyük problemlere yol açabilmektedir. Cihazların kontrolü tamamı ile sayısal kodlardan geçmektedir.

Tv Haber Sloganı: *Büyük Birader Dinliyor.*

Haber Spikeri:

-Cep telefonu kullanıcıları dikkat!

-Federal soruşturma bürosu artık söylediğiniz her şeyi dinleyebilir!

-Bunu cep telefonunuz kapalıyken bile yapabilir. Yetkililer artık telefonunuz içindeki diyafonu devreye sokabilirler. Bu sizi ve konuşmalarınızı dinlemeyi sağlayabilir. Uzmanlar bundan kurtulmanın tek yolunun telefonun pilini çıkarmak olduğunu söylüyor. Teknolojinin dışarıdan bir kontrol, güç ile yönlendirilebileceğini göstermektedir.

Kamera açısında olan her şey istediği şekilde izlenebilir ve ihtiyaç halinde tüm elektronik cihazlar gerekli şekilde yönlendirilebilir uyarısını işlemektedir. Tutuklanan Jerry Shaw için her yeri gözleyen göz kamera açısında olan yazıcıya Aria “Kartal Göz” tarafından bir faks gönderiliyor. Faks, Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı sisteminden telefon izni verildiğine dair yasal bir metinden oluşmaktadır. Aria için gözü olan kameralar sayesinde birçok işletim sistemine girilebilmekte yasal düzenlemeler yapılabilmektedir.

Film sahnesinde yaşanan her şey bugün toplumsal sahnede de yaşanmaktadır. İnsanlar yasal süreçler dâhili uyarılarla dolandırılmakta, soygunlar yapılmaktadır. Elbette sosyal medya ve internet işlemlerinin bütün olanlarda payı büyüktür. Fakat günümüz dünyası sanal âlem tarafından sürekli halde oynatılmaktadır. Kameranin gözü, tüm elektronik cihazları kendi talimatlarına göre yönetebilmektedir. Çevrede sağlayabileceği tüm cihazları yönetebilmekte mesajlar gönderebilmekte ya da veriler paylaşabilmektedir. Sayısal kodlar onun için birer el kol ayak görevi görmektedir. Elektronik ve şifrelenmiş olan her şeyi yönetebilmektedir. Film sahnesinden bugüne büyük güçlerin elinde var olan siberetik teknoloji birçok şeyi görüp okuyup kontrol edebilmektedir.

Üst veri analizi yapabilen bu sistem kişilerin mahremiyetine dâhil olup bir tür tercihler analizi yaparak bir seri tercihler, alışveriş ve ölçülebilir veri noktaları her sosyal ağı takip etmektedir. Bireylerin bu noktada yaşadığı bir güvenlik sorunsalı yanı sıra mahremiyetinde kayboluşunu izlememize neden olmaktadır.

Mahremiyet olgusu bireysel, kamusal, çevresel ve mekânsal olarak birçok alanda ifade edilmektedir. Elbette bu olgu haklı ya da haksız müdahalelere maruz kalmakta zararlı ve zararsız sonuçlar doğurabilmektedir. Kişilere ait verilerin değerlendirilmesi, toplanarak depolanması ve denetleniyor olması enformasyonel bilgi birikimi sayesinde sağlanmaktadır.

Elbette bu yüzyılda bilişim çağı olarak; veriler elde edilmekte ve veriler büyük oranda teknolojinin imkanları dahilinde kaydedilmektedir. Büyük veri toplamları kaynak olarak bilişimi kullandığı içinde hiçbir verinin mahremiyeti bir anlamda gizliliği söz konusu değildir. Zararlı yazılımlar dolayısıyla, bu bilgi depolarının kilitlerini kırabilmekte sızdırabilmekte ve hatta değiştirebilmektedir. Örnek olarak; 11 Eylül terör

saldırılarında yaşanan kargaşa modülü ve dönemin içinde ortaya çıkan birçok siyasal başlık farklı propogandalara ve izlenimlere yol açmıştır. Anti-terörle bağdaşım içinde bir kişinin interneti kullanılarak hareketleri kontrol edilmiş, E-postalarına hükmedilmiş ve özel alanı dâhilinde tutuklu sayılmıştır. Tutuklu sayılan birey için kişilik mahremiyeti, özel alan mahremiyeti ve özgürlüğü kısıtlanarak bilişim teknolojisinin yasa yoluyla hükümler sağlayan teknolojinin ve kuvvetlerinin; bireyler üzerinde mahremiyet ihlalini nasıl yaptığı üzerinde örnek teşkil etmektedir. Yasal çözümlemeler yoluyla bireyin evine, bilgisayarına ve özel eşyalarına hükmedilip kontrol edilebileceğinin örneğini vermektedir. Bu durum teknolojik gelişimin ve bilişimin aynı zamanda da gözetimi mecburi kıldığıнын büyük dosyalar bütününde bir gözetim toplumu oluşturduğunun göstergesi sayılabilmektedir (Hübner, 2000; 89).

Terör eylemleri ile birlikte ABD tarafından çıkarılan yasa ile daha terör tehdit aşamasında iken; önlemek amaçlı yok etme, hakkına sahip olan yasayı kapsamaktadır. ABD, özellikle Müslümanlar üzerinde bir teori kapsamında fişleme amaçlı kullandığı saldırılarda Müslümanları fişlemeye yönelik bir parmak izleme sistemi kurmuş, sistem üzerinde hem toplumsal bir proje sağlamış hem de fişleme faaliyeti dolayısıyla müdahale ve kontrol imkânını izleme stratejileri üzerinden yürütmüştür. 11 Eylül ile birlikte tüm terör kontrol faaliyetleri üst seviyelere taşımak isteyen ABD, parmak izi izleme faaliyeti ve istihbarat üzerindeki sorgulayıcı birimleri artarken yasal düzenlemelerini buna yönelik faaliyetler üzerinden yürütmüştür. Yıl 2 Ekim 2001; Vatanseverlik Yasası adı altında ifade bulan asıl adı ise “Terörizmi Engellemek ve Durdurmak İçin Gereken Uygun Araçları Sağlayarak ABD’yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasası” (Patriot-Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) olan terör yasası ile devreye sokulmuştur (Tokgöz, 2011: 69).

ABD bu faaliyetleri ile dünya çapında yani, küresel boyutta büyük bir gözetim pazarına ev sahipliği yapmaktadır. İzleme faaliyetlerini en üst seviyelere taşıyarak ithal ettiği tüm savunma gereçlerinde de gizlilik politikası ve istihbaratı ile saldırılarını gerçekleştirmektedir. Emniyet gücünü ifade eden FBI da bu yasa sayesinde göçmenler üzerinde egemen olabileceği tüm faaliyetleri en üst seviyelere taşımıştır. Giriş, çıkış kontrol ve asayişini özel nitelikte olabilecek yasal düzenlemelerini ya da gözetimin tüm pratiklerini mahremiyet sahası dâhil olmak üzere elde edebilme imkânı bulmuştur. “Terörizme Karşı İç Güvenliği Sağlama Yasası” ile birlikte teknolojik istihbarat

yöntemlerinin terörle bağlantısı olabilecek birimlere karşı enformasyon akışını sağlayacak herhangi bir iletimin kaldırılmasını ifade eden birikim ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye ise; 2004 yılında attığı bir adım ile “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” ile kişileri perde arkasına alma projesini hayata geçirmiştir. Aynı zamanda elektronik ortamda gözetim pratikleri kitlesel gözetim şekilleri artmıştır. İnternet üzerinden gerçekleştirilen; e-Devlet, MHRS, eğitim, sağlık ve finansal aktarımlar gibi enformasyonel kavramlar izlenme pratikleri içerisine dâhil olmuştur. Bu sürecin istihbarat yönetimi ise; güvenlik amaçlı birimler tarafından gerekli durumlarda ortaya çıkarılmakta ve müdahale edilmektedir. TR’de E-posta kayıtları, istihbarat politika ve yasası amaçlı bir yıl boyunca depolanarak açığa çıkarılabilmektedir (Tokgöz, 2011; 69-70).

Sosyal ağların kurulduğu günden bugüne, verilerin analizi ve paylaşımı birçok koldan tasarlanmakta ve bilişim teknolojisinin artan kullanımıyla bir programa ulaşmanın yolu veri paylaşımını kabul etmekten geçmektedir. Yüklenen her program kişisel veriler, büyük veriler ve üst verilerimiz hakkında bilgisayarlar androidler üzerinden kaynak sağlamaktadır. Teknoloji ve sosyal ağ ortamı, kişisel verilerin gizlenmesine pek izin vermese de hala mahremiyeti ve kişisel paylaşımları korumaya yönelik davranışlar sergileyen insanlar bulunmaktadır.

Günümüzde androidler nedeni ile bağımlılık seviyesinde devam eden paylaşımlar bugün mahremiyet arzı isteyen küçük grupların artışını sağlayacaktır. Bugün birçoğumuzun internet üzerinden izlediği kanallar ya da oyunlar arasında zararlı yazılımlarla bizleri gözetleyen birçok sanal göz bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı Mavi Balina, Momo gibi özellikle genç ve çocuk yaş grubunu hedef alan yazımları içermektedir. Oyun yoluyla girilen bu tür casus yazılımların arkasında ne tür bir kuvvet ya da kişinin bulunduğu bilinmeyen, kolluk kuvvetleri tarafından takibi devam eden, kurumların yine bilgisayar ağında kameranın ve kişisel verilere verilen onayın başlamasıyla ortaya çıkan tuzak yazılımı çözümlenemeyen vakalar yaşanmasına sebep olmaktadır.

Tıp ve sosyal sağlık alanında birçok psikolog, pediatrist, sosyolog bu kapının ardındaki bilişsel ve duyuşsal görüşü incelemeye devam ederken; yazılımların arkasında yer alan casuslara ulaşamadığı için büyük kayıplar verilmeye devam edilmektedir.

Gözetimin toplumsal kalkınış ve işleyiş üzerinde potansiyelinin ne denli etkili olduğu bu örneklerde de görölmektedir.

İletişim ağında yaşanan distopik veriler, günümüz çağında olumsuz bazı sonuçlarla gebeliğini sürdürmektedir. George Orwell'ın “Bin Dokuz Yüz Seksen Dört” ve Aldous Huxley'in “Cesur Yeni Dünya” adlı romanları gözetimin distopya örneğinin en güzel ve yerinde kaynaklarını sunmaktadır. Toplumun kodlar üzerinden yaptığı alışverişler, sanal dünya evleri ve gelirleri, gerçek dünyada kuramadıkları fakat sanal dünyada sahip oldukları her şey günümüz distopyasının görünür halini oluşturmaktadır. Yaşam koşulları ve şartlarının oluşturduğu bu yeni Dünya, gizli kalan hiçbir şey bırakmadığı gibi paylaşımlara da apaçık hale getirmektedir.

Teknoloji ve toplum ilişkisi düşünöldüğünde genel çerçevede birbiri üstünde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Gözetim ise; bu bağlamda kültürel, siyasal, politik, iletişim, yaşam biçimi vb. rutinlerini, sıkı bir ağ içinde hiç durmadan yönetmektedir. Teknoloji ve gözetime bakış açısı ya da yorumunu belirleyen unsurlarsa; bu aygıtın ne yönde kullanıldığı şeklidir. Yani; bugün gözetimin iyi ya da kötü olarak değeriendirilmesi siyasetin onu nasıl kullandığına, kültürel olarak nasıl bir başkalaşım yaşattığına, gelenekselin ne kadar ötesinde olduğuna veya toplumu ne yönde dönüştürdüğüne bağlı olarak değışmektedir (Lyon, 2006: 17).

İletişim ve teknoloji ağının ne denli geliştiğı ve pazarlamasını yapan ölkelerin buna nasıl yön verdiği bizi ilgilendiren kısmını oluşturmaktadır. Birçok ölkede, gelişmekte olan ağı ile sürekli bir sömürüye ve girdaba düşmekteyken teknolojinin pazarlamasını yapan ölkeler gelişimlerine hiç durmadan devam etmektedir. Bugün Rusya, Çin, Almanya, Güney Kore, Amerika vb. gibi ölkeler, küresel bir denetim sağlayarak gelişmekte olan ölkelerin Pazar ve mekanizma sahasını hiçbir güce ihtiyaç duymadan denetleyebilmektedir. Geçmişten bakıldığında hayalî olan varsayım, inanılmaz sayılan birçok teknolojik faaliyeti günümüzde yaşama dâhil edilmektedir. Sosyal hayatın parça bütün ilişkisini kuran gözetim kontrol bünyesini işitsel ve görsel olarak da kurmaktadır.

İşitsel gözetim, telefon dinleme aletleri ve gizli mikrofonlar gibi minyatür ileticiler ile telli sistemleri kapsar. Görsel gözetim, fotoğraflamayı, televizyonu (kameralar gibi), karanlıkta da gören aygıtları ve uydu temelli gözlemi kapsar. Veri gözetimi, dağıtılmış bilgi işlem, bilgisayar ağları, uzman sistemler ve örüntü tanıma gibi

yazılımların o bildik zeminini kapsar. Algılayıcı teknolojisinin ise; çeşitli türleri vardır; manyetik, sismik, kızılötesi, mekânîk gerilim ve elektromanyetik. Öteki aygıtlar arasında, telsiz halk bandı, taşıtların yerini saptama sistemleri, manyetik şeritler, poligraflar, insan sesindeki psikolojik gerginliğin analizi, konuşma anlama, lazer yol kesme ve telsiz alır (Lyon, 2006; 13-19).

Sosyal yaşam olanaklarının her köşesinde kullanılan teknolojik aygıtlar, gözetimin birer aracı konumundadır. Bireylerin kişisel verileri toplanarak, veritabanlarında tutulup işlenmekte; elde edilen her veri, veri imgelerine eklenerek profiller gittikçe daha da detaylandırılarak, denetim aracı olarak kullanılmaktadır.

Kişisel verilerin toplanması ve işlenmesi konusundaki asıl güç bilgisayarlardan geçmektedir. Teknolojik aygıtların saklama kapasitesi, işlemcileri, veri çağırma ve karşılaştırma kolaylıkları düşünüldüğünde, gözetimin geniş kapsamında ve bilişimsel gözetimin doğuşundaki veri gücünü bilgisayarların varlığı oluşturmaktadır. Bilgisayarları diğer teknolojilerden üstün kılan özellik ise hafızaları ve birbirleriyle yaptıkları kayıt ve kontrolü depolama iletişimi sağlama kabiliyetidir. Bilgisayarlar sayesinde var olan ve havuza biriken tüm evrensel kayıtlar mevcut depolardan istenilen ağa gönderilebilmekte ya da istenilen ağdan silinebilmektedir.

Sağlık alanında, bankalarda, iletişim kayıtlarında bireyin teknoloji ile tanışıp yaşamını onunla yürüttüğü her anda bireyin gölgesi olan veri deposu, sayısal kodları onunla birlikte büyümektedir. Doğumdan ölüme kadar olan tüm süreçte toplumsal yapıyı takip eden bir de veri depoları bulunmaktadır. Politik ya da toplumsal yapılan her yanlış adım bu depolardan süzülerek masanın üzerine çıkarılmaktadır. Bu işlemin kişinin lehine ya da aleyhine işlemesi noktasında ise veri deposunu elinde bulunduran güç kontrol edebilmektedir. Bu veri depoları şahsı tanımadan karakter analizini bile dosyalamaktadır.

İnsanların günlük aktivitelerini izlemeyi ve insanları kodlama sürecini sağlayan bilgisayarlar; veri kopyası, datası, toplanması, işlenmesi, pazarlanması ve dolaştırılmasına imkân sağlamaktadır. Bilgisayarlar; kişisel bilgilerin de ötesinde DNA kodları ya da görüntüleri, sesleri, yüz ve göz tanıma sistemlerini içeren gözetimi gerçekleştirerek, tüm gözetim teknolojilerinin toplandığı büyük veri kaynağıdır. Bilgisayar gücü hangi teknolojiyle birlikte çalışıyorsa gözetlenenin bütün dataları

(kişisel ya da kurgusal) bilgisayarlardaki veri tabanlarında tutulmaktadır. Ana beynin temelini hangi bilişsel kaynak oluştursa da bilgisayarlar üzerinde toplamak zorundadır.

Bu noktada ise; tüm bilgisayar işlemleri paylaşım ve depolamaları sağlayan internet üzerinden kurulum tamamlanmaktadır. İnternet, bedenleri yok olan veri imgelerinin etkileşim içerisinde bulunduğu bir dünyadır ve bireyleri şeffaflaştırırken, gözetleyenin gizliliği baki kalmaktadır. İnternete giren birey, enformasyonun nesnesi haline gelmektedir. Evrensel bir denetim mekânizması olması yönüyle internet bu bireyleri gözetim altında tutması yanıyla birçok yazında Panoptikona benzetilmekte ve kapsadığı alan düşünüldüğünde ise, Süperpanoptikon olarak isimlendirilmektedir (Lyon, 2006; 19).

Lyon gözetim çalışmaları kitabında internet ile gözetimi bazı başlıklar altında ifade etmektedir. İlki İnternetin ticarileşmesi; internet üzerinde alım ve satımı yapılan her şey ya da bu çerçevede satın alınan siteler ve üzerinden uygulanan işletimleri ifade etmektedir. İkincisi ise internet işyeri gözetimin tamamlayıcısı yani işverenin işçi üzerinde sürekli bir yaptırım ve kontrol mekanizması sağlamasından ibaret profiller oluşturmaktadır. İşyeri sahibi her anı sürekli halde kameralar tarafından izlerken pratikleri sayesinde de baskı politikasını tek elde toplamaktadır. Belirtilen aşamalarda Lyon 3 evreyi tasvir etmektedir. Bunlardan ilki, bilgisayar sayesinde işletimi elinde tutan ve tek tuşa taşıyan tüketici profilini meydana getirirken ikincisi, internette sürekli çevrimiçi halde olanları ifade eder üçüncüsü ise; konum belirleme işletimine sahip olan büyük evreni nitelemektedir (Lyon, 2013:71).

Lyon'un ele aldığı ve konumlandığı her üç evrede de bireysel belli bir mekanizma kapsamına girmekte ve işletimleri sürekli halde izlenebilmektedir. Bu kapsamda tüketicilerin izini belirleme ve kontrolünü sağlama aynı zamanda da Pazar yöntemini çevreleme şeklinde veri tabanı evrensel olarak karşılık bulmaktadır. Lyon yeni teknolojik evrimini iki farklı bildirimle betimlemektedir. Bunlar; Mobil gözetim ve müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) veri madenciliğidir.

Mobil gözetim cep telefonlarının izlenebildiği dinlenebildiği ve yönetilebildiğini ifade eden sistemde karşılık bulmaktadır. Yani, sürekli halde bir devlet politikasına bağlı kılınmakta ve idari biçimde izleme sistemi yürütülmektedir. Bugün otorite kapsamına bile gerek kalmadan, Iphone içinde kullanılan Iphone'nu bul kapsamında

diğer android sistemlerden dahi konum sinyaline ulaşma imkânı sunan cihazlar üretilmektedir.

CRM ve veri madenciliği kapsamında ise; iş yönetimini sağlayan ve bu yönetim biçimi içinde veri deposunu açığa çıkarıp bunu paylaşabilen sistemi ifade etmektedir. Büyük bir şirket deposu ve bu depo içinde paylaşılan kişisel veriler bu kapsamda yer almaktadır. Aslında bugüne baktığımızda birçok iş bulma aktörünü örnekle değerlendirebiliriz. Bu kapsamda kariyer.net gibi büyük bir veri tabanı deposu tüm şirketler ve yönetimleri açısından kaynaklar oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu kişisel veriler depoda sürekli biriktirilmekte ve hatta dört beş yıl gibi uzun süreler sonunda açığa çıkarılarak kişiye işe alım sürecinde eşlik etmektedir. Sonuç olarak kişileri kategorilere ayıran bu sistem bireyleri sayısal belirleyicilerle ayıran bir depoyu da temsil etmektedir. İşin tanımına göre kaynak depodan süzülerek açığa çıkarılmakta ve kullanılmaktadır (Lyon, 2013; 70).

3.2. Büyük Birader İzliyor

Aria “Kartal Göz” (Aria’nın kendini film başrol oyuncusu Jerry Shaw’ a tanıttığı replikte): Büyük bir kamera odası ve büyük ekranlarda Jerry’e ait kişisel ve görsel çocukluktan o güne kadar geçen tüm hayatının duygusal ve bilişsel çözümlemesini yapan bir bilgisayar beyni yer almaktadır.

- *Bu sensin Jerry Shaw.*
- *Bir seri tercihler alışveriş ve ölçülebilir veri noktaları, her sosyal ağı takip ederiz.*
- *İnterneti izler, mesajları ve e-postaları kaydederiz.*
- *Bilinen iş arkadaşları, arkadaşların, dostların alınan ve gönderilen e-postalar, cep telefonu kullanımı, güvenlik takip ve trafik kullanımı hareketlerini kontrol ederiz.*
- *Bu verileri kişilik dosya profillerini oluşturmak için kullanırız.*
- *Kim olduğunuzu biliyoruz.*
- *Biz her yerdeyiz.*
- *Ülke içi huzuru sağlamak, adaleti, ülke savunmasını sağlamak için tüm programlanmış seçenekler, sektör aramaları ve indirilen veri noktaları bu komuta merkezine gönderilecektir.*

Shaw: - *Sen bir bilgisayarsın!!!*

Gözetim her yerde görüş açısına dâhil olan her noktadan toplumsal yapıyı ve psikolojisini izleyebilmektedir. Sosyoekonomik, sosyopolitik olan tüm evrensel düzen sayısal kodların verdiği izin dâhilinde gözetimin onayından geçmektedir. Bugün bir para transferi dahi yaparken izin verilen veri kaynakları ve ödemelerinin dışında işlem yapmak mümkün olmamaktadır. Sosyal çevre kontrolü, kimileri için olumlu sonuçlar aksederken kimileri için olumsuz sonuçlar aksetmektedir. Küresel enformasyon çağı içinde kolay kullanım sunan bilgisayar, internet ve telefon ağı merkezi kontrolün sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Anthony Giddens; “işleri uzaktan yapmak”, deyimi bugünü anlamak için yeterli olabilmektedir. Geçmişte yazılı ve kâğıt üzerinde yapılan birçok işlem bugün bilgisayarlar üzerinden yönetilmekte ve gelişen enformasyon sayesinde iş görüşmeleri dâhil uzak mesafeler de çok yakın hale gelmektedir. Şirketlerin işlemlerini kontrol etmek ya da bu şirkette çalışan işçilerin tam olarak ne yaptığını kontrol etmek uzaktan kontrol edilmektedir. Güvenlik kameraları ses cihazları takip kontrol mekanizmaları sayesinde işçi işveren, şirket ya da dünya çapında politikası çok kolay bir şekilde mesafe kaydetmeden takip edilebilmektedir.

Lyon’un tanımıyla; uzaktan tanımlamak için internet teknolojisi ile gözetleme metotları ve işlevleri, çokuluslu ortaklıkları bütün dünya üzerinde dağıttığı sürece, bir yerden diğerine ulaşımı kolaylaşmaktadır. Küresel ve küresel iş dünyası, sosyal dünyası, politik dünyası internet üzerinden izlenmektedir ve kontrolü mümkün kılınmaktadır (Lyon, 2003: 21).

Giddens’a göre; internet ve getirilerinin küreselleşme şekli ve dereceleri toplumsal olarak da daha küreselleşmiş bir gözetime doğru yürütmektedir. Gelişen bu gözetim şeklinin olumlu yönleri olduğu gibi kimleri için de olumsuz ve kötüye kullanımından bahsetmek mümkündür. Uluslar üstü gözetleme pratikleri büyük bir perdenin dünya üzerinden kontrolü sağlamasında kolaylık sağlamaktadır. Sosyopolitik yapıda bu durum asayişini sağlamak adına büyük imkânlar sunarken bireyler üzerinde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. İstihbarat adına yayılan ve dünyayı saran bu büyük şeffaf perde “Echelon”, “Promis” ve “Carnivore” vb. üzerinden takibe yardımcı olan yazılımlarla desteklenmektedir.

SONUÇ

Gözetim faaliyetleri ve pratikleri üzerinde yoğunlaşan çalışmada; ihlallerin yaşandığı dünyada iktidar ve sosyal yollarla yayılan izleme yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Çalışma kapsamında; gözetim ve gözetim esnasında mahremiyete değinen yaptırımlar dikkati çekmektedir. Bu kapsamda; izleme, yöntem ve teknolojilerinin özel hayat ihlallerine dayalı verileri elde edilirken; aynı zamanda milli güvenlik ve düzen için iktidarı elinde bulunduranların, yöntem ve tekniği konusunda bilgi vermektedir.

Bu çalışma kapsamında, kavramsal tema ile sanatsal şemada filmler üzerinden bağlantı kurularak gözetim, ayrılmaz mahremiyet ve iktidar bağlamı çalışma sınırları içerisinde anlatılmaya çalışılmıştır. Burada daha çok gözetim sistemlerinin mantığı ve bireylerin bu sistemlerle ilişkileri incelenmeye gayret edilirken, gözetim olgusunun sosyal yapıya etkileri ve dokunuşları incelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada, başı çeken kameralar çalışmanın birçok yerinde yer almaktadır.

Kameralar her ne kadar hayatı kolaylaştırmış olsa da siyasi amaçlar çerçevesinde ‘büyük biraderlerin’ ellerinde kullanılmaya devam edilen araçlar olacaktır. Ayrıca günümüzde büyük birader kaynağı, Orwell’in belirttiğinin ötesinde siyasi yapının da üstünde, siber bir yapıyı ifade etmektedir. Güvenliği ve sistematik düzeni sağladığı gerçeği değişmese bile birileri tarafından sürekli gözetim altında olduğu gerçeği de değişmez.

Günümüz enformasyon çağı ile birlikte daha üst seviyelerde izlenen bu gözetleme pratikleri inanılmaz şekilde aşama kaydetmektedir. Günümüzde sanal âlemde, cep telefonlarımızda, MOBESE’lerde, tüm kameralarda izlenme potansiyeli ve kimlik tanımlama işlemi anında gerçekleşmektedir. Gelişen ve küreselleşen dünyada bunun gelişimini gözler önüne sermektedir. Özellikle sosyal platformlarda yaşanan Omnioptikon gözetleme ya da gözetlenme şekilleri günümüzün toplumsal sorunlarından birini oluşturmaktadır. Büyük iletişim ağına yön veren bu yapı, toplumsal kalitede de büyük bozulmalara ve anlayış farklılıklarına yol açmaktadır. Aynı zamanda özel alanın bu denli paylaşımı virüs şeklinde yayılarak birçok ihlallere, hatta verilen onaylar sayesinde tehdit içerikli kargaşalara da yol açmaktadır.

Herhangi bir kaos durumu ya da teknolojik siber tehdidin dünyayı ve toplumu nasıl etkileyebileceği düşünseline çalışmada, filmlerle desteklenen bölümde aydınlanma sağlanmaya çalışılmaktadır. Gelişen dünya ve başkalaşım geçirmiş gözetim modelleri çalışma kapsamında kavramlarla desteklenmiştir. Ayrıca yer verilen; “Truman Show, “Devlet Düşmanı” ve “Kartal Göz” filmleri çalışmanın kavramlarını oluşturan, gözetim ve mahremiyete işgali noktasında detaylı inceleme imkanı sunmaktadır.

Teknoloji bağında genel eğilim, veri güvenliğine yönelik önlemleri alıyormuş gibi görünmektedir. Fakat incelemeler yapıldığı zaman veri güvenliğinin korunması açısından güvenlik önlemleri yeterli gelmemekte; alınan önlemler, tabiri caizse, önlem olmaktan çok, başka bir güvenlik uygulamasını çözen anahtar görevi görmektedir: çilingir hizmetinde olduğu gibi. Yani hizmet dışarıdan alınırken kontrol çubuğu, küresel pazarın sahibinin ellerine verilmektedir. Bu sayede ise; kontrol mümkün kılınmakta ve yönetilmeye ve oynatılmaya açık pazar haline getirilmektedir.

Çalışma kapsamında; “Kartal Göz” film teması askeri teknolojide oluşabilecek en küçük bir sızıntının ne büyük zor sonuçlar doğuracağı noktasında aydınlanma sağlamaktadır. Türkiye bu kapsamda tüm teknolojik yapılanmasını satın alan ülke konumundadır. Herhangi bir siber güç ağı kontrolü ülkenin büyük zarara girmesine sebep olabilmektedir. Bu noktada; gözetim ve kontrol mekanizmasının ne büyük bir gücü ve bir ülke için himayeyi barındırdığı durumu gerçeklik kazanmaktadır. Askeri, siyasal ya da sosyal bir ülke ve toplumsal alt yapısı için; gizli kalması gereken bilgiler noktasında, gözetim ve mahremiyet bağıni tekrar gözler önüne sermektedir.

Dolayısıyla bilgi ve kişisel verilerin güvenliğinin korunması noktasında önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu durum, siber güç yönetimine sahip ülkeler içinde aynı kapıya çıkmaktadır. Teknoloji ve gelişen beyinleri, toplumlar için büyük risk taşıırken, kontrol ve kolaylığı da sağlamaktadır. Bu doğrultuda; bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin azami boyutta dahi olsa kontrol yöntemlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde bilgi, paylaşım, standart ve yöntemlerinin de saptanması acilen sağlanmalıdır.

Gelişen teknoloji, büyük siber saldırıları verilere ulaşabilecek sistemleri teknolojik çağı en üst seviyelere taşımaktadır. Bir öncesi dönem, teknolojik saldırılara taşıırken, bugün iktidar ve istihbarat teknolojileri için büyük önlemler taşıyan programlar

üzerinde çalışmalar devam etmektedir ve büyük küresel pazarın sahipleri askeri teçhizatlarının pazarını yaparak iktidar yapılanmasını elinde toplamak istemektedir. Bu çalışma, sistematik şemada büyük küresel pazarın ve iktidarın, gözetimi ne tür yöntem ve pratiklerle kullandığı noktasında filmlerin kurgusal yapısı ve gerçek dünya ile buluşmasında aydınlanma sağlamaktadır. Devlet Düşmanı, yapımı ile küresel pazarda ve kontrolde iktidarın büyük komplosuna dikkat çekmektedir. Gözetimin tahvili ve kontrol noktası film şemasında mahremiyete değinen bağlamıyla güzel bir örnek sunmaktadır.

Gözetim; toplumsal fenomen yapısını kurarak bireylerin yalan dünyasına ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda oluşabilecek büyük kaosları da uyuttuğu toplumsal/sosyal dünya kurgusu üzerinden yönetme imkânını kullanmaktadır. Aslında burada asıl kontrol edilmek istenen dünya, “Truman Show” filminde olduğu üzere bir senaryonun içine hapsedilmemiş, fakat sosyal bir kurgunun içine hapsedilerek sürekli izlenmektedir. Ayrıca günümüzde her onay verdiğimiz program için, mahrem olabilecek tüm alanlarımıza ulaşılmaktadır. Bu durumda, kurgusal gözetlemenin yolunda gitmesine net verilerle destek olmaktadır. Teknolojinin elinde tutulan siber kısmı ise; siyasal düzende gözetleme imkânı sunmaktadır.

Bugünün tüm verileri, çarpık düzeni, siyasal düzeni, kontrol mekanizması, veri kaynakları, uydu takip sistemi, sosyal düzeni sürekli halde gözetleme mekanizmalarının elinde tutulmaktadır. Her sosyal düzenin kontrolünü sağlayan bir taşıyıcısı bulunmaktadır. Küreselleşen dünya kontrol mekanizmasını elinde tutan üst gözetim iktidarının elinden izlenmektedir. Her şey, her söz kayıt altında tutulmaktadır. Gerekli görüldüğü dönemlerde politik amaçlar da dâhil olmak üzere açığa çıkarılmaktadır. Bu işlem siyasi amaç ya da sosyal çıkar uğruna yapılabilmektedir. “Truman Show” ve “Devlet Düşmanı” senaryoları ile bu noktada en güzel görsel şöleni sunmaktadır.

Modern yönetim modeli ölçülü toplum şeklini oluşturmak için, toplumsal yaşamın birçok alanında müdahalelerde bulunarak; izlediği projeyi ve düzeni gerçekleştirmek adına topluma sürekli halde mecburi uyulması koşul sunulan kurallar koymakta ve bu kuralların tümüne uyulup uyulmadığını yönlendirmek için teknolojinin fayda sağladığı tüm yeniliklerden ve ilerlemelerden faydalanmaktadır.

Teknolojinin büyük bir hızla atıldığı ileri seviye gelişmesiyle birlikte, insanlar rutin düzenlerini koruyabilmek için kişilik haklarından yararlanabilmeleri gerekçesini kullanarak, özel alan ihlali ve farkındalıkları açığa çıkmadan davranışlarının kontrolünü kabullenmeleri sağlanmaktadır. Kayıt altına alınan tüm incelemeler ve müdahaleler sayesinde kontrol ve düzen merkezde toplanmaktadır. Toplanan bilgilerin, kimler tarafından kullanıldığına dair bilgi ve veri paylaşımı yapılmamakta aynı zamanda da insanların bu durumu sorgulamalarına izin verilmeyen projeler kullanılmaktadır.

Teknolojinin faaliyetleri sayesinde toplanan tüm veriler, iktidar yani güç tarafından toplum yararına olan faaliyetlerde kullanılırken, deponun kaynakları bilgilerin merkezi noktaları ve paylaşımları ile de veriler yayınlanmakta ve genel düzeyde bir platform içinde biriktirilmektedir. Topluma mal edilen bu üst düzey birikim ve kullanımları sayesinde bireyler şifrelenmekte ve her birine küpeler takılarak kontrolleri mümkün kılınmaktadır. Yaşanılan ve yapılan bu işlemler elbette gözetim ve gözetim toplumu kavramlarına boyut kazandırmakta veri pazarını geniş tutmaktadır.

Gözetim sayesinde bireylerin sosyal düzene ve iktidar tarafından belirlenen kurallara uyum sürecini de kontrol altında tutmaktadır ve uygulamaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde Yeni Dünya projesi kanatlarını tüm dünya üzerinde egemen kılmakta gelişen evrenin sahibi de asıl iktidar konumuna koyulmaktadır. Enformasyonel teknolojinin hâkim olduğu bu yeni evren sayesinde tüm dünya dijital panoptikon toplumuna doğru ilerlemektedir (Temiztürk, Taner, 2015; 42).

Sonuç olarak; kaydedilen ya da silinen hiçbir verinin yok olmadığı, depolanan uçsuz bucaksız bir evrenin kontrolünün mümkün olduğu, büyük bir sistemin mensupları olarak güce hizmet edilmektedir. Bugünün dünyası, kontrolü elinde tutabilmenin gelişen teknoloji imkânları sayesinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda “mahremiyet” küresel dünya içinde sorgulanması gereken büyük bir soruna izini bırakmaktadır. Diğer bir taraftan; yapay teknoloji sayesinde yeni projelerle üretilen yapay zekâ yöntemlerinin kontrolüne bırakılan sistemde çıkabilecek küçük bir kıvılcımın büyük sorunlara yol açabileceğidir. Böyle bir durumla karşılaşılması halinde ise; büyük küçük tüm devlet ve iktidarın büyük bir patlamayla karşı karşıya kalabileceği sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çalışma sonunda; gözetim olgusunun mahremiyet ve iktidar kapsamında toplum üzerinde baskıcı profili desteklediği söylenebilir. Toplumun

gözetim gereçleriyle sağlanan bu baskı içinde nasıl gelişim gösterdiği ve yaşamlarının bunun üzerine kurgulandığı sonucuna ulaşılabilir. Bu sayede; gözetim olgusunun toplumla ayrılmaz bir düzeni oluşturması; bireylerin bu olguya göre şekillenen profilleri ve bu yeni düzene ayak uydurmak zorunda kalması, örnek film incelemelerinde de ayrıntılarıyla aktarılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adanır, Oğuz, (2004), *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler*, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları.
- Adorno, Theodor, (2009), *Kültür endüstrisi* (Çev. N. Ülner, M. Tüzel, E. Gen). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Baudrillard, Jean, (2010), *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. O. Adanır), Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt, (2003), *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, (1997), *Özgürlük* (Çev. Vasıf Erenus), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bayram, Fuat, (2003), “Türk İş Hukukunda İşverenin, İşçinin Kişilik Hakkını Koruma Borcu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Özel Hukuk Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Bell, Daniel, (2001), *İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?*, (Çev. K.Ahmet Sevimli), Asa Yayınları, Bursa.
- Bentham, Jeremy, (1995), *Panopticon*, içinde M. Bozovic (e.d.). The Panoptikon Writings, London.
- Bozkurt, Veysel, (2000), “Gözetim Toplumu Ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu?”, *Birikim Dergisi*, Sayı.136, İstanbul, ss.75-81.
- Büyükaslan, A.- Kırık, A. M., (2016), *Sosyal Medya Araştırmaları 3*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Büyüköztürk, Ş. vd., (2008), *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı), Pegem Akademi, Ankara.
- Bygrave, Lee A., (1998), “Data Protection Pursuant to the Right to Privacy in Human Right Treaties”, *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 6, No. 3, pp. 247-284.
- Çatalbaş, Sevgi- Kaya, Buket, (2017), “Gözetim Toplumu Ve Distopik Filmlerde Göz'ün İktidarı: The Lobster Ve Equilibrium Filmlerinin Analizi”, *Online Academic Journal Of Information Technology*, Cilt: 8, Sayı: 30, pp.22-43.
- Demirel, Demokaan , (2006), “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet”, *Sayıştay Dergisi*, sayı 60.

- Derdiman, R. Cengiz- Tataroğlu, Nihal, (2016), “Devlet Gözetimi İle İnsan Haklarının Uyumlaştırılması Sorunu ve Çözüm Önerileri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), pp. 247-294.
- Dolgun, Uğur, (2001), *Sosyo-Ekonomik Perspektif*, Asa Yayınları, Bursa.
- Dolgun, Uğur (2005), *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna: 21. Yüzyılda Gözetim, Toplumsal Denetim Ve İktidar İlişkileri*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Dolgun, Uğur (2008), *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Dyer, M. (1959), *The Weapon on the Wall: Rethinking psychology Warfare*, Duvardaki Silah, Baltimore.
- Erdemir, Erkan, (2008), “Bilgi Toplumunda Çalışma İlişkilerinin Yeni Boyutu: İşyeri Ve Çalışanlara Yönelik İzleme Faaliyetleri Ve Türkiye’deki Durum”, *Sakarya Üniversitesi Birinci Ulusal İlişkileri Kongresi*, ss.40-52.
- Ersanel, Nedret, (2001), *Siber İstihbarat Sanal ve Dijital Casusluğun Anatomisi*, Asam Yayınları, Ankara.
- Eyüpoğlu, C., (2017), Aydın, M. A., Sertbaş, A., Zaim, A. H., ve Öneş. O. “Büyük Veride Kişi Mahremiyetinin Korunması”, *International Journal Of Informatics Technologies*, 10(2), ss. 177-184.
- Foucault, Michel, (2000), *Hapishanenin Doğuşu, Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, Michel, (2000a), *Deliliğin Tarihi*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, Michel (2003), *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony, (2008), *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony, (2008a), *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Gölbaşı, Şükran, (2011), “Mahpus Toplum: Panoptikon’dan Biyolojik Gözetime”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 66, Ankara, ss. 235-246.
- Güven, Oğuzhan Özgür, (2012), “Gözetimin Neoliberal “Risk” Bağlamında Dönüşümü ve MOBESE Kameraları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi İstanbul.

- Gültekin, Gökhan, (2016), *Sinemasal Mekânda Gerçekliği Sorgulamak: "The Trumanshow" Filminin Gösterge Bilimsel Çözümlemesi*, Sivas.
- Gürdilek, Raşit, (2001), "Echelon: Büyük Birader ve Gözetim", *Bilim Teknik Dergisi*, Ekim sayısı, Ankara, ss. 36-37.
- Haggerty, Kevin D. (2006), "Tear Down the Walls: On Demolishing the Panopticon", *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*, ed. by David Lyon, Cullompton, Willan Publishing.
- Fischer-Hübner, Simone, (2000), "Privacy and Security at Risk in the Global Information Society", Thomas, D., Loader (Ed.), *Cybercrime: Law Enforcement, Security and Surveillance in The Information Age*, London: Routledge.
- Kırel, Serpil (2007), *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- King, L. , (2001), "Information, Society and the Panopticon", *The Western Journal of Graduate Research*, 10 (1), pp. 40-50.
- Koch Egmont R.- Sperber Jochen (1996), *Bilgi Mafyası: Gizli Servisler, Bilgisayar Casusluğu ve Yeni Bilgi Karteli*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Kuruoğlu, Kübra, (2016), "Dijital Ortamda Panoptisizm", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 31, İstanbul, ss. 254-267.
- Lotman, M. Yurih, (2012), *Sinema Göstergebilimi*, 3. Basım, (Çev: Oğuz Özügül), Nirengi Kitap, İstanbul.
- Lyon, David, (1997), *Elektronik Göz*, (Çev. D. Hattatoğlu), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Lyon, David, (2001), *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*, Open University Press.
- Lyon, David, (2003), "Surveillance as Social Sorting: Computer Codes and Mobile Bodies", *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination* içinde, ed. by D. Lyon, Londra, Routledge.
- Lyon, David, (2006), *Gözetlenen Toplum*, (Çev. Gözde Soykan), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Lyon, David, (2013), *Gözetim Çalışmaları Genel Bir Bakış*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Manwaring-White, Sarah, (1983), *The Policing Revolution*, Barnes & Noble, Brighton.
- Matterlart, Armand, (2007), *Gözetimin Küreselleşmesi Güvenleştirme Düzeninin Kökeni*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Marx, Gary T. (2002), “What’s New About the ‘New Surveillance?’ Classifying for Change and Continuity”, *Surveillance and Society*, vol. 1, pp. 9-19.
- Marx, Gary T. (2005), “The New Surveillance”, *Policing: Key Readings*, ed. by Tim Newburn, Willan Publishing.
- McLuhan, M. (1962), *Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Canada.
- Miller, Arthur R. (1971), “The Assault on Privacy: Computerrers, Data Banks and Dossiers”, *The University of Michigan Pres*, 2.Edition.
- Noelle- Neumann, Elisabeth, (1995), “Public Opinion and Rationality”, (Der. Theodore L. Glasser ve Charles T. Salmon), *Public Opinion and the Communacition of Consent*, New York: the Guilford Press, pp. 33-54.
- Norris, Clive (2003), “From Personal to Digital: CCTV, the Panopticon, and the Technological Mediation of Suspicion and Social Control”, *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination içinde*, ed. by David Lyon, Londra ve New York, Routledge.
- Orwell, George, (2019), *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, (Çev. Celal Üstüner), Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özdel, Gizem, (January 2012), “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği Ve ‘Panoptikon’ İle ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri”, *The Turkish Online Journal Of Design, Art and Communication – Tojdac*, Sayı.2 Konu 1, ss. 22-29.
- Özsunay, Ergun, (1979), *Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Serdar, (2013), “Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon The Transformation of Visibility through Movies: Panopticon, Superpanopticon, Synopticon”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 36, Ankara, ss. 133-151.
- Poster, Mark, (1990), *The mode of information*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Sarup, M. (1997), *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ark Yayınları, Ankara.
- Speier, Hans, (1995), *The Rise of Public Opinion*, (Der. Robert Jackall), Propaganda, London: McMillian, pp. 26-46.

- Sucu, İpek, (Temmuz 2011), “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri Ve Ötekiler”, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 2, İstanbul, ss.125-140.
- Süzek, Sarper, (1998), *İşverenin Yönetim Hakkı ve Sınırları*, Prof. Dr. Metin Kutsal’a Armağan, TÜHİS Yayınları, Ankara, ss. 225 – 232.
- Şentürk, A. (2006), *Veri Madenciliği: Kavram ve Teknikler*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Taner, Elif- Temiztürk, Hakan (Temmuz 2015), “Gözetleyen İktidardan Gözetlenen İktidara: Yeni İletişim Teknolojilerinin Güç Paylaşımına Etkisi”, *Atatürk İletişim Dergisi*, sayı 9, ss. 35-54.
- Tokgöz, Cemile, (2011), “Bilişim Çağında Toplumsal Denetim Aracı Olarak Gözetim Olgusu Ve Yeni İletişim Ortamlarında Bireyin Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal bilimler Entitüsü, İstanbul.
- Tümurtürkan, Meral, (2010), “Gündelik Hayatın Gözetimi: Panoptikon Toplumu”, *Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Sayı: 3(2), Ankara, ss.1-19.
- Yaylagül, Levent, (2006), *Kitle İletişim Kuramları*, 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Mert, (2018), “Simülasyon Evreninde Ürün Yerleştirme Uygulamaları: Truman Show Analizi”, *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, Sayı: 1(1), ss. 115-129.
- Yücel, Dilara Diken, (2015), “Sinema Filmlerinde Gözetim ve İktidar İlişkilerinin İnşası Supervision and Power Relationship’s Construction In Cinema Films”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Volume (1)2.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Alternatif Bilişim Derneği, (2013), Veri Korumaya Giriş (Broşür) https://ekitap.alternatifbilisim.org/files/veri_korumaya_giris_edri_paper_06_tr.pdf, (22.12.2018).
- <https://www.theguardian.com/film/2009/oct/29/european-psychoanalytic-film-festival-psychoanalysis> (22.12.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı soyadı : Nazire Tuğba MUTLU
Doğum Yeri/Tarihi : Isparta-1991
Medeni Hali : Bekâr

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Çankırı Karatekin Üniversitesi/Sosyoloji

Yabancı Dil:

İngilizce (İlk Seviye)

İş Deneyimi:

32 Net Call Center/ müşteri temsilciliği
Isparta Şehir Hastanesi/ Veri Giriş Elemanı